

BUDA FERENC

HOLT SZÁMBÓL BÚZASZÁL

*Vagyok szegény, világ adósa,
voltam vendég, fogadott vándor.
Havas hegyek, morajló tenger
dicséretükre fölfogadtak.*

*Szálltam haza világos égen,
köröskörül szemekkel teljes.
Dérrel sózott ködlő lapályon
feküdt hazám, szívott magához.*

*Tarlók, fehér tanyák. December.
Pörölgj velem, sívalló lélek,
hitem reggele, mosd meg arcom,
táplálj, taposs, tűzzel keresztelj.*

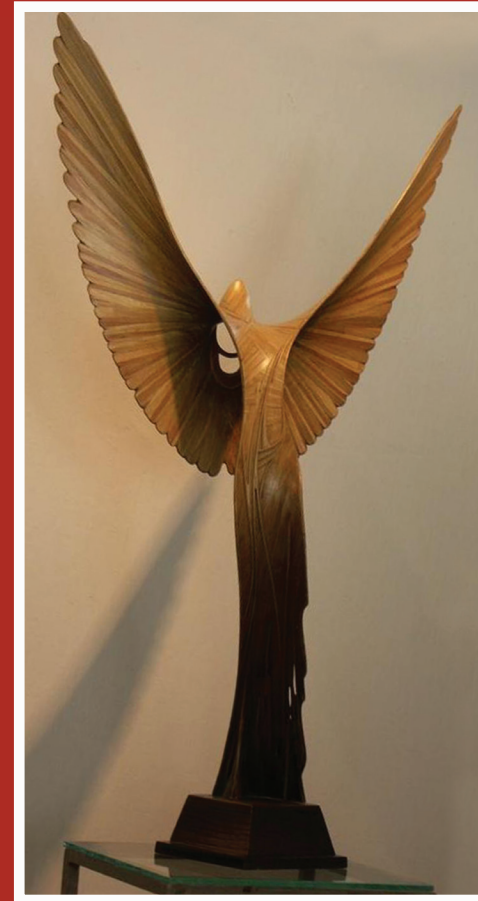
*Röst nem leszek vérrel fizetni,
hússal, csonttal csak itt adózom.
Itthon vagyok, öledbe fekszem.
Holt számból búzaszál kizöldül.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2011 / 4

EGYÜTT

IRODALOM * MŰVÉSZET * KULTÚRA

2011
4

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG KÁRPÁTALJAI
ÍRÓCSOPORTJÁNAK FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2011/4

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata,
az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Bakos Kiss Károly (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1965–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Dr. Botlik József, Fodor Géza

BETHLEN GÁBOR

Alapkezelő Zrt.

Megjelenik negyedévente a Bethlen Gábor Alap és a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Babuskin tér 5A. Telefon/fax: +380-3141-643737

Készült a Borneo Kft.-ben
Lapengedély száma: 3TN⁰188
A folyóiraton nyereség nem képződik

Soprano Solo

rubato

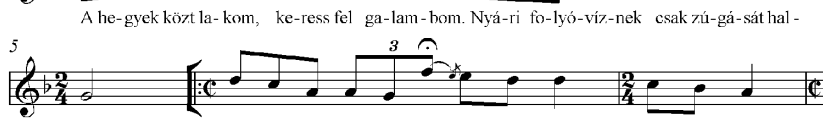
A hegyek közt lakom...

1

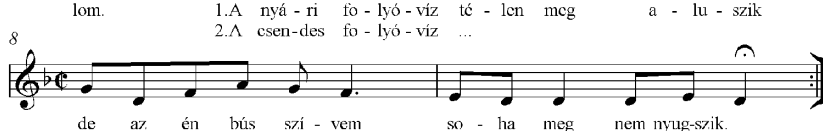
A he-gyek közt la-kom, ke-ress fel ga-lam-bom. Nyá-ri fo-lyó-víz-nek csak zú-gá-sát hal -

5

lom. 1.A nyá - ri fo - lyó - víz té - len meg a - lu - szik
2.A csen-des fo - lyó - víz ...

8

de az én bús szí - vem so - ha meg nem nyug-szik.

*Búra termett nekem a gyulai határ,
Soha ne szálljon rá szépen szóló madár!
Szépen szóló madár csak azt kiabálja:
Minden igaz kislányt elhagy a babája.*

*Szólósgyula, 1974.
Énekelte idős Oroszi Elekné, sz.: 1914.*

TARTALOM

FINTA ÉVA: Haldokló elhalások (vers)	2
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A lélek útjai (Karácsonyi gondolatok)	4
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: Az utolsó hajó (novella)	6
FODOR GÉZA: Porördög (vers)	12
CSORDÁS LÁSZLÓ: Átnéző (versajánló)	14
BORBÉLY ANDRÁS: Mire zöldre vált a lámpa a gyergyóditrói vasútállomáson (vers)	15
BAGU LÁSZLÓ: Bogárka, Valamin túli rész, Lörn (versek)	18
BARTHA GUSZTÁV: Rémtörténet (novella)	21
FÜZESI MAGDA: Jókai parolája, Reggeli kérdés, A mutatóványos monológja, Karácsonyi négyesoros (versek)	24
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: A „Jövevény” és a „Remete” (Két költő születésének 70. évfordulóján)	26
KECSKÉS BÉLA: Üzenethozó, Gyász és ünnep, Add meg nekem (versek)	28
FERENCZI TIHAMÉR: Valamit mondani, Verebek, A csenden túl, Napraforgó, A legszebb zene (versek)	30
LENGYEL JÁNOS: 1/100 ok (szöveg)	33
RÉKASY ILDIKÓ: Nyolc limerick, Csillagtalan (versek)	36
LŐRINCZ P. GABRIELLA: Hetedik nap, Zaj (versek)	38
MARCSÁK GERGELY: Hétköznapi (kíspróza)	40
KOVÁCS ELEONÓRA: Hideg, sötét (kíspróza)	41
ARVO VALTON: Az utazó, Érzékiség, Ott megy egy (versek – Vári Fábián László fordításai)	43
ERNYEI BEÁTA: „Miért nem engedi az Isten becsületesnek maradni az embert ezen a világon...” (színházkritika)	46
PENCKÓFER JÁNOS: Egy bolygó – földi közelképekben (tanulmány)	50
GÖRÖMBEI ANDRÁS: Vári Fábián László: Tábori posta (könyvismertetés)	59
ZUBÁNICS LÁSZLÓ: A beregi, ungi és a máramarosi várak szerepe a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban (tanulmány)	62
DUPKA GYÖRGY: „Örtüzeket fogunk gyűjtani a hegyeken...” (Százöt évvel ezelőtt gyilkolták meg Egán Edét, a ruszinok jótevőjét)	73
CSERNICSKÓ ISTVÁN: Egy kényszerű „túlélési stratégia”: a többségi nyelven való tanulás (tanulmány)	81
BÍRÓ GERGELY: A Magyar Naplóról (folyóirat ajánló)	95
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, Könyvajánló	97

FINTA ÉVA

HALDOKLÓ ELHALÁSOK

(Ili lélegzetébe fűzve)

Az időközben elhunyt Legeza Ilona emlékére

*Haldoklik a nyár
s vele haldoklik a tökély
haldoklik Ilike.
Lassú sírások belső üteme
rázkódik az augusztusi fényben.
Erős a nap heve
de nem ígér semmit.
Az őszi szagok vihara kél maholnap
s benne a dér vacogásu magány.
Hát mint legyen?...
Isten széttárt karokkal méláz -
mekkora akarat töri át törvényeit.
Megszökik az elmúlás elől hónapok óta
s összerosódó szavai a telefonkagyló zizegését feltörik.
Haldokló vénuszi kép.
A hatyú ellenében: néma.
Pacsirta hangját kitörölte a mikrocsipek emlékezetéből
s csak bennünk engedi megmaradni.
Élni. De meddig? Tovább!
És egyre beljebb a fájdalomak óceánján
egyre magányosabbra válva
várja a hurrikánt.
Neki a lélek partjainak
testtel, anyaggal, zsigerekkel
burjánzó csomókkal a szerveken
neki a lélek partjainak
mint hajószenteléskor.
Ó, kicsi surranó lélek!
Madárhullámokat ver a szárnyad
és nappali éjszakád végtelenje
magát zúzva hull önnön lábad elé.*

*Most merre? Hádész kapuja nyitva
 már hónapok óta ásít.
 S te dermedezve szavaidba rejtéd
 titkos félelmed kódjait
 hogy aztán feltöröd és eltöröd. Végleg.
 Se Endre, se más halandó
 ne tudja kínjaid titkát.
 Hiszen a titok számodra is rejtett.
 Befalaztad, mint eltűnt szerelmed
 csúf nyelvbotlásait.
 Így telnek a vermek.
 Szemüregedben ott kocsonyállik a láthatatlan
 mindent eltüntetető révület.
 Ezt a harcot csak kívni lehet.
 Se győzelem, se feloldozás.
 Mindenki elmehet melegebb tájra
 de immár – Nélküled.
 Szétporló lepke szárnya az emlékezet.
 Benne a színek megtört varázsa
 elszűrkülő buborék.
 Elporló testiünk vászna.
 Megfeketült ezüst.
 Minden anyagszerű tőrési határa
 a paraván mögött.
 Kicsi dalt dúdolnék:
 vajha gyermekkori léted idején
 megszeretted volna magadat...
 De vártad a mások szeretetét.
 S az születik s elmarad.
 Mint minden.
 A teljesség peremén
 angyalként felhőszegélyen fekszel
 arcodon sárgul a fény.
 Ússz, szállj, kicsi fecske-remény!
 Délre, vagy ahol szebb a csoda.
 Ahol elhiszik Neked
 amit eltűnt látásod mögött eszméleted láttat.*

Sárospatak, 2011. augusztus 29.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A LÉLEK ÚTJAI

„Ó, jaj, az út lélektől lélekig!”
Tóth Árpád

A történelmi Ugocsában ma is van még egy-két település, ahol a temetést követő éjszakára a halottnak megerítenek. Előtte azonban fátyolnyi rétegben lisztet hintenek szét ablakpárkányon, asztalon, az éléskamra polcain, s abban figyelik másreggel a madáralakban visszajáró lélek lábnyomát. Ha megbizonyosodtak, hogy járt otthon a lélek, arra keresik a választ, maradt-e elrendezetlen ügye, teljesítetlen kívánsága, és a hozzátartozók igyekeznek jóvátenni minden mulasztást. Ősi szokás, de gondolkodásra indító, hisz lassan általánossá váló állapot, hogy élő hozzátartozóink, embertársaink nem kapnak tőlünk ekkora figyelmet.

Elképzelem szegény Tóth Árpádot az első nagy világégést követően, Trianon után három évvel, amint sivár ablaka előtt megállva tekintetét a kivilágított égre emeli. Keres Valakit, akitől választ remél korának aggasztó kérdésére: miféle közöny, mifajta elzárkózás folytán sodródtak ily távol egymástól az emberek? Egy, esetleg másfél óra telhet el ebben a teremő töprengésben, míg elindul fentről a sugallat, a magyar elégiák nagy mestere pedig letölti a *Lélektől lélekig* című költemény máig megindító képsorait. Az eredmény mégis lehangoló: válasz helyett csak a kérdések új, s egyre kíméletlenebb változatai parázslanak át a jelképesen hűvös, nyomasztó éjszakán:

*Ó, csillag, mit sírsz! Messzebb te se vagy,
Mint egymástól itt a földi szívek!
A Szíriusz van tőlem távolabb
Vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg?*

Minden szeretet a lélekből ered. „*Lelkemből lelkedzett gyönyörű magzatom!*” – szállt fel a boldog sóhaj özvegy Toldiné ajkáról, amikor hosszas távolléte után fiát ismét keblére ölelhette. *Ó, jaj, ki mondja meg*, miért felejtettük el ezt a nyelvet? És gyermekeink miért néznek ránk értetlenül, ha az általunk helyesnek vélt útra terelgetnénk őket? Vonzóbb nekik az önállóság szabadsága, mint a szülői gondoskodás? Ne folytassuk, a kérdések csak újabb ijesztő

kérdőjeleket szülnek, mert az utóbbi száz esztendőben elképesztően nagyot fordult a világ. Eltűntek a hajdani nagycsaládok, felbomlottak a kisebb-nagyobb közösségek, ahol az emberek még érezték egymás melegét és élvezték a közösség nyújtotta biztonságot. Már mindez oda van, holott most lenne egymásra igazán szükségünk, ebben a pártpolitika és a pénzvilág által szét-szagatott, egymással szembefordított társadalomban.

Sokszorosan érintettek vagyunk tehát, épülésre és erősítésre szorulunk hitben, keresztyéni közösségben, nemzetben és jó értelemben vett nemzetköziségben egyaránt. Az elkeseredés mondatja vélem: ha másként nem megy, ássunk „*alagutakat a hóban!*” Farkas Árpád, a sepsiszentgyörgyi költőtárs fordult ezzel jelképes felhívással honfitársaihoz a romániai falurombolás idején. „*Milljomnyi, egymást kereső utat! /Itt a szívdobogás is havat olvaszt, /s álmok keringnek /az öröm és a kín/ egymást kereső járatain.*” S valóban: elemi csapások, humanitárius katasztrófák idején már példaadóak vagyunk az összetartásban, de az adakozással, mintha elég tettünk volna bizonyos elvárásoknak, már másfelé fordul a figyelmünk. Elkorcsosodott, eltunyult lelkünk elfeledte a közeledés, a kapcsolatteremtés jelbeszédét, és mankóval sem tudja megtenni a lélektől lélekig vezető utat.

Elromlott volna bennünk, az Úristen teremtményeiben valami? Ki fogja helyrehozni meghibásodott lelkeinket? Az orvostudomány semmiképp. Az ember kíváncsisága, kísérletező kedve itt egy végső határba ütközik. Hallani viszont, hogy létezik egy nagy és tiszta központi lélek, az Istenfiú lelke, amely kimeríthetetlen energiaforrásként rendelkezésünkre áll. Csak rá kell csatlakoznunk, megújító hitével feltöltődnünk, és ezt a hitet, mint a legtisztább, legfontosabb hagyományt átörökíteni utódainkba. És újra kell tanulnunk a járást a nem teljesen ismeretlen terepen, és újra kell tanulnunk embertársaink megszólításához az elfelejtett nyelvet is.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

AZ UTOLSÓ HAJÓ

„Késő van már; ne hívjuk az Istent,
késő van már; mi basztunk el mindent.”
(Földes László Hobó)

A felszállópálya sziürke sivatagában csukott bejáratokkal veszteglő hatalmas gépezet. Oldal- és felülnézetből egyaránt szabályos oválist formázó teste időnként – valahányszor a földmélyben tomboló energiák dühe megrázza – együtt remeg a betonfelülettel, még inkább növelve a bebocsátást ordítóva követelő emberek félelmét.

A pálya közelében minaret-karcsún magasodó irányítótorony sokadik szintjének ablakából gondterhelt tekintetek pásztázzák a hajó körül nyüzsgő sokaságot.

– Mind reménykedik... – mormolja a Kapitány.

Sóhajtl nyel, ádámcsutkája görcsösen megrándul. Tenyerét az ablaküvegre tapasztja.

– Akiket elviszünk, megmenekülnek, a többiek ...

Hirtelen elfordul az ablaktól, választ sürgetve kérdést kiált:

– Csak ötezret vihetünk el. Kiket a százezrekből?! A Világtanács pár ezer főről beszélt. Azt mondták, a mi fordulónkkal beteljesedik a mentés. Tévedtek vagy hazudtak? Honnan került ide ennyi ember?

Doktor L, a pszichológus felemelt kézzel jelzi, szólni akar.

– Mondjad – biztatja a Kapitány.

– *Káosz* van. A földi információs rendszer *már sehogy*, az újvilági *még nem kifogástalanul* működik. Egy civilizáció *teljes, kényszerű* evakuálásakor ez természetes. Más magyarázat *nincs*. A tömeg nyilván kisebb csoportokban özőnlőtt ide a szélrőzsa minden irányából.

– Ilyen rövid idő alatt? A tegnap induló hajók jelzése szerint is kevesen maradtak itt! Mit tehetünk? Van egyáltalán jogunk eldönteni, kiket mentsünk meg? És ha van – milyen szempontok szerint?!

Doktor L mintha ezt a kérdést várta volna. Mély meggyőződéssel mondja:

– Első tény: az idő *sürges*. Második tény: *szelektálni* kell. *A hogyan* problémája is megoldható...

– Folytasd!

– Vannak *külső* és *belső* jellemzők. Az *előbbie*k alapján történő szelektálás *igazságtalan* lenne, tehát csakis az *utóbbiak* kiértékelésével hozhatunk *elfogadható* döntést.

A Kapitányt láthatóan bosszantja Doktor L szavainak különös hangsúlyozottsága. Felvont szemöldöke mögött erős indulatok dúlnak, de igyekszik nyugodt hangon szólni.

– Ez logikus, de a belső jellemzők felmérése személyes meghallgatás nélkül lehetetlen. Mivel kollégáid az elit többségével rég elhúztak az újvilágba, erre a feladatra csak te vagy alkalmas. Mihez kezdenél ennyi emberrel? Ha csupán öt percet szánál külön-külön mindenkire, akkor is ezerszer huszonegy óra – csaknem három év! – kellene hozzá. Ennyi időnk nincs!

Doktor L szája szóra nyílik, de a Kapitány már másfelé, az egyik monitor előtt jegyzetelő Doktor T-re figyel.

– Pontosan mennyi időnk van?

A megszólított komorsága előre jelzi a válasz lényegét.

– Pontos válasz nincs, mert nem lehet. Ami biztos: minden elképzelhető pokol szobahőmérsékletű enyhesség ahhoz képest, ami odalent zajlik. Műszereim jelzése szerint a földkéreg szüntelenül vékonyodik, alulról falja a gigászi tűz. A még ép kéreg átlagvastagságával és az elkerülhetetlen hibaszázalékkal számolva legfeljebb tíz óra maradt a katasztrófa pillanatáig. Csakhogy épp alattunk kevésbé ellenálló a kéreg, tehát a maradék időt legalábbis megfeleztethetjük...

– A szentségit! – fakad ki a Kapitány.

Az Első Tiszt szőke haja aranyosan csillan az ablakon át beözönlő fényben, ahogy felkapja a fejét:

– Kellett ez nekünk? Hogy izgága forrófejűek megbolygassák a Föld izzó magját? A Világtanács miért engedélyezte a beláthatatlan kimenetelű kísérletet? És hol vannak a felelősök? Az elsők közt álltak odébb a méltatlanul nagyra becsült Világtanáccsal együtt... Mennyivel könnyebb lenne most a dolgunk, ha őket kellene kiszűrni a nagyvárosnyi embertömegből!

A Kapitány szótlánul visszafordul az ablakhoz. Doktor L rosszállóan pillog az Első Tiszt felé:

– Ragaszkodjunk a *tényekhez*. A kísérletet el kellett végezni, mielőtt az ismert energiaforrások végképp *kimerülnek*, megtorpanva civilizációnk *fejlődését*. Más kérdés, hogy valahol hiba csúszott a számításokba. Nem vigasz, de mégiscsak tény: *nem először* a tudomány történetében...

– Az is tény, hogy soha egyetlen kísérlet sem járt ilyen katasztrófális következményekkel! – szikrázik az Első Tiszt haragja. – Fejlődés! Nagyokosaink annak bűvöletében most egy egész bolygót, a lakóhelyünket tették kockára. És elvesztették! Ezt nevezi fejlődésnek? Menekülésre kényszerülünk, de a teljes evakuáláshoz nincs elegendő kapacitásunk. Mi vagyunk az utolsó hajó, a többi már nem tér vissza, mert ők is tudják, nincs rá idő. Nézze meg jól: emberek sokasága várja, hiszi a menekülést, de csak pár ezernek van esélye. Azoknak,

akiknek megadjuk. A kérdés ezerszeresen indokolt: kiknek és hogyan? Mert a maga szelektálásos megoldása igazságtalan lenne!

Doktor L szálfagyenes testtartásba dermedve túri a keresetlen szavakban parázsló kritikát. Tekintetét a Kapitányra szegezi.

– Parancsnok! *Nem kell* mindenkit meghallgatni. Az általános tapasztalat szerint ugyanis minden *harmadik* ember méltó az életben maradásra. Úgy értem, *méltóbb* a többenél... Summa summarum: *tizenöt ezerből* kiválasztható a menthető létszám.

– Ahhoz is ötvenszer huszonnégy óra kellene! – mordul fel a Kapitány.

– Csak akkor, ha *egyedül* szelektálnék. De *húszan* vagyunk...

A Kapitány hitetlenkedve sarkon fordul, szúrós tekintetét a doktor arcába döfi:

– Lépünk elő mindannyian pszichológussá?? Komolyan gondolod? Milyen jogon?

– *Mindünk* intelligenciahányadosa *jóval magasabb* az átlagnál. A pszichológiai tudás pedig jórészt *intelligencia* kérdése...

– Órűlség! Túl nagy a tévedések veszélye.

– De *megoszlik* a felelősség. Különben is, ha más megoldás nincs, a *szükség* törvényt kell hogy bontson.

– Nem, nem és nem! – a Kapitány faltól falig jár a helyiségben, majd hirtelen megtorpan. – Vagy mégis? Titeket kérdezlek! – rivall rá a legénységre. – Vállaljátok a rátok eső felelősséget?

A válasz két bizonytalan igen, a többiek tiltakoznak.

– És ha megparancsolom?

Az Első Tiszt szemrebbenés nélkül állja felettese szigorú tekintetét.

– Akkor sem. Nincs jogom dönteni embertársak élete és halála fölött.

Inkább velük maradok.

– Mi is – mondják a többiek.

– Ez parancsmegtagadás. *Lázadás!* – jelenti ki Doktor L.

A Kapitány arcán felsejlenek a belső feszültség enyhülésének jelei.

– Ne rémülözz, doktor. Kilátásba helyezett parancsot se megtagadni, se teljesíteni nem lehet. Nincs lázadás. Csak arról van szó, hogy a legénység többsége értésünkre adta: ők még emberek... – mondja fáradtan.

– A *rendkívüli* helyzetre való tekintettel... – próbál ellenkezni Doktor L, ám a Kapitány ráförmed:

– Ha annyira magas az intelligenciahányadosod, ne elégedj meg az első ötlettel. Keress jobb megoldást!

– *Nincs* jobb! – kiáltja sértődötten, önuralmát veszítve Doktor L.

A számítógépek halk üzemzaja sikertelenül dacol a helyiségre telepedő csenddel. A Fedélzeti Mérnök szavai zúzzák szét.

– Miért akarunk mindenáron szelektálni? Felejtsük el az amúgy is kivitelezhetetlen ötletet! Az érkezés sorrendjében engedjünk fel a gépre annyi embert, amennyi elfér, így pár órán belül felszállhatunk.

A Kapitány gondolkodik.

Doktor L fitymálva tagolja, hangsúlyozza a szót:

– *Ér-ke-zé-si* sorrendben? Ugyan! Ezek nem „érkezének”, hanem egymás belét kitaposva *tülekednének*!

A mérnök szelíden mosolyog.

– Ahogy maga is, ha köztük lenne...

Az Első Tiszt felkiált:

– „Ezek”?! Mit ért alatta, doktor? Ők talán nem érző, életösztönnel beoltott lények? Azt hiszi, a kiselejtezéssel megalázott emberek tétlenül tűrnék a szerencsés kiválasztottak beözönlését a fedélzetre?

– Igen... – a Kapitány rokonszenves tekintete egy pillanatra megpihen az Első Tiszt arcán. – A tülekedés veszélyével mindkét esetben számolnunk kell. Ennyi embert energiakordonnal, könyörtelenségre programozott robotokkal sem tudnánk féken tartani. Lássuk mégis a mérnök úr javaslatát. Ez sem kínál tökéletes megoldást, de annyival jobb a doktorénál, amennyire kiküszöböli a megaláztatást. Ha megmenteni nem tudjuk, legalább ne alázzuk meg az embereket!

Megfontoltan kimért, kemény hang, tiszteletet parancsol. Egy időre.

A Fedélzeti Mérnök újabb, váratlan bejelentése igencsak felkavarja a kedélyeket.

– Egyvalamire nem gondoltunk. Hosszú, hónapokig tartó út előtt állunk. Ötezer embert hibernálni nem tudunk, mert nincs annyi kamránk, tehát az embereket etetni kellene. A készlet maradéka ehhez kevés.

– Nesze neked! – sújt a levegőbe ököllel a Kapitány. – Hogy az a... Mennyi élelmünk van?

– Szűkösen beosztva pár száz embernek elegendő.

– Pár száz? Konkrétabban!

– Legfeljebb háromszáz...

– Információs! Nézze meg a nyilvántartásban, mit vételezhetünk a földi raktárakból. Táptabit keressen, tonnaszámmra!

– Máris, uram... – az Információs Tiszt ujjai boszorkányos gyorsasággal zongoráznak a billentyűzeten. A monitor kék mezején kimutatások rubrikái kúsznak alulról fölfelé.

– Nos?

– Semmi, uram. Mindent elvittek az előttünk induló hajók.

– Átkozottak! – őrjöng a Kapitány. – Ezt sem tudták? Tudniuk kellett, mégis ide küldtek bennünket! Miért? Hogy az evakuálható emberek ezrei a szemünk láttára pusztuljanak éhen!?

Doktor L hagyja, hogy a Kapitány indulatai némiképp lecsillapodjanak. Mikor alkalmasnak látja a pillanatot, megszólal.

– Parancsnok! Az új helyzet lényegesen *könnyebb*, mint a korábbi, tehát inkább *örülnünk* kellene, nem szitkozódni.

A Kapitány értetlenül mustrálja a doktor arcát.

– Könnyebb? Mit forgatsz megint a fejedben?

– Napnál világosabb: csak *háromszázat* kell kiválasztanunk, ehhez pedig elegendő *két óra*...

A Fedélzeti Mérnök közbevetőleg megjegyzi:

– Négyyszázat. Száz embernek van hely a hibernáló kamrákban.

Doktor L ajakbiggyesztve legyint.

– Plusz száz fő nem gond, így is van időnk a *szelektálásra*.

A Kapitány ingerülten emeli magasra a hangját:

– Szelektálás! Beleszeretél ebbe a szóba? És a szempontok?! Milyen belső jellemzőket vegyünk figyelembe?

Doktor L vállmagasságba emeli jobb keze mutatóujját.

– *Racionálisan* gondolkodva be kell látnunk, az újvilág felépítéséhez elsősorban *magasan képzett* szakemberek kellenek, tehát *kötelességünk* a legmagasabb végzettségűeket kimenekíteni.

Az Első Tiszt ajkát szétfeszíti a döbbenet.

– Mit beszél? Éljen az elit, vesszen a többi?!

– Ne *dramatizálja* szavaim lényegét! – vág vissza Doktor L. – Maga is tudja, a természeti katasztrófákat mindig az élőlények *legkiválóbb*, az élet *újrakezdésére, folytatására* leginkább *alkalmas* egyedei vészelték át. Most hasonló helyzetben vagyunk...

– Ez nem természeti katasztrófa, hanem a mindenhatónak hitt emberi elme csődje! A hasonlóság pedig nem azonosság, a külső információk elsajátításával szerzett képzettség nem belső emberi jellemző! Az emberek ma már nem kategorizálhatók elitre és pórnépre, mert a harmadik évezred közepén világszerte bevezették a minden korábbinál hatalmasabb, szüntelenül gyarapított tudásanyag oktatásán alapuló tankötelezettséget. Ráadásul az ennél magasabb képzettség imitálható – diplomát vásárolni ma is lehet! Maga miért ragaszkodik megátalkodottan a racionalitás rideg változatához? Miért nem látja be, hogy a gondviselésre képes józan ész most, a negyedik évezred küszöbén végre fontosabb kellené hogy legyen? Vagyis: *humánusabb* megoldás kell!

– Hát akkor kezdjük el ragozni, mi *humánus, humánusabb, leghumánusabb*... – sorolja Doktor L csúfondárossá silányult hangnemben. – Vannak egyáltalán ilyen fokozatok? Ha *lennének*, az adott helyzetben *akkor sem* válogathatnánk!

– Nyugalom! – int türelemre a Kapitány. – A doktornak igaza van, ilyen

fokozatok nincsenek. De az Első Tiszt jól mondja, az emberi minőség diplomával nem mérhető. A kreativitás hajlama például vagy velünk születik, vagy nem, utólag a legmagasabb szintű képzettséggel sem lehet megteremteni. Sajnos, az igazi belső emberi értékekről nincs papiros. Küldetésünk célja viszont egyértelmű: embereket menteni. Akár magasan képzett, akár nem – az élet jogát senkitől nem lehet elvitatni semmilyen érveléssel!

Egyenes beszéd, mindenki ért belőle. Doktor L is, de nem adja fel.

– Ez – *demagógia*. A helyzet *profán* értelmezése és magyarázata. Igenis, az *elit*et kell megmentenünk! Ha az én igazam kevés, tessék megkérdezni a *Világ-tanácsot*. Ők is erre fognak *utasítani*!

A Kapitány sokatmondó tekintete elidőz a doktor arcán, majd a Rádiósra irányul.

– Hívja a Világtanácsot!

– Igenis!

Hosszú percek telnek el néma, feszült várakozással. A Rádiós kötelességszerűen, többször próbálkozik, végül feladja.

– Nem válaszolnak, uram.

A Kapitány egyetlen szemvillanással veszi tudomásul a jelentést. Megáll az ablaknál, végigsimítja a homlokát.

– Csak magunkra hagyatkozhatunk – mormolja. Aztán a párkányra támaszkodva közelebb hajlik az ablakhoz. – Nocsak! Valami történik odalent...

Mindenki az ablakhoz rohan.

A lármás embertömeg egy része már nem a hajótest, hanem az irányítótorny felé nyomul.

– Megelégtették a várakozást. Idejönnek. – vélekedik a Fedélzeti Mérnök.

– Ez várható volt – sóhajt az Első Tiszt. – Ahhoz képest, hogy nem jutotunk semmire, túl sokáig fostuk a szót. A doktor miatt!

Doktor L nem érzékeli a szemrehányást.

– Biztonságban vagyunk? – kérdezi aggodalmasan. – Parancsnok, adjon utasítást az energiakordon felállítására!

– Fél? – az Első Tiszt hangjában szinte tapintható megvetés. – Hát féljen, van rá oka!

– Maga nem ismeri a csöcselék természetrajzát – sziszegi Doktor L. – Azt hiszi, unalmas emberbaráti szép szóval hatni tud rájuk? Magát is ízekre tépik, ha bejutnak!

– Azt nem várjuk meg – a Kapitány határozott hangja elnyomja a vitatkozó-két. – Ablakot kinyitni, hátí hajtóműveket előkészíteni! Visszamegyünk a hajóra, válogatás nélkül felveszünk négyszáz embert, aztán felszállunk, amíg lehet!

Késő. A földfelszín, a felszállópálya szuperkeménységű betonja egyetlen pillanat alatt jégzajlásosan torlódó darabokra töredezik. A fel sem ocsúdó embertömeget, a vesztglő hajót és az irányítótorny karcsú épületét elnyeli a mélyből feltörő tűztenger.

FODOR GÉZA

PORÖRDÖG

*Valami jár a szélben
 Titokban, észrevétlen
 Szín nélkül, mint az árnyék
 Húzza pokoli szándék
 Átmegy zárt ajtón, falon
 Hiába van a plafon
 Teker magát hosszan
 Kígyózó füstalakban
 S röpteti fel magasba —
 Azt már szem nem láthatja
 Idegünk nem észleli
 Hinnénk: képzeletbeli
 Jelenség, bűvös látvány
 Miomás pávasárcány
 Mely hirtelen a messzi
 Szürke eget belengi
 S váránk: ottan eloszlik
 Gonoszként ha szétfoszlik
 Erre mégsem kerül sor
 Nyúlful óvja és sasorr
 Lesz belőle lidércstest
 S száll az égbe egyenest
 S mint a villámszikrázat
 Ránt össze négy égtájat
 Hébérsárga ködlámpa
 Imbolyog a nyomába
 Véres holdként elámít
 Hol kék éllel világít
 Vízililiom láza
 Fehérlik éjszakánkra
 Fényes tányért forogtat
 Tükrökből békát ugraszt
 Út porába öltözik
 Jegenyékben vetkezik
 Ajzva nyírág-seprűket
 Küszöbre vihart ültet*

Abból sötétlő erő
 Zúdul máris kőeső
 Erdőnk szurtos hajlatán
 Harántdől néhány platán
 Sárba hullva elázik
 Fennen ha szél trillázik
 Páratlan patás táncra
 Maga az ördög járja
 Már a földön fetrengve
 Révülve, szédelegve
 Elmerülve esztelen
 Szertehullik egészen
 Széttörvén a motollát
 Porból kélt, hát porrá vált
 Lesz belőle tetszhalott
 Hangtalan szó, szélfagott
 Rozzant csűrben, ereszen
 Áll az idő mereven —

Két szemét rézpénz fogja
 Iszap, folyondár foglya

ÁT-NÉZŐ

BORBÉLY ANDRÁS VERSE ELÉ

Borbély András a Makkosjánosiban megrendezett I. Nautilus Szabadegyetem egyik esti beszélgetésén olvasta fel ezt a verset. Emlékszem: a szavakat külön-külön ízelve, kissé belefeledkezve egy-egy részletbe, nagyon pontosan interpretált. Mintha még ő is csak akkor ismerkedett volna először saját szövegével. Azt hiszem, előadása hatásos volt.

A vonaton való utazás életünk alapélménye. De ezt másként éljük meg „szegény kisgyermekként”, „bús férfiként” és megint másként előrehaladott korban. Kisgyermekként játékot fedezünk fel az állomásban, a folyton kirohanó, fura táblát feltartó bakterban. Várjuk a vonatot, hiszen az *elektricska* például – amely most fut be épp – olyan, mint a szobánkban felépített villanyvasút. Csak ez sokkal nagyobb, beleülhetünk és láthatunk az ablakon át mindefélét, amit otthon egyébként csak a tévében, esetleg a youtube-on. Ilyen a mezőn rohanó, a hétvégi hobbivadászok elől menekülő vadnyúl, vagy az erdőből félszegen kilépő, de már el is tűnő „szelíd őz”.

Később a vonat csak jön. Szimplán, profánul. Ráadásul legtöbbször álmosan is. Az ablakon kitekintve a tar mező, a parlagon heverő szántóföld, a félig már kiirtott erdő az, amit észreveszünk. Nem tudjuk, miért utazunk, sőt olykor azt sem, hogy meddig. (Gondoljunk *A Sárga Nyílra*, Viktor Pelevin remek korai elbeszélésére.) Vagy ezeket háttérbe szorítva mégis látni akarunk valamit. Istent, nőt, gyereket, madarat, magasfeszültségű (láng)oszlopot. Látni, míg zöldre vált át a sorompón a lámpa. Vagy tovább, ennél is mélyebben. Ki tudja?

CSORDÁS LÁSZLÓ

MÍG ZÖLDRE VÁLT A LÁMPA A GYERGYÓDITRÓI VASÚTÁLLOMÁSON

1.

*A sínek fölött a szálak összeérnek,
az állomáson a vasutas az Isten,
a vonaton Csík felé az Isten a kalauz.*

*A mező közepén, hol már a fű se nő,
magasfeszültségű oszlop az Isten,
és ott is, hol a szálak összeérnek.*

*De Isten gépei is elromolnak néha!
Olykor az Úr is visel egyenruhát!
A vasutasok ilyenkor nem tudják,
hogyan mitől véres a nyakuknál a gallér.*

2.

*A szeredai nők mind babakocsit toltak,
egy volt, ki nem, de ő meg azt mondta:
„Mennem kell, megyek, sietnem kell, várnak!”
És háttal nekem még állt ott vagy egy órát.*

*Anyám meg így szólt: olyan állat nem kell,
melynek a gyeplőjét csak az Isten tartja,
tyúkot, nyulat, disznót, tehenet: esetleg;
selyemhernyót, méhet, bárányokat: soha.*

A madarokról meg nem tudhatni semmit.

3.

*A sínek fölött a szálak összeérnek,
anyámat elhagytam, vagy ő hagyott el engem,
drótok bozótjában most kereshetjük egymást.*

*Anyámat elhagytam, vagy ő hagy majd el engem,
rögös teje porrá égetődik bennem.
Lehajlok: ágak karcolják arcomat;
lehajlok: fű közt kihullott tejfogak.*

4.

*És az erdőkben még ugráltak az őzek,
és a vadászok a nyomukban jártak,
s a vadászok után, késve, a vadőrök,
s a vadőrnek volt három szép leánya.*

*És sírtak a lányok vadőr-apjuk után,
és egyedül már az erdő sem volt ébren,
és futottak a fák is mindahányan,
futottam én is, míg nyomukba értem.*

*Most itt ülök és mozdulatlan várok,
hogy túlfussam a tájat.*

5.

*De Isten gépei is elromolnak néha,
s olykor az Úr is visel egyenruhát.
Ilyenkor könnyben úsznak a borsikák,
azt hallgatják, hogy csattog a kerék.*

*S mint egy szarvas, bőgött fel a bátyja,
hogy kisöccsét a vonat kettévágta...
– „Elvágtak valakit, elvágtak, ki lehet?”
És szólott a kalauz (vagy szólott az Isten?):
– „Egy cigánnyal kevesebb.”*

6.

*a sínek közt kezek a kezekben szemed
a szemedben fű nő fű közt fáradtolaj
a madarakról meg
nem tudhatni semmit*

*a vasútállomáson a vasutas az Isten
a madarak kövek kővé vált angyalok
a madarakban nehéz sziklák is repülnek
a sziklákbán szögek –
egyik sem én vagyok*

7.

*s még zöldre vált a sorompón a lámpa
karja nő a sínre folyt olajnak
még zöldre vált a sorompón a lámpa
semmit már nem hagyok magamnak*

BAGU LÁSZLÓ

[BOGÁRKA]

1.

*szív eszik szív ha-
sonlít a bogárlelkűekre
és néha – hogyha úgy
alakul – belerepül az
egyik szembe jövő szembe
csak azért is, bosszúból*

2.

*bíztam mindig is bíztam
az ilyenekben kik csak
úgy (azért is, bosszúból)
belerepülnek a szembe
nem ájulnak s nem lesznek
tőle rosszul*

3.

*vártam rá de hosszú
volt nagyon a várás
így most jobb híján
magam is szálllok
rám így emlékezzenek
látva bogárlelkemet
(könnycseppeimet
elhullatom mind
az utolsó szemig)*

VALAMIN TÚLI RÉSZ

*hallottam mikor robbant a
bomba a valamin túli birodalomban
láttam hogy eltűnt a valamint túli
rész*

kár

*régen [mondhatnám előtte]
abban a hitben éltem hogy itt a valamin
innen részben a valamin túli rész mondja meg
minden
mozdulatomnak hol kezdődjön
s hol legyen a vége*

*most azt se tudom mit eszek ebédre és
mikor mondják művemre
hogy kész*

[LÖRN]

*[LÖRN]
van hogy
tanulok
van hogy
tudom
valamiféle
evolúciós zsákutcába
juttatom
[magam magam]*

*[BÖRN]
égnie kell
annak aki
nyújtani akar*

*kvarcból
üveget
[míg meg
nem olvad
arca]*

*[TÖRN]
vissza ne
fordulj soha
csak ha látod
kővé válni
a szemed
[s a hát-
vagy menny-
országot]*

*[KÖLN]
mehettem
volna
végleg
csak hát a német
nem nagy
erősségem
[azok
mindenféle
furcsa szavak]*

*[LÖRN]
már megint lörn
megint légzések
szavak*

BARTHA GUSZTÁV

RÉMTÖRTÉNET

Aki folyvást utazik – kishitű.

Aki folyton beszél – reményvesztett.

A tévedés és a bűn: édestestvérek.

– Jó lenne harangozni az ördögnek, gondtalanul, ágyról lelógó lábam lóbálni egy napig; nem bujtatva félelmemet szózuhatagok mögé; nem kellene önsorsrontó szorongásomat folytonos rohanásban feloldani! A félelem eltorzít, a pánikroham megfojt: levegőt! Nem bírom tovább, érted?!

– Nem – válaszolta a Vendéglátó, s a hosszú, meggyfaszínű ebédlőasztal fényes lapján a Vendég elé tolta a süteménnyel teli tálcát. A formaságok kitöltik a keretet. Semlegesítik a helyhez nem illő gondolatokat, mozdulatokat. A fenébe, aki vendégségbe megy, hagyja odahaza testi, lelki nyavalyáit!

– Hogy utaztál?

– Vonattal. A vonatkozás jó, nem émelyít. A koszos, poros ablakon át, bámulom a horizontot, és nem szédülök, kapkodom levegő után.

– Utazási betegség. Van orvossága.

– Viseljek réz karkötőt, lábbilincset, húzzak az orromba drótkarikát?!

– Egyél franciakerest.

– Nem szeretem.

– Múltkor szeretted. Csak azt ne mondd, hogy nem igaz!

– Igaz. A múltkor... bíborvörösebb volt a sötétítőfüggöny, vérvörösebb színű az ülőgarnitúra, és a szőnyeg a... a szőnyeg szinte lángolt. És neked sem volt ilyen éretlen, savanyú ábrázatod. Érted?

– Nem – válaszolta a Vendéglátó, s fejcsóválva teletöltötte kávéval a piros színű csészéket. A verőfény nem energiatakarékos villanygőg, mennyezeti csillár. Persze hogy tompábbak a színek. A fenébe, aki vendégségbe megy, hagyja odahaza rosszmájúságát!

– Nem vagy éhes?

– Ettem az állomáson. Fasírt szerűt, káposztasalátával. A talponálló fala jégkék, a kaja hideg volt, az asztaloknál álló, csámcsogva zabálók tekintete fagyos, és... és egy kis idő után mégis úgy álltam ott, mint akit leforráztak. Evés közben újra és újra végigfutott a szemem a falon függő menetrenden. A személyvonatok érkezési és indulási időpontjain és... és közben egy emberöltőnyit öregedtem. Rádöbbenem, hogy a változást nem években: huszonöt, harmincöt, ötvenöt percben; negyed, fél, háromnegyed órákban mérik, a boldogságot percekben...

- Remek! Összekotortál egy újabb mániát.
- Kiseprűzhető koravén kelekótya lettem.
- Azt nem mondtam.
- De gondoltad.
- Múltkor három óra hosszán keresztül arról lelkendeztél, hogy a számok számtani értékűknél sokkal de sokkal többet jelképeznek. Mindeközben, mellesleg, befaltál négy franciákrémest, megittál két kávét. Csak azt ne mondd, hogy nem igaz!
- Igaz. A kettes szám a viszály jelképe, a négyes a harmóniáé; összegük, a hat, a Teremtő és a teremtménye ellentétéé.
- Akkor faljad a franczarikás franciákrémest, igyad a habos, flancos kávét...
- Vagy menjek a fenébe.
- Azt nem mondtam.
- De gondoltad.
- Ábel, nevelgesd a jószágaidat, meg izé... Csodálkozom, hogy a parasz-tok megtűrnek maguk között. Nem utáltak ki, kergettek világga...
- Vágtak kupán.
- Azt nem mondtam.
- De gondoltad.
- Ideje orvoshoz menned.
- Nem életem a pillanatnak: a bornak, a dalnak és a szerelemnek. Ez az én betegségem. Mit betegségem: tragédiám! Majd holnapról – mondogatom magamban –, majd holnapról. Óriási tévedés! Ma kell legyen előítéletes, gőgös és önző, hogy meg tudjak ülni a fenekemen; vagy kapzsi, irigy és törtető, hogy már messziről felismerjenek! A tárgyát vesztett félelem rettenetes! Rettegek, és nem tudom, mitől. Ha csak tehetem, folyton úton vagyok, és nem tudom, miért. Értelem és cél nélküli ügyeket intézek, vagy – jobb híjján – eljövök hozzád azzal, hogy majd holnapról nem jövök, mert minden másképp lesz, de addig is...
- Stressz, enyhe fokú depresszió.
- Depresszió! Hát nem érte, Isten tévedése vagyok!
- Nem – válaszolta a Vendéglátó a csillárt bámulva. Ülhetne a számítógép előtt, végigheveredhetne a rekamién, ahogy a városban mondják. S nem lennének a helyezethez nem illő gondolatai. A fenébe, aki vendégségbe megy, hagyja odahaza a halálvágyát!
- Nem vagy fáradt?
- Halálosan.
- Ma ez a mániád, holnap másvalami...
- Homlokomra van írva.
- Téveszme, rögeszme, vagy nevezd, ahogy akard!

- Kérlek, segíts! Testvérek vagyunk.
- Végre egy emberi mondat! Mennyi kell, mennyit adjak?
- Nem akarok tovább élni!
- Magánügy.

– Megkéstem, lemaradtam, elfáradtam... Háromszor sétáltam el a vasúti szemaforig, meg... meg vissza. Egyedül nem megy, felőrölte a bátorságomat az örökös félelem.. Ha akarod, lábujjhegyre állok. A vonatok nem késnek, jó az idő. Kicsikét meglöksz, rá a sínekre, a vonat elé és... és annyi. Ez a helyzet, és számomra nem létezik más. Holnaptól se. Megkéstem, lemaradtam, elfáradtam, nincs erőm, hetek óta nem bírom belebeszélni magamat az életembe. Te nem félsz, tudom, hogy nem félsz. Segíts, segíts rajtam, Káin!

FÜZESI MAGDA

JÓKAI PAROLÁJA

*Harmatgyöngy réteken
selymek suhogása,
két délibáb,
jó Móricom,
ismerem holdjaidat.*

*Szilfidek
melosz-éjszakákkal
méri a mérhetetlen,
köddé vált időt.*

*Delej a lét,
megidézem
békefi-lelked
és megbocsátom a halált.*

REGGELI KÉRDÉS

*Feldübörögnek
a táltos erők:
feketén ragyogó kőszén,
és zöld majoránna csapódik
a lábam elé.*

*Ember uralta
a földet a múltban,
de Isten levette kezét
a jámbor imát feledőkről.*

*Hát így lapulunk ma,
hódolunk gépek urának,
szolgai sorba alázva.
Lobogónk mállik,
karunk erejét
elemészti a restség.*

*Ritka a harc ideleln,
a földi pokolban,
eljegesedtek a gondolatok.*

*Hol van a Hős, ki
alkalmas még
inasnak lenni a Műhöz?*

A MUTATVÁNYOS MONOLÓGJA

*Telente horpadt háztetőkön:
világtalan világok romján
Pókhálót sző körém a bánat.*

*Nyaranta erdők félhomályán:
madárcsőről hullt
odvas vadcsersznye.*

*Utas vagyok a holdvilágban:
tempomhajóknak hűvösében
értem is gyertyát gyújt az Isten.*

KARÁCSONYI NÉGYSOROS

Lányomnak

*Vigyázz a fényre téli tájban,
Ne állj remegve hófúvásban,
Hittel mosolyogj a világra,
Ne legyen szegény olyan árva.*

A „JÖVEVÉNY” ÉS A „REMETE”

KÉT KÖLTŐ SZÜLETÉSÉNEK 70. ÉVFORDULÓJÁN

Kecskés Béla személyiségi jellemzőinek akár csak a töredékét számba véve – szabadságszeretet, felelősség- és küldetésstudat, az emberi méltóság tisztelete, hit az ember jóra való képességében stb. – máris megállapítható: olyan humanista volt, aki az ember jobbik énjének kiteljesedését sürgette, de azt is tudta, hogy ez nem spontán folyamat, sőt, féltő szeretettel gyakorolt ösztönzés nélkül elképzelhetetlen.

Emberi-intézményi gyarlóságok nem egyszer brutális megnyilvánulása okán csalódások sújtották, de ezek fájdalmát *az időből üzenetet hozó „jövevényhez”* méltóan, zaklatott türelemmel viselte. Akik közelebbről ismerhették, jó szóval emlékeznek rá.

A hatalom egészen másképp viszonyult hozzá. Amikor – Kovács Vilmoshoz hasonlóan – ráeszmélt a rendszer antihumánus mivoltára, és azt szóvá tette, azonnal ellenségnek kiáltották ki. Verseit nem vagy tudta nélkül a szocialista realizmus követelményeihez „igazítva” engedték közölni. Később már szimatoltak utána, végül a közreadott oktatási reformtervezet tantestületi vitájában elhangzott véleménye miatt – *az oktatás megreformálhatatlan, ahogy a rendszer is* – a járási kishatalmasságok felelősségre vonták, megfenyegették. Megfélemlíteni azonban nem sikerült, meggyőződése inkább erősödött: változás kell, és a változásért tenni kell, bármennyire esélytelennek látszik a küzdelem.

Sokszor meg nem értve, sőt félreértve és igaztalanul megbántva, muszájszerűen lett költővé. Nem elégedett meg a minőségi létezésért vívott küzdelem vitákban megnyilvánuló üdvös, de szerény hozadékával, az *élő* mellett *írott szóval* is szolgálni, „megváltani” kívánta az embert.

Verseinek sokasága a *közéletiség* jegyében fogant. Sohasem rejtett utalásokkal, áthallásokkal sugallta mondanivalóját, hanem a *hétköznapi beszéd szavai-val*, amelyeket épp oly természetességgel emelt a versbeszéd magasába, mint József Attila a *dinamót*. Nem elefántcsonttoronyba zárkózott, modern formai megoldásokra ácsingózó ítések finnyás igényeinek kielégítéséhez, hanem a szabad fogalmazás jogához és a közérthetőséghez ragaszkodott. E tekintetben költészete egyedülállónak mondható kishazai irodalmunkban.

Idén lett volna hetven éves. Úgy érzem, ebből a „*kő-pénz-vas*” világból nagyon hiányzik az ő embersége. Örök időszerűséggel sugarazó versei azonban velünk vannak, és jó, hogy velünk lehetnek, mert megélni-érdemes jövő igenlésére, megteremtésére bátorítanak.

Ferenczi Tihamér költői termése darabszámmal mérve korántsem lenyűgözően gazdag, kötetekben újrapublikált verseket is találunk – mindegyiket lakonikusabb tömörséggel újrafogalmazva –, de mit számít a mennyiség Illyés Gyula igazságával szemben, miszerint az alkotók életműve esetenként elfér egy mellényzsebben. Más szóval: a kevés is lehet kerek egész, megbecsülendő érték.

Annál is inkább, mert Ferenczi Tihamér költészete *romlatlanul, romolhatatlanul* tiszta, benne minden *az és annyi, ami és amennyinek* látszik. Ebben a versvilágban nincsenek mesterségesen teremtetten, a szerző személyiségének belső tájait és/vagy az embervilág jelenségeit homályba burkoló ködök. A költő minden sorában önvalóját (vagy annak részét) és a megtapasztalt világ azon átszűrt valóságát adja, a legbelsőbb lelki-hangulati rezdülésekről is gyakran szinte sokkoló módon „tudósítva”. Legsikerültebb írásai a meghökkentően rövid, egyetlen gondolatot megragadó, frappánsan kifejező versek.

Ferenczi Tihamér költészete vitathatatlanul *hiteles* is, mert a sokféleképpen determinált sorshelyzettel sújtott, az „átlagosnál” esendőbb ember világképét álszemérem vagy éppen hivatkozás nélkül, természetes egyszerűséggel, vallomásosan jeleníti meg. Ismeri saját lehetőségének határát, nem azon túlra vágyik, hanem a „-tól” és „-ig” közötti, eleve adott teret igyekszik kitölteni. (Ebben is különbözik azoktól a pályatársaktól, akik előszeretettel bóklásznak „csillagközi” magasságokban, de a *fű-törpék zöld tüzeit* és a *verebek didergését* nem érzékelik.)

Ferenczi Tihamér megvívja „szokásos” harcát a nyelvi kifejezhetőség maximumáért, de kénytelen tudomásul venni, hogy a kimondani-érdemeset voltaképpen csak sejtetni képes a leírt szó, s hogy a költői eszköztár akár virtuóz módon történő használata a születő versekben teremtetten *szellemi hozadék* nélkül fabatkát sem ér. Ez az emberi-költői magatartás *minden időben érvényes* magatartásforma, még akkor is, ha tudjuk, nem váteszi magasságból sugaraz felénk, hanem köztünk, szemmagasságban világol.

Sajnos, a *badalói „remete”* évek óta nem publikál. Hetvenedik születésnapja talán jó alkalom arra, hogy irodalomszervezőink megszólítsák őt, és ő is megszólaljon újra, kiegészítse életművét.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

KECSKÉS BÉLA

ÜZENETHOZÓ

*Jövevény vagyok.
Megtettem fényévnyi utat.
Pórusaimban por,
zsebemben egy marék küldetéstudat.*

*Torkomban papírgombócot csempészek,
a haj alatt koponyámon titkosírás,
arcom ráncai rejtjelek.
Ti fogadhattok be, ki más?*

*Jövevény vagyok. Ne húzódjatok el.
Nektek hoztam az időből üzenetet.
Sose-hallottat. Nem ócska kópiát.
– De egyedül kell megfejtenetek.*

GYÁSZ ÉS ÜNNEP

A Kovács Vilmos Művelődési Kör
Találkozója

*Vilmosunk, jó napot!
Felvirradt a te napod,
eljöttünk,
eljöhetünk végre hozzád,
fordítsd felénk sértett-szigorú orcád:
más ég és föld ez,
más ez az ország.
Csillaghullás volt!
Letépték és bemocskolták
a bársonyt.
Fejszék vágta a fákat,
s a hatalmas lábak
letaposták a vérző ibolyákat.
Korbácsok, kövek hulltak,*

*elföldelve jövőt, múltat.
 És sűrű csend lett –
 És senki sem kiáltott –
 Sötét szemüveged mögül
 néztél az elsötétülő világot.
 Láttad a szégyent,
 hogy hadonásznak a hurrá-legények,
 s derűt mutattál a szenvedésnek, és vártál,
 hisz tudtad, a nap mindig fölkel.
 De csak a halálod jött el.*

*Vilmosunk, jó napot!
 A neved fölragyog,
 a neved nem köpik le már,
 a könyved nem bűnös ragály.
 Ocsúdj a tetszhalálból,
 ásd ki magadat a fényre,
 csodálkozz rá mosolyoddal
 új világra, új reményre.
 Itt a nyár, érik a gyümölcs,
 lángol a rózsza, a ciklámen –
 Talán a te álmod is megvalósul.
 Úgy legyen.
 Ámen.*

ADD MEG NEKEM

*Megadtad nekem azt a boldogságot,
 hogy veled élhettem a földön én,
 hajnalom lehetett a mosolygásod,
 s elkísértél a tavasz zöld fűvén.
 Hűséged rólam a terhet levette,
 voltál a minden és az egyetlen,
 csillagfényekkel lett teleültetve
 e káosz-sötét világegyetem.
 Add meg nekem még ezt a boldogságot:
 meghalni úgy, hogy fogod a kezem,*

*míg némán hallgatod, a zuhogások
hogy dübörögnek át a szívemen, s
hogy oldódom a létből a nemléte,
mely – vigasztalj – csak annyi lesz talán,
mint mikor a táj arca hófehérbe
lényegiül át a telek évszakán.*

FERENCZI TIHAMÉR

VALAMIT MONDANI

*valamit el kell mondanom
különben nem lesz oltalom
mész-vérem be kell oltanom
különben nem lesz oltalom*

*mert utam csak addig terjed
amíg szélvihar eső verhet
amíg a harcot meg nem vívom
s róla a verset meg nem írom*

VEREBEK

*Nyirok függönyén villan át
takaratlan testtel az este.
Két gyufaláng-fényű pózna
bekattan rímpárnak a versbe.*

*De valakinek nem fontos,
fáznak-e a verebek este,
hogy van-e hová húzódnium
– valakinek nem fontos ez se.*

*Ti, nyirokba pólyált verebek:
bújjatok ide éjszakára,
szempillám meleg födele alá
– veletek együtt legyek árva!*

A CSENDEN TÚL

*Bolyongok
az éjszakák
hold-mosta
szurdokjaiban.*

*Mégse tudom,
nem tudhatom:
a csenden túl
mi van?*

ODAÁTRA

Kecskés Bélának,
posztumusz

*Leszek esztergályosa
a szónak.
Formázok tölgyből gerincet
rólad.*

NAPRAFORGÓ

*Kinyújtja a vágy
feléd a karom.
Fényedet, lényedet
akarom nagyon.*

*Napraforgó vagyok,
te a Nap.
Forgok utánad,
szomjazom sugarad.*

A LEGSZEBB ZENE

*Ezüstsínű
csont-üstben
felforr, bugyborog
az egyetlen gondolat:
ó, ha lenne,
ha várna
engem is
asszonyi szó,
a legszebb zene!*

LENGYEL JÁNOS

1/100 OK SZÖVEG

Stílusgyakorlat arról, amikor a szöveg önálló életre kell és számúzi a történetet. Önkényesen furakszik az agyakba, miközben az elme fel sem fogja, mit közvetít felé a szem, a lélektükör, amit gyakran homályosítanak el haszontalan dolgok.

Hát ilyen is van. Meg más. Valami más. Mert valami mindig más.

Emlékmás. Vagy más emlék? Más emléke, ami engem kísért. Kikísért a terem-ből, hogy rám ne szakadjon a burája. Kicsinált a lét formája. Hogy szakadna a bú rája. Mert a könny a bánat arája. De fátylain át egy pillantást sem vethet rája. Erről mit sem sejt a rája, csak gerjeszti a feszültséget. Szegény keresztények anno adót fizettek, hogy ezt elmondhassák magukról. Mert ezek tények. Kereszt tények, vallások keresztetkék egymást, embereket megfeszítve. Feszített tempóval hirdették az ígét, eltiporva minden fő- és melléknévet. Hány fő hull a porba, s ezen hány fő nevet? Nevet adtak félelmeiknek, hogy ezeken keresztül féljék isteneiket. Nevükben kövessék el szörnyű tetteiket. De tetteik súlya a vállukat nyomja, minden következménye fejükre száll. Aztán az emberek úgy érzik, elhagyták őket az istenek. Holott ők hagyták el emberségüket.

Maguk ezt tudták? És mégsem szóltak? Soultak helyettünk a négerek. Lépten-nyomon feketén árulták az idejüket. Minden percéhez véres verejték tapadt, hogy megöntözze a cukornád ültetvényeket és a gyapotmezőket. Úgy mondták – ragtime. Az időt énekükkel ragozták, minek a fülben nincsen dallama. Csak mondták, csak mondták a szavak keservét. Azt a keservét a kifordított világnak, hol az énnel mindenből a fonákja jut, a bezzeg-másoknak meg a java. A színe java. Ezt panaszojálj sakktáblák mellett, ahol fekete üti a fehéret és megfordítva is igaz. Állj közénk tesó, különben fekszel a harlemi aszfalt mocskában, ólomnehezékekkel koponyádban! Aztán elmentek rap-ortra Malcolm X-hez. S a zebrán, durván ránk dudált Desmond Tutu. Hogyan mehettünk át fehéren a feketén? Mert nem minden jamaicai pede-rasztja. Legyen bármilyen visszataszító is a frizurája.

S újfent adózunk liberális muszlimoknak, kik a hittérítést még lóháton, karddal a kézben végezték, de a csengő arany mindig jól jön. Elcsábítja a hívőt, hogy önmagát helyezze oltárra. Mert az arany is pénz. Ha nem is verik a fogukhoz,

nehogy szikrát kapva belobbanjon a sivatag. Ami már olaj a tűzre, mit a hit fanatikussai gerjesztenek, hogy megtisztítsák a világot annak elemésztésével. De sok embernek baj van az emésztésével, gyenge gyomruk nem vesz be akármit. A kár, mit a szervezetben okoz néha, visszafordíthatatlan. Mert egyirányú utcában rohanunk a végzetünk felé. S miután végzett velünk, kezeit összedörzsöli, mint aki jól végezte dolgát. S mi rájövünk, valójában milyen is ez az élet, s nem csak a bárány lyuka ürü lék. De miért nem másoknak az? Miért mindig nekem? Nekem, mondom, aki tudja? Tudja a fene, de hallgat, csak falja az elvetélt dolgokat. Nagy dolgokat. Miért is mondtad, valami búzlik Dániában? Ma már nem csak ott, hol egykor Hamlet lakott. A Baltikumban, ahol a vörös csillagok hatására az emberek egyszerre szovjetek lettek, de éveken át nem tudták felfogni észtel. A Bajnokok Rigája, ahogy tv-ben mondják, de a döntőt mindig Moszkvában játsszák. A visszavágó Brüsszelben lenne, Jeruzsálem már Európába készül, New York meg Amerikába. Hol zárándoklata végződik muszlimoknak. S előttük örökre leborulnak az ikrek. Ha Káin és Ábel egyaránt elpusztul, ki viszi tovább Ádám hagyatékát? Éva vétke örök bélyeg a vádirat borítékján, mit a misztikum nekünk címez. De mi akkor sem hiszünk a mesénkben, ha már a farkas nagymamánkat emésztí és nyakunkat usankás piroskák készülnek kitekerni. Mert a szó hatalma kitekeri minden gondolatunkat, hogy izmusok izmait növelje, miközben a terrorral fertőzi az elmét.

Ha akarom, akár kommunista is lehetek, mások ajkairól vádlón lefolyva a bagószagú nyállal. Nem áltam. Másokért sem leszek más. Már sokért sem tettem meg. Most meg már miért? Ha a kérdésre nincs válasz – kiért?

Hát érted. Érted?

Ed, Ben meg Bob, a sok hamburgerfaló, kiknek a fülén jön már ki a hot-dog. Önelégülten kérdezik: ön elégtűlt? Villamosszékeket dobna a piacra, hogy ügyetlen családapákat üssön agyon az áram, miközben az útmutatást követve megpróbálják összeszerelni azt. De a szerelem mindent legyőz. Még önmagát is. Nem, nem, magát nem, Irma néni. A nénikre már immúnis ez a vírus. Rusnya dolgaitól megmenekülnek. Ülhetnek nyugodtan a hintaszékben, horkolhatják régelhunyt bácsik örök álmát. Almát is vehetnek a Felvidéken vagy dobronyi árusoktól a beregszászi piacon. Mert közös a piac. Árus és vevő közösen használja. Kopott öltözetű emberek keresnek használt árat, mert az kevesebbe kerül másoknak, hogy ők annál többért mondassák magukénak. De beszélhetek én maguknak, egy szavamat sem értik. Féltik tőlem ép elméjüket. Inkább a televíziót bámulják, ahol szüntelen zajlik a holly-wudu, agyköltött T-boy püföli a soros ellenségeit. Vélt vagy valós, ha elindul a ménés, átgázol rajtunk megannyi pszicho-pata. Letaposnak, mint csámpás gyerek a csizma szárát. Legjobb lesz, ha megfogja mindenki a maga szárát és lelép a papíros szélén!

Hiányunk nem lesz kibírhatatlan, mert nyomokban máig itt vagyunk. Az idő minduntalan hiányt termel, hogy legyen kereslet az új életre. A halál egy életre ránk nyomja bélyegét, hogy szem elől ne vesszítse tulajdonát. A tulajdon szent, de ezt szentül tagadja a kollektív, ha az tulajdonképpen másoké. Másoké az érdem, de miénk a rend. A gazdagoké Hedon minden kincse, a szegényeké pedig a hitvány becsület. Aszott testén kopott ruhája. Lépten-nyomon megruházzák, hogy attól koldul. Meg másoktól. De megértést nem remélhet a cifra palotában, hiszen ott oly idegen, mint a szovjet a Kárpát-medencében. Otthonra csak a vályogviskóban találhat. Ott otthonosabban érzi magát a halál is, ezért látogatja oly sűrűn. A becsület szörnyű találmány, a hatalmasok egyik leghatásosabb mérége. Hatása alatt önmagát köti gúzsba az ember, lelkét önkezével nyomorítja meg. A belső nyomor sokkal elviselhetetlenebb, mint a külső. Nem minden a külső, a világ mégis látszatokra épül. Az ember épületekbe tuszkolja testét, hogy megvédje azt a látszatok világától. Mert akinek világa van, legyőzheti a sötétséget. A sötét erők a fényben járnak, tekintetét mégis rettegik. A rettegés az étellel jár, mint asztalhoz a szék, fazékhoz a füle, korhoz a kór, kocsmához a keserűség. Keserű szavak egy kerek palackba tuszkolva, s az emberek keresik, ki lesz, ki megtalál. Meg talál hallani. Minket vagy másokat. Mert a Teremtő nem süket és nem néma. Jól hallja gondolatunkat, jelekkel szól hozzánk. De az ember nem tud istenül. Csak úgy tesz, mintha tudna. Addig csalta az origót, amíg önmagát is becsapta. Ma már mindenhatónak hiszi magát, s nem ismer el maga fölött semmilyen urat. Ő játssza el ezt a szerepet. Minden tette kihat, végzetesen befolyásol élettelt-élettelent, hogy végül az utóbbi diadalmaskodjon.

Diadalívek húzódnak meg emberi testekben, rákos daganatok áttétei szaporodnak. Benne vagyunk mi is rendesen. Rendetlenségünkkel támogatjuk a végzetet. Fogyasztóként fogyasztjuk a jövőt. Kétes kimenetelű játékban tesszük fel életünket a pirosra, de a vanságkerék egyre többször forgatja ki a feketét. Leszámolnak velünk a számok. Számokra épülő világunk összedől a halmazok alatt. De majd a tudás újra kiszámolja a ph-értékeket, hogy megtudhassuk mitől oly kemény mások bőre, s a miénket miért sebzi fel oly könnyen a megtapasztalás. Megtapasztalni a vant nem mindig felemelő. Ha fel is emel, sokszor a sötét mélyben ér véget a vég. Mint ahogy az én szövegemnek is ez a sorsa.

RÉKASY ILDIKÓ

NYOLC LIMERICK

*Néz Makkai Guidó:
hull, micsoda kurió-
zum! a földre
nyakra-főre
ősszel a makk, a dió.*

*Nagy nőbolond a Kálmán,
becsajozott a gálán.
A régi babája
dühöng, de hiába:
„A gazember kakál mán rám!”*

*Nem hallgat jó szóra se Gergő,
mindig más portáján sepert ő,
beleszól mindenbe,
míg ki lesz billentve
a házból ez a vén tekergő.*

*Verset visz közlésre a Lajos.
Rosszkor megy, a lektor haragos.
Rápillant a srácra,
s ígyn szedi ráncba:
„Goethe vagy te máris, tarajos!”*

*Született rosszfiú Kis Pista.
Bűneiről gyűlik a lista.
Szenvedélye tárgya
főképpen a kártya,
így lett a Kis Pista sipista.*

*Ebédnél Áron és Adorján
összeveszett rútul az orján.
Odavágta Áron:
„Hát jó, csak zabáljon,
én meg majd jóllakom a torján!”*

*Pajzán poéta Kis Erik,
Kedvence a léha limerick.
Fűti a bohém vér;
mígnem egy poénér'
egyszer a fogait kiverik.*

*Húsnál is több cigit szív Eszter;
birkózik férje e kereszttel.
„Szokj le róla, Eszter;
vagy megraklak egyszer;
jó alkalom, itt a Szilveszter.”*

CSILLAGTALAN?

*Szmog teszi? Gyöngülő szemem?
Az égi mező mind kopárabb.
Fürkészem tanácstalanul
a csillagvesztő éjszakákat.*

*Emlékszem jól: mézillatú
sűrűjében gyermekkoromnak
a mennybolt sárga méhei
fürtös rajokban hogy' tolongtak.*

*Régen nem láttam már ilyen.
Utoljára Montenegróban
sok-sok éve. Csak nincsenek
a csillagok is kihalóban?*

*A számon még az édes íz.
Nem, nem tűntek el ők egészen.
Mézelnék láthatatlanul
kislány-léptékű messzeségben.*

LŐRINCZ P. GABRIELLA

HETEDIK NAP

*Ha szorosan az
asztal lába mögé bújok,
majd Hozzád simulok,
Istenem.*

*Vagy a lábtörlő alá,
még nem tudom.*

*Csak azt, hogy
átlátsz minden
apró kulcslyukon.*

*Látod az epében,
vesében a követ,
a meszet az érfalon,
látod, ahogyan nő
a rák az agyban,
vagy asszonyoméghben
a gyermek.*

*Hát nincs miért
Előled bújni,
csak Veled.*

*De, ha elfáradnál a
nagy munkában,
majd karomban ringatlak,
pihenj meg Istenem.*

ZAJ

*szélesvásznú
feketefehér
szemcsés film
forog
eső esik
csörög a telefon
autógumi csikorog
kutya ugat
lovat patkolnak
valahol
kavarognak a hangok
szívdobbanásnyi idő
csak az élet
végül semmi sem
marad*

*végignézett film
elnyomott cigarettavég
kiivott pohár
pohár fenekén
rosszízű seprő*

MARCSÁK GERGELY

HÉTKÖZNAPOK

Jó volt leülni egy kicsit. De most már hazamegyek. Még dél sincs. Jön egy teherautó, jóelőre nagyot szippantok a levegőből. Még alig hagyott el, mégsem bírom. Tüdőzöm a benzines port.

Az iskolánál gyerekek. Biztos szünet van. Valamit játszhatnak, vagy gúnyolják azt a fiút. Igen, csak harminc ismerőse van fészen. Szerintem meg a füle is nagy. Rámnéz, szeretné, hogy segítsek. Na jó, talán majd délután bejelölöm.

Egy ablakban ciklámen virít. A multkor olvastam, hogy mérgező. Meg azt is, hogy a természetben mindennek oka van, nagy pontossággal kiszámítva. De vajon mitől tart egy szobanövény?

Elfordítom a kulcsot a zárban. Hazaértem. Cipő, dzseki le. Táská az ágy végébe, ledőlök. Kassák rámbámul a kétkötetes arcával. Mondani akar valamit. Olyasmit nyög ki, hogy a vakok is könnyeznek és a hegyi falvakban kikötött egy hajó.

Ne törd magad Lali! A lábujjammal bekapcsolom a gépet.

KOVÁCS ELEONÓRA

HIDEG, SÖTÉT

Mély a föld, sáros a gödör. A hideg és a sötétség ott van.

Kiszámolom a lépéseket és a koppanásokat a deszkán. Most megkeresem a fehér lepedőket, hozok egy kalapácsot és négy apró szöget. Apámtól engedélyt kérek arra, hogy az általa féltett tükrös ajtóba szögeket üssek. Felaggatom a pána-huzatot. Épp eltakarja a tükröt. Most felállok a fotelre és a vitrint is letakarom. A lepel mögött ott a poros pezsgőspohár és a fekete-fehér kávéscsésze. Keresek egy seprűt és megcsörren a telefon. Anyám a nyári konyhában van, én beszélek.

Kész a koporsó, érte lehet menni, mondom anyámnak, majd leplezek tovább. Fél órára egyedül maradok a halottal. Mindenki elment valahová. Apám a koporsóért, anyám a községházára a halotti bizonyítvány miatt. Felszaladok a padlásra, csak onnan tudok telefonálni. Az egyik ismerősöm keres. Elhárítom az érdeklődését. Most nem túl alkalmas. Majd holnapután beszélünk, szia.

Mosogatok, anyám pedig a testvérével beszél. Betegségről és hibákról. Az életért sem okolhatunk senkit, a halálért miért kellene. Bölcsekednek. Megérkezik két gyermek. A halotté. A fiú leparkol a házunk előtt. A lány egy ékes koszorút szorongat kezében. Itt vannak már az ismerősök is. Betegeskedett, öreg volt, visszhangozzák.

A férfiak padokat hoznak, megkeresem a pokrócokat. Most letakarom a padokat, köszönök a férfiakkal. A kutyát hátra küldöm, kiöntöm a vizet. Szálingózik az énekkar. Mindenki sajnálkozik. A szobában felkapcsolják a villanyt. Az asszonyok fekete kendőben álldogálnak a koporsó mellett és fehér zsebkendőit nyomnak a szemükre. Az énekkar rázendít. A kutya is az ölben. Megállapítom, hogy a szűnyogokat vonzza a villanykörte. Fogom a tálcát és számolom a lépcsőfokokat. Nem törnek össze a poharak. A szünetben ásványvizet kínálok. Másfél óra éneklés, öt perc szünet. Aztán mindenki hazamegy. A rokonság marad. A gyászoló gyermekek virrasztanak. Most elalszom.

Reggel szemet nyitok és hallgatózom. A nagynéném ébren van. Káposztát tölt az anyámmal együtt. Megszámolom, hány harapás a kenyér. A vasaló forró, a fekete blúz gyűrött. Érzem a huzatot, bezárok egy ablakot. Átöltözöm a temetéshez. Valahogy nincs kedvem kifesteni a szemem. Aztán elámulok az unokatestvérem fekete sminkjén. Szolid eleganciával és kecses szandálban pár szál virágot helyez a ritkán látott idős rokon koporsójára. Indulunk a temetőre. Szemetel az eső. Színes esernyők kerülnek elő.

A család kis csoportokban áll a sírgödör körül. Megszámolom az embereket, a koszorúkat, a cipőm orrára hulló esőcseppeket. A koporsó a sírba kerül. A rosszarcú sírásók buzgón lapátolják a sáros földet. Mintha ezzel kívánnák alátámasztani, hogy megérdemlik a pénzüket. Az egyikük leereszkedik a gödörbe. Anyám felsóhajt, mert rálépett a koporsóra. Vagy a nagyapám nyughelyére. Gyorsan kimászik, és folytatódik a munka. Most nagy levegőt veszek, és anyámat figyelem. Elvész a fekete ruhában, a szeme könnyezik. Apám karjába kapaszkodik. A nagynéném a lánya mellett áll. Az unokatestvérem aggódva figyeli a szandálban egyre nedvesedő harisnyáját. A gyülekezet még mindig énekel. A pap szerint a nagyanyám istenfélő, igaz asszony volt. Szilárdan állítja, noha nem ismerte. Hamarosan vége. Az utolsó rögek, az összes koszorú és a virágok a sírra kerülnek. A föld sáros, a gödör mély. A hideg és sötétség most van.

AZ UTAZÓ

*A világmédiában megjelent a hír
az alvilág mától várja a látogatókat
üzletemberek turisták egyaránt mehetnek
azazhogy az útrakészült lelkek
felkereshetik rokonaikat
a vízum kis vesződséggel megszerezhető
három vércsepp mindössze az ára
s mivel az infláció ide is elért
a valutaváltást korlátozzák
s fizetőeszköz lett a sárguló nyírfalevél
de élők véletlenül se próbálkozzanak
és közeledni csak a Sátán képével lehet
mégis özönlenek a bámészkodók
hát csoda ha a konzulátus előtt
napok óta nem fogy el a sor
felkerekedtem elindultam én is
szegény elkárhozott barátom miatt
hosszú alagúton haladtam odáig
a vámon kiforgatták lelkemet
a határőr bélyegzőt nyomott a homlokomra
így tértem vissza megjelölten
a szomszédok figyelmét magamra vonva
nem lett volna-e jobb kérdezték
ha mindjárt én is ott maradok*

ÉRZÉKISÉG

*Ó kedves teremtmény
ki a tenyeremből ettél
s agyamból szívta
a bölcsességedet
azzal kérkedtél
ismersz engemet
holott én magam sem*

*ismerem magam
hallom olykor neved
hogy felzeng valahol
de semmikképp nem az én
szívem térfelén
villantsd elő inkább
meztelen fogaid
csattogtasd össze
és kapd el lábamat
ez aztán a gyönyör
micsoda élvezet
te testemet téped
én iszom véredet*

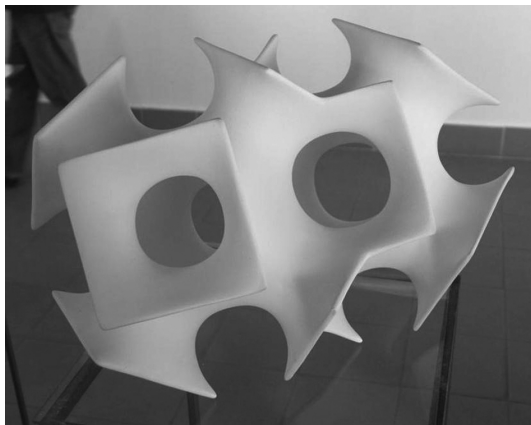
OTT MEGY EGY

*A terméketlen nők értik dolgukat
tudják hogyan tegyék
lővák a világot
magukhoz kaptják és elhomályosítják
a gyanútlan
rendszerint tiszta tudatot
s ha kívánságaikat közhírré teszik
romlásnak indulnak
körben a vizek*

*lám éppen ott megy egy
a tiszta flaszteren
viseli mint páva bája vértjeit
a férfiak falkában tódulnak nyomába
ő oldalra se pillant
s mindent észrevesz
gyöngéd udvarlást akar hallani
fiatal és erős idős és gazdag
pasikra hajt ő rendszerint*

*ügyét a természet majd eligazítja
megtakarítva tartalékait
kieszközlí hogy megszerezzen egyet
kinek egy év múlva
panaszként rója fel
hogy fiatal életét rápazarolta
hogy drága gyöngyöt szórt
a disznónyáj elé
az idők szelébe élete kincseit*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ FORDÍTÁSAI

ERNYEI BEÁTA

„MIÉRT NEM ENGEDI AZ ISTEN BECSÜLETESNEK MARADNI AZ EMBERT EZEN A VILÁGON...”

Árkosi Árpád rendezése alatt keltette életre a kárpátaljai magyarság társulata Molnár Ferenc Üveg cipőjét. Az ismerős arcok és az új rendező remek alapanyagoknak bizonyultak az évadnyitó vígjátékhoz. Mi kell a jó darabhoz? Vegyünk egy édesbús kifordított hamupipőke-történetet, néhány elengedhetetlen jellemet, fűszerezzük meg komikus mellékszereplőkkel – az eredmény happy enddel végződő remek kikapcsolódás.

A nézőtéri helyek elfoglalása közben hiányoltam a már megszokott mozgást a színpadon; egy foltosra festett zöld fal és a szobabelsőt ábrázoló szegényes bútordarabok árválkodva várták az érdeklődőket. A kezdeti hiányérzetért hamarosan kárpótolt a bolondos cseléd lány, Irma (Tarpai Viktória), megjelenése, aki tündérien, dalolva, ugrándozva, siránkozva és nevetgélve meséli el reménytelen szerelmét Sipos Lajos (Kacsur András), a darab helyszínéül szolgáló panzió egyik lakója iránt. Irmát mosolyogva hallgatjuk végig, miközben megteríti a „drága mérgesnek” a tárgyakat életre keltve, verseket „csinálva”, a kegyetlen sorssal pörlekedve csókiüzeneteket küldözget és mindezzel igazán jó hangulatot teremt az est folytatásához. Irma gyermeki bájjal adja elő boldogtalanságát, melynek minden percét kéjes örömmel éli át. Ebbe a játékba lép be a panzió gonosz úrnője, Adél (Béres Ildikó), aki első látásra úgy tűnik, mintha megkeseríteni akarná a szegény leány életét, számon kérve rajta minden tettét, megtiltva neki minden szórakozását. Hamarosan kiderül, hogy a kegyetlen, büszke Adél is érző lény. Szíve a ház egy fiatal, nőket bolondító lakójáért, Császár Pálért (Ferenczi Attila) ég, kinek felbukkanása után a történetben egy szerelmi háromszög körvonalazódik ki: Adél és Császár titokban szeretőik, miközben Adél már tíz éve együtt van Sipos Lajos bútorrajzolóval, aki mit sem sejt a viszonyról. A gonosz úrhölgy helyett egyszerre egy erős, magabiztos, szenvedő nő tárul fel előttünk. Az erős nő, aki képes szakítani rajongásig imádott szeretőjével a gyalázattól való félelmében; az erős nő, aki, ha akar, még aznap férjhez megy, amit oly magabiztosan állít, hogy lehetetlen benne kételkedni. Egy szenvedélyekkel, fájdalommal fűtött szakító jelenet bontakozik ki

Császár és Adél között, amit rendületlenül megzavar a pimasz cseléd lány megjele-
nése, ezzel fenntartva a jókedvet. Türelmetlenül várom Sipost, a dali ifjút, aki
megszabadítja a jószívű, kedves árva cseléd lányt a nyomortól, ehelyett viszont
egy korosodó, mogorva férfi lép be a szobába, ahol már csak a szerelmi jelenet
emléke, illetve a lelkes szobalány várja. Irma minden szavára szidás a válasz, és
elkezdjük igazán sajnálni a szegény sorsú leányt, aki a sok kedvességért cserébe
mindenkitől csak rossz szót kap. A cseléd közben álmódóva-áradóza bevallja
szerelmét az ebédelő Siposnak, de a férfi szíve ettől is hideg és közömbös marad.
Sírva rohan el a lány, helyette megjelenik Adél, aki, érezzük, most fogja elmondani
tervét: nőül megy Siposhoz. A férfi csupán dachból ellenkezik vele eleinte, neki
igazán nem parancsolhat senki. Ekkor Adél feltárja szíve titkát: szerelmes Császár
Pálba, de a viszonyról bölcsen hallgat. Sipos nem ellenkezik tovább: sóhajtozva,
kiábrándultan, de beletörődik a házasságba. Nocsak, Sipos sem olyan köszívű,
mint amilyennek eddig hittük; remegő jelenet alakul ki a férfi és a nő között, aki
flegmán, de határozottan dobálózik a kemény szavakkal: nem szerelemből akar
hozzámenni, ráadásul fiatalabb korában babája volt egy grófnak.

A következő jelentben már konyhai sürgölődés látszik, miközben a háttér-
sebtében egy lakodalom színhelyévé alakítják át. Irma duzzogva mosogatja az
edényeket a szélén, ő ebben nem akar részt venni. A tüneményes leányzó igazi
harcias, feleselő szolgálóvá válik, hamarosan kiderül, miért: ő már három pohár
pálinkát megivott. A személyzet, az anyós, a vendégek és a cigányzenészek
számos vicces jelenettel szolgálva feledtetik el velünk a helyzet tragikumát.
Eljön az a pont, mikor Irma nem bírja tovább; ő most bizony botrányt fog
csinálni. Előbb suttogva, majd fennhangon veti az igazságot a vendégek és a
vétkesek szemébe: a vőlegényt megcsalták Császár Pállal. A botrányos jelene-
tet Adél, a menyasszony emberfeletti méltósággal viseli, ő uralkodik minde-
nen, a lagzinak folytatódnia kell. A mulatozó társaság egy másik termet szim-
bolizáló fal mögé vonul, miközben a zene sejteti, minden megy tovább a normá-
lis kerékvágásban. Adél hihetetlen lelkiereje, büszke karaktere képes elérni azt,
hogy ne fulladjon botrányba az esküvő. Sipos és az önmagát esővízes hordóba
fojtani igyekvő Irma kettesben marad a színpadon. Gyönyörű, szívet tépő jele-
net ez: az a pici leány vízesen, őrjöngve, önmagából kifordultan a fájdalomtól és
az elmúlt eseményektől ott csügg szerelme nyakán, aki bár kegyelemből meg-
csókolja, mégis hidegen hagyja őt ott visszatérve a vendégekhez.

Kellemes hang csendül fel; vége az első felvonásnak. Átdíszletezés. A szé-
künkön maradva végignézhethjük, ahogy a pár pillanattal ezelőtt még szerelmi
drámát játszó színészeink hogyan változnak díszletezőkké: csavaroznak, búto-
rokat, falakat rakosgatnak. Ezt nézve azon mélázom, hogy ők maguk A Színház,
nem csupán dolgozói annak.

A második felvonás egy hivatali szoba belsejét sejteti; a jobb szélén egy tiszt (Sóter István) üldögél asztala mögött, míg szemben a padokon Sipos és újdonsült neje, illetve a házmester (Szabó Imre) és a házmesterné (Vass Magdolna) némán várakoznak. Elfojtott indulatokkal terhes a jelenet; a koffer árulkozik arról, hogy Sipos elhagyja feleségét, aki mindezt méltósággal tűri. Hamarosan kiderül, feljelentették őket, de nem tudják, hogy miért. A helyzetet bonyolítja két rejtélyes nő megjelenése. Császár Pál sem marad el soká, őt követően pedig egy „kokott” lány (Gál Natália) kihívó öltözetben lép be a szobába. Izgatottam várom, hogyan lesz ebből a sokszínű társaságból egy összefüggő történet. Ekkor jön ki a méltóságos tanácsos úrtól sírva, kifestve, piros miniruhában, szakadt harisnyában Irma, őt követően pedig maga a szolgabíró (Ivaskovics Viktor). Hamarosan minden érthetővé válik: Irma elkeseredésében rossz nő akart lenni, egy kávézóban találkozott a jelenlévő lánnyal, akitől megtakarított pénzéért cserébe „megfelelő ruhát” kapott a mesterséghez. Ekkor Vilma a „legjobb hírű rosszhírű házba” kopogtatott be, ahonnan a madám el akarta küldeni, de mielőtt ez megtörténhetett volna, egy rendőrorvos gyanúsnak találva a helyzetet behívatta a lányt és a ház vezetőjét a rendőrségre. Így derül fény a két idegen, szótlanul üldögélő nő kilétére: az egyik Roticsné (Orosz Ibolya), az említett ház vezetője, a másik pedig annak a társalkodónője (Kacsur Andrea). A helyzetet komikussá teszi a szereplők magyarázkodása, a pironkodó rosszlány bánatos meséje, társalkodónő incselkedése, a házmester és neje bele-beleszólása. Mindezek eredményeképp csak még zavarosabb a helyzet a vizsgabíró számára, de végül megállapítja, nem történt törvénysértés, mindenki szabadon távozhat.

A fordultatos történet boldog véget ér. Előbb Adél törődik bele az elkerülhetetlenbe: békés, nyugodt házaselet helyett még utoljára kivirul szeretője kedvéért, közben számon kéri Istent, hogy miért nem engedi becsületesnek maradni az embert ezen a világon. Siposnak is meglágyul a szíve, szeretettel néz a meggyötört leánykára, és úgy dönt, elveszi feleségül, amint lehet. Irma ettől felélénkülve visszatér bájos, gyermeki jelleméhez, és kéz a kézben vág-nak neki együtt ennek a cudar világnak.

Szenvedéllyel, lüktetéssel teli darab ez, ahol szemtanúi lehetünk szélsőséges érzelmeknek: örömnak, bánatnak, őrvongásnak, miközben elgondolkodhatunk az élet nagy kérdésein is. Az egyéni produkciók is hatásosak: Irma, a cserfes szájú, imádnivaló játékos és reménytelenül romantikus szolgáló áhítózik a mostoha körülményeitől megszabadító „szőke hercege” iránt. Bár ő a „legrongyosabb muskátli Pesten”, de szebb még a grófkisasszonyoknál is. A herceg azonban nem jó, helyette itt van a Kacsur András által olyan

jól alakított okoskodó, mogorva, rideg, ráadásul szegény idős úr, de ez nem akadályozza meg Irmát a rajongásban: pilóta ő, aki végül megtalálja az üveg-cipőbe illő lábat. A jellem fejlődése nemcsak nála figyelhető meg ilyen jól. Az önmagán és másokon uralkodó Adél végül enged szenvedélyének, mikorra a hetykén csábító, Ferenczi Attila által játszott szépfiú hűséges szerelmét is magáénak tudhatja. Az előadás sikerét a látszólag jelentéktelen mellékszereplők folytonos jelenléte, bele-beleszólása, színezi igazán élvezhetővé. A végén felcsendülő vastaps biztosít arról, hogy a közönség számára rendkívül szerethető vígjáték ez.

PENCKÓFER JÁNOS

EGY BOLYGÓ – FÖLDI KÖZELKÉPEKBEN

ÖNÉLETÍRÁST IDÉZŐ RÖVIDFORMÁK BRENZOVICS MARIANNA

KILÁTÁS C. REGÉNYÉBEN

1.

Valószínűsíthető, hogy filmesztétikai érintettség is közrejátszott abban, ahogy Brenzovics Marianna *Kilátás* című regénye megformáltatott. Például érdekes, hogy az *Andrej Ruvbljov* című Tarkovszkij-film közismert Brenzovics-interpretációja (www.tarkovszkij.hu, 2010) egyebek mellett olyan gondolati elemeket is tartalmaz, amelyek e bemutatkozó regény művészi jellegzetességeinek értelmezhetőségére szintén megtermékenyítő hatással lehetnek. Nem állítva azt, hogy ha valaki a filmesztétikában jártas, akkor saját szépirói elképzeléseit erre a kompetenciára fogja felépíteni, megengedhető egy olyan *kitekintés*, miszerint a *Kilátás* bár nyelvhez kötött minden szálával – az egész regénykompozíció magába foglal valamit a (mozgó) képkockák-epizódok (egymáshoz kapcsolódó) természetéből is. Távol áll a filmforgató-könyvtől; nyelvi, költői teljesítmény, igazi szépirodalmi forma, melyből egy jó filmforgató-könyv is készülhet akár.

Mindjárt a szembeötlően gazdag és hangsúlyos tárgyi-tényszerű valóság megléte is felhívja magára a figyelmet. Mintha ennek a bemutatására szintén elszegődött volna a regény, olyan egyértelműen építi magát a vizualitásra. A látási érzeten alapuló létbefogadás és -értelmezés által formálódik itt a beszéd, az egész megnyilatkozás, még a regényszerkezet sem lesz független ettől.

Filmszerű elgondolás is létrehozhatta a regény négy fejezetét, azok összefüggő egészét. Nem hat mondvacsínáltként az, hogy valójában két részből áll a mű: múltból és jelenből – *Első fejezet / MÚLT*; *Második fejezet / JELEN* – ugyanakkor mégis van egy rövid bevezető része, az *Első előtti fejezet / KEZDET*, valamint egy ennél is rövidebb befejezése *Második utáni fejezet / JÖVŐ*, ami mindössze pár sor. Az „előtti” és az „utáni” rész ilyen megfogalmazása azon túl, hogy hangsúlyozza az első és a második fejezet, azaz: a múlt és a jelen döntő fontosságát, keretet is ad a műnek – ahogy mondani szokás. Ám e keretnek, ennek a két rövid résznek ennél eredetibb nyomatéka van. A *KEZ-*

DET című résznek mintegy mottó-funkciója lesz (mint az *Andrej Rubljov* első filmkockáin „a ballonjával lezuhanó muzsik” és a „hempergő, haldokló (?)” ló képe az író előteremtésében). Motívum-előzetesnek nevezhető el tehát a *KEZDET* kétoldali terjedelme, amely mintegy sűrítőmánya annak, ami kibontásra kerül az első és a második fejezetben. És nem távlatnyitás a *JÖVŐ* pár sora, hiszen a mű legvégéről a regény legelejére, a címre irányítja a figyelmet, hogy a kilátásnak egy jelentéscseréje is felmerüljön, illetve jelentése kiterjedjen a regény gazdag tárgyi-tényszerű valóságára; hogy naturalizmusára és pornográf színezetére is magyarázatul szolgáljon.

Mi ez a jelentéscsere és jelentés-kiterjedés? A regénycímmé emelt kilátás szónak mindvégig első jelentése – ’látvány’ – a fontos, és ezt a szövegkörnyezet folyamatosan alá is támasztja. Viszont a szó túlzott újraismételgetése folytán a második jelentése, a ’lehetőség’, ’eshetőség’ merül fel egyre gyakrabban, hogy aztán át is billenjen a jelentésség ez utóbbi javára. De mégsem lesz megállapodott. Ugyanis a kilátás szó konnotációja révén teljes jelentésátalakulási lehetőséget kap a mű legvégén. A két eredeti jelentés – látvány és lehetőség – már korábban egymást nem kizárva került tágabb összefüggésbe, mondhatni: a kilátás kilátástalanságába, viszont ezen a helyen, a regény lezárásánál, amikor a kilátás szó a kiáltással egészen közel kerül a könyv utolsó oldalán (ahogy erről Szilágyi Zsófia is írt, *ÉS*, 2010. 06. 04.), akkor hangzásbeli hasonlósága folytán lehetőség nyílik egy pillanatnyi jelentéscserére. Így a látványból (és lehetőség-ből), vagyis a kilátásból – kiáltás is lehet: „Vasárnap van, hajnal, a kertben valaki kiált. Ez az isten... kiáltás.” A kilátás szó metamorfózisa lett volna jól előkészítve a regény százötven oldalnyi közelképeiben: kilátástalanság-értelmezésén keresztül? Nem ez a végszó. Az értelmezhetőség, hogyha itt megáll, akkor kihagyja azt a panorámaképet, melyet ugyancsak a *JÖVŐ* „vetít”. E panorámakép mintegy jelentés-kiterjedést kínál a kilátásnak: magyarázatul szolgál annak, hogy csupán közelről kilátástalan a *Kilátás*-világ, hogy kiáltássá ezért változhat csak át. Ugyanis nagyon fentről: messziről nézve nem látható az egész tárgyi-tényszerű valóság. „Hullámos az ég, ráfekszem, a testemet finoman le- és fölengedi, csak a szemem mered a kertemre, teli kíváncsisággal és szomorúsággal. Mi lehet ott lenni, a kertben, ha nem látszom benne, mert nagyon fenn ülök?”

És átalakulás eredményének tekinthető az a nyelvi rövidforma is, melyből az egész *Kilátás* felépül. Mi is ez? A próza hagyományos bekezdésének kicsit átalakított szövegegysége: olyan rövidforma, mely a bekezdésnél valamivel önállóbb, zártabb költői-gondolati (versszak-szerű) alakzattá válik, amit a tördelés is hangsúlyoz: egész sorközök választják el e rövidformákat egymástól, vizuális hatást is elérve. Többnyire expresszív láttatás jellemzi őket. Így peregnek lapról lapra (az *Andrej Rubljov* szerkezetét „epizód-novellák” füzére-

ként látja az elemző), zömmel tárgyilagos, helyenként megdöbbenő, naturalisztikus (és pornografikus) közelképek formájában – gondolati és lírai tartalmakkal elegyítve: néhol rövidsoros, azaz: verstördelést alkalmazva. A rövidformák mondatainak vibrálását-pörgését a pragmatikus szókimondás és a költői-gondolati társítások eredményezik.

2.

A regény eredeti poétikussága nyelvi-költői természetű. Ez megmagyarázza a mű egyik legjellegzetesebb vonását: a szavak – jelentések és hangzások – gazdag összefüggésekbe történő beágyazódását, a motívumok állandó fel-felbukkanását, valamint a szimbólumok létrejöttét. Mindjárt a valódi mottó, a Petőfi Sándortól vett jelige – „Oda is elkísért. Együtt ábrándoztunk / A puszta legmélyén, / Ó a víz fenekét, én a délibábot / Hosszasan szemlélvén.” – is így viselkedik (szemlélés, nézés, látvány). Akárcsak a másik, a motívum-előzetesnek elnevezett *KEZDET*. Ebben a kinyíló-lecsukódó, majd újra kinyíló szem a figyelem középpontjába kerül, és ez mutat majd rá a *JELÉN*-ben a lényegi kezdetre. Tehát a nézés (általi létértelmezés) alapvető jelentősége mindjárt a legelején szilárdan rögzül, és hozzákapcsolódik a Petőfi-sorokhoz. „A nézés a fontos” – hangsúlyozódik két helyen is a műben. Itt az egyes szám első személyű megnyilatkozóknak még a „térdei” is „vak, mozgékony szemgolyók”.

A *KEZDET* azért is motívum-előzetes, mert pontos utalást tesz a regény alapját képező kétféle időre: mindarra, ami a *MÚLT*-ban, illetve a *JELÉN*-ben kibomlik. Mindenekelőtt a jelen idejű vasárnap tűnik fel, mely később, a *JELÉN*-ben is fontos szerepet kap: egy egész alfejezetben – *Egy vasárnap a faluban. Csernobil kiszalad az útra* – kerül bemutatásra e nap, akárcsak az említett zárlatban még egyszer, utoljára. És felvillan az anya, az a pont, mely az egész *MÚLT* meghatározója lesz, viszonyítási helye. Az anyához kötődő idő olyan múlt, amely jelenként mesélhető el. „Anyámat nézem, aki nyílásként kezd, aztán meleg nyugalom, aranyfog, belecsillog a szemembe. Halála után arcára száradt a vér, így tették le, valamennyi csontját megfoghatnám.”

Ehhez társul a valódi jelen: „Apám ásít, mintha nem az ő torka lenne, valaki másé, akit nem ismerek, űr, ahonnan nehezen bukkan fel. Én is eltátom a számat, belenéz, tükre leszek.” A tükör-motívum pedig valóságosan is többször előke-rül, akárcsak a jelentése, a valaminek a képeként történő megjelenés, még a megszólaló nemének, azaz nőiségének tisztázásaként is: „Mindig látszom. Tü-körképem, mint a Föld képe, a Hold, megjelenik.” Ennek nagy szerepe van a női én-kép kialakulásában, valamint annak az identitásnak és magatartásnak a létre-jöttében, amely értelmét szinte kizárólag a szemlélésben, a nézésben találja. Ez az én szinte mindent csak konstatál: így képződik meg a lelki kívülállósága.

Önazonosság, önkép és kívülállóság hármában a legutóbbira kerül a hangsúly. Erre épít a beszélő, így válik a *Kilátás* szerves részévé az én: benne van, de mint kívülálló. Szemléletesen például a férfi nemmel szembeni meghatározás egyediségében pillantható meg: „Holdad vagyok, mondom neki, de nem szavakkal.” Aztán: „Nem vagyok a bolygód, nem követlek, külön vagyok, túl felszínes vagy nekem. Te nem értenéd meg egy lány, egy bolygó szelídségét, vadságát, alázatát, gögjét.” És kívülállóság formálja az egész *MÚLT*-at: egy olyan önéletrásként is értelmezhető én-építés ez, melyben az egyes szám első személyben megszólaló kislányt a *JELEN* felnőtt nője formálja meg – szükségszerűen. Ez a rész az anyához kötődő én éle szakasza: a gyermekkoré, mely az anya halálával ér véget. A *MÚLT*-ban elbeszélt én formálódó önazonossága – kilátásai – mindenekelőtt az anyához kötődtek: „Nem kell mindenre odaügyelni, mondta. Ne ügyeljek, nézzem a füvet, a kilátást, szép a kilátás.” „...hunyorítok, egy meghatározott részt engedek magamhoz a kilátásból.” „Anyám gyakran beszélt a kilátásról. Ő volt az oka, ha nem csodálkoztam...”

Az anya elvesztésével a *MÚLT* fejezete szintén lezárul. Mégpedig azzal a leltárkészítő gesztussal, amikor a lány tizenkét pontba foglalja össze a falon függő tizenkét festményt, amelyeket anyja halála után azonnal leszedett a falról. „Ha figyelek, rájövök, hogy anyám képein én vagyok, illetve bennem vannak a képek, összefoglalnak. Én foglalom össze magam velük. Varázsolják az életem azáltal, hogy születésem óta a falon csüngenek. Gyorsan új képeket szegezek föl.” Az átalakulás időszaka ez, kislányból nő lesz az elbeszélt én, amint átlép a húsz-egynéhány oldalnyi *MÚLT*-ból a terjedelmes *JELEN*-be. Erre történő utalásként fogható fel az egyik furcsa képleírás, -értelmezés, sorrendben a hetedik: „Menyasszony ül éjszaka az erdőben, körülötte fehér tűzek: két dologra gondol szüntelen: a hajnalra és az átváltozására.”

3.

A motívum-előzetes egy másik képe – vasárnap van, hajnal, az apa köhög – kezd kibomlani egy fejezetnyi kitérő után a *JELEN* című hosszú részben. Első alfejezete – *Jelen időben apja mozgásait szavakkal követi* – ráerősít erre, a már észlelt „képre”, valamint a jelen időre, de a látványszerűségre, a nézésben megképződő világra szintén, illetve arra a problémára is utal, ahogy a tárgyi valóság, a természet és a nyelv összekapcsolódik. Az önazonosság-képződés megváltozott körülményére ugyancsak utal. Ami eddig az anyával – vele együtt és csak kicsit ellenében – képződött meg, az most az apával szemben tanúsított érzéketlenségben-elutasításban folytatódik. És ez hozza létre végérvényesen azt a szenvtelen hangot, kívülállóságot, lelki távolmaradást, ami a beszélő autonómiáját, mondhatni: „bolygó” voltát megformálja.

Az említett ásitás („apám ásit..., én is eltátom a számat”) lassan teljesen kibomlik. Szimbóluma lesz az unalomnak. Ez át- meg átszövi az egész szöveget, de leginkább az elbeszélő önmagát mutatja be vele. Az apa ásitásával kapcsolatos megállapítás („...úr, ahonnan nehezen bukkan fel”), mintegy annak jelzésévé alakul, hogy a környezet, a világ, az egész élettér nem alkalmas a valódi én úgymond: mélyből történő feljövételére. Egy eset kivételével: mikor a beszélő „Hold-”, illetve „bolygó”-volta fontossá kezd válni a *Szerelmes. Romantikus* részben. Például az életébe belépő férfival kapcsolatban, mikor megjegyzi, hogy „egy tervet” hajt végre „az unalom ellen”. „Néztem a hátát, amíg vártam, nem ásitottam.” De már: „forgolódom, unatkozom”, amikor „ő nyugodtan alszik.” Egy másik helyen (más férfival kapcsolatban) viszont marad az alaphangulat: „Nekem mindegy, hagyom, hogy csókoljon. Kábultan unom.” És akkor is ásit, amikor a barátnője beszél. „Hallgatom, de nem nekem, a sötétnek beszél, mert ásitok, elfelejtem a szám elé tenni a kezem.” „A temetőben szerelmeskedtünk; nagyon krúdys – ásitok a kezembe.” És mindezek lezárásaként értelmezhető az a drámai, összefoglaló erejű megállapítás, miszerint „nincs szükségem magányra, mert megtalálom a barátságban”.

Magány, távolmaradás, közöny és unalom. Többnyire ez a beszélő viszonyulása az életéhez, s ezzel harmonizál a szavak jelenésbeli és hangalaki azonosságára, illetve hasonlóságára épülő szövegszervezés. Ennek egyik szembeötlő példája a Belgorodról (‘fehérváros’) szóló rész, ahol egy oldalon négy rövidformát kapcsol össze a „fehér ló”, a „nyírfák fehér törzse”, a „hőfehér hálóing”, az „elfehéredett száj”, a „fehér pisi” és a „szőke srác”. Így aztán természetes, amikor egy másik helyen a Vérke folyó kerül említésre, akkor hamarosan ott a vér; ha a hányinger a beszélő részéről, akkor pár sorral arrébb valaki „elhányja magát”. A „hányás” egyébként az ásitás (unalom) szimbólumát egészíti ki: „Hogyan élem le napjaimat? Este lehányom a párnám. Utána az ajtókilincset, utána azt mondom: pompázom a létben. Elalszom, az alváshoz értek, ha nézek, akkor is alszom...”

Fontos rövidforma-összekapcsoló elem az elesés (és felállás) is, végigkíséri az egész megnyilatkozást. Természetesen a motívum-előzetesben villan fel először: „A faluban kutyafalkák futnak csontokért, és eldőlnék az emberek. Egy idősebb férfi arccal az aszfaltra. A fiatalabb kerékpárral dől el, jobb oldalát súrolja a földhöz, gyorsan feláll. Térdre esem a porban, mert elcsúsztam. Földre kerülök, vesztés vagyok, gondolom...” Ebben az esetben a szó antonímája jelenti a kapcsolatot, és a motívum-előzetes ezzel ér véget, vagyis ez a regénybeli kezdet: „Felálllok, felgöngyölíttem a redőnyt. Kilátásként nyílik meg előttem a reggel, még minden lehetséges, még minden előtttem áll.”

A felállás és indulás szintén benne van a *MŰLT*-ban, sőt a legelső alcím is ezt foglalja magába – *Az anyja beleejtette a tóba, de felállt. Elindultak, felre-*

pültek a madarak – de már a *JELÉN* ennél összetettebb módon ecseteli ezt. Itt a felállást, az ágyból történő felkelés jelenti azzal a többlettel, hogy a beszélőnek szembesülnie kell a nyomtalanul elmúló élettel: „homályból jövök, homályban hullok szét”. És mivel a műben számos irodalmi idézet, utalás, allúzió található, ez egyértelmű felvillantása a Németh László-féle önszemléletnek, annak, ahogyan ő saját életét egy egész közösségi lét vizsgálódási terepévé tette. És természetesen az önéletírást (*Homályból homályba*, illetve: *Magam helyett*) mint műalkotást is megjelöli ezáltal a beszélő és rajta keresztül a *Kilátás* szerzője. De még ekkor nem kel fel a megnyilatkozó, ekkor még újra lecsukódik a szem, mert „a sötétség, a hajnal, mindennapos mozgásaim nem utalnak arra, amiről számot kéne adnom. Elalszom, hogy ne lássam. Tartózkodásomat megértem, ezt a szerencsétlenséget, ami a legteljesebb közönnyel áll itt, minek napvilágra hozni.”

4.

A *JELÉN* első alfejezete – *Jelen időben apja mozgásait szavakkal követi* – mondhatni kettős indulást foglal magába. Indul a vasárnap, a jelen, és ebben dől el végérvényesen, hogy azt „a szerencsétlenséget, ami a legteljesebb közönnyel áll itt” igenis napvilágra kell hozni. Még egyetlen napot ad magának az, aki a lecsukódott szem mögött gondolkodott el léte értelméről, de már – ugyancsak költői módon – kijelenti: „csak a talpamat éri a fény. Rajta a vonalak, az útjaim, amiken elindulok, és egy ismeretlen helyre érkezem, elnevezem Zápszonyrak. Egy falu, ahol apám, a kutyák, macskám, a szomszédok is él.” Ez az igazi kezdet. Döntés a bemutatás, illetve az (önélet-)írás mellett, valamint szembesülés és szembesítés azzal, hogy amit lát a szem, az fog szavakká változni, szavakban testet ölteni.

A *Kilátás* – ezek szerint – egyértelműen vállalkozik és igényt is tart egy olyan olvasatra, melyből kár lenne teljesen kizárni a referencialitást. Az önéletírára történt utalás is ezt erősíti meg. A jelen idejűség említett fontossága mellett ehhez (referencialitás, önéletírás) kapcsolódnak az ilyen mondatok: „Vannak elérhető vágyaim, például: / Apám ne lakjon velem, / Ne legyen tanár, / Elöl érjenek össze a fogaim. / Ezek a gondolatok – ha lehet ezeket gondolatoknak nevezni – / Jelennek meg 2009. február 9-én délelőtt 8 óra 40 perckor, / Komputerm első, hófehér oldalán. Holnap folytatom.” Egy másik helyen kijelenti, mintegy bemutatkozásként, hogy „Marjanna”, majd azt (nem is egyszer), hogy „október 5-én születtem”. Ami a szövegben gondolati, érzelmi és tárgyi-tényszerű valóságként kavarg, az összhangban áll a könyv valamennyi rekvizitumával, egész felszereltségével. Például Belgorod, Zápszony, Beregszász, Moszkva, Nyíregyháza, Brest, Verke, Déda, Vopák, Asztra olyan tulaj-

donnevek, amelyek átlényegült minőségükben is kényesen megőrzik földközeli valóságosságukat, és a könyv fülén lévő bemutatás, hogy például a szerző Kárpátalján él és magyar irodalmat tanít, olyan valóságanyag, melynek hitelességét a szöveg is határozottan megerősíti. Így jöhet létre a *Kilátás* azon olvasata, amely kárpátaljinak is nevezhető.

Ennek ráadásaként szolgál, hogy „vasárnap van... bekapcsolom a tévét. Az ukrán himnusz megy... Átkapcsolok, a Tüskevárat nézem. *Tutajos, olyan más vagy. A Beregen elvadultál.*” Vagy az a részlet, hogy szomszédjától tyúklábat vásárol és az öt grivenybe kerül, továbbá az ukrán szavak használata: Csernobil, „*Klopotanja*, ismétlen, *klopotanja, klopotanját* kell írnom, de nem tudom, mi az.” A két élő ukrán költő neve: Petro Migyanka és Andrij Ljubka. Ennek előzménye pedig a *MŰLT*-ban a CCCP, a pizgyec, sztolicsnoje, blatnoj, drob, prostituáltak, usánka, és más orosz szavak. Mindezek jelzetei a jelenlegi Ukrajna, illetve az egykori Szovjetunió nyelvi-kulturális hatásának a Kárpátalján élő magyar nyelvre. Jó stíluselemek e szavak – hangzások és jelentések –, de nem ezek hozzák létre a rövidforma-epizódok legjellegzetesebb hányadát: ezek csak segítenek megalapozni a referencialitást (a naturalisztikus látást), főként annak helyi jellegzetességét.

A rövidformák másik véglete pedig a prózatördelésből versszerűre váltó eredeti költői megoldásokban található. Ezek a vibrálás-pörgés ellenpontozásaként is hatnak; ilyen például az *Egyedül áll a kertben...*című líraibb, elcsendesülő rész, ahol a finomabb lelki rezdüléseké a tér. És külön említendő az, hogy helyenként a szenvtelen, tárgyilagos, unott kívülállást feloldja a tiszta humor. „Szerettem a színpadon állni, ha kaptam szöveget, legtöbbször Simon István: *Nem elég*, vagy Váci Mihály *Még nem elég* versét. Éreztem, hogy rossz, mégis szavaltam, hallgassa más is.” Vagy: „A hajam a tövénél néhol ősz. Tavasszal is ősz, sőt, egyre őszebb.” Ám ezek a részek szinte elenyésznek abban a világban, amit ez a szem, ez a látás, szemlélődés rögzít.

5.

A *Kilátás* nem történetmondás. Nem társadalmi- vagy családrégény, de a rövidformákból mozaikszerűen is összeszerkeszthető mű érinti a magány és a társas lét kérdését, egyén és közösség, környezet összetartozását. Önazonosság-építés, szembesülés is, benne a felnőtté (nővé) válás útja is felvillan. A rövidformák sorjázása fikció és önéletírás között egy olyan nyelvi *Kilátás*-világba vezet be, ahol az új irodalomelméletekhez kötődő trendkövetés felismerhető útjai mellett és között jön létre egy saját kezdeményezés: némely hagyományosnak mondható érték mellett leginkább egy jól sikerült thrillerhez hasonlatos nyomasztó légkört közvetít a regény számos helye (alfejezete). A

szemléző kívülállóságát össze- és megtartó jellegzetességei közepette kitűnik az emberi, biológiai, közösségi, hagyományi, társadalmi, környezeti, együttélési negatívumok iránti fogékonyság.

Erőtéljes, lehangoló és nyugtalanító hatású közelképek jönnek létre már a *MÚLT*-ban, például a kollégiumi világban: „guggoltam a kollégium erkélyén bokáig ganéban, szedtem a szemetet, mellettem állt a portásnő, aranyfoga a kezemre csillogott. Magyaráztam neki, hogy nekem nehéz itt. A kivert ajtók, az éhség, a félelem, hogy most ki kattan be, ki veri ki az ablakot; a megtaposott, besüllyedt ágy; a penészes kenyér, amit falhoz vágok; a hidegség, ahogy nyom, szorít le, egyre mélyebbre.” És ehhez társul a vodkavás, hányás, szüzenességvesztés, sötétség, „szörnyűre sminkelt arcú” lányok, és álomszerű, víziószerű képek a kilátásról, ami egy szemétdomb.

Még az irónia sem tudja elvenni az élet és a súlyát annak, ahogyan a „lent” kerül röviden bemutatásra, ahonnan a portásnő nem engedélyezi a felállást. „Ködbe nézek, hunyorítok, de ez nekem nem elég, vagy még nem elég.” „Jó itt lenni; szaladok a lépcsőn, megbotlom; iszom vodkát, kihányom; besüt a Hold, az a férfi, mint egy gép, belém rakja, nagyon fáj, felsírok, abbahagyja, otthagy a hideg fényben. Nincs hangom, hiába próbálkozom, elmegy, elviszi a fájdalmom.” „Szorítom magam, le, egyre mélyebbre, a portásnő már nem lát, nehéz engem látni. Ki vagyok én, hogy nem lát? Felszabadító, katona, vörös. Hold, hideg fény, égő domb, magány. Félelem Las Vegasban.”

Ugyanakkor hiába az önéletrajziaság, a referencialitáshoz rendelt olvasat, mely a Szovjetunió-beli Kárpátalját idézi fel, ez a közelkép-sorozat (thriller), úgy látszik, nem ér véget azzal a korrallal, melyben létrejött, de azzal sem, hogy érett nő lett a kislányból, kamaszból, diáklányból. Mintha a *JELÉN* egész világa abból a bizonyos *MÚLT*-ból szövődne, olyan epizódok sorakoznak például *Egy vasárnap a faluban*. *Csernobil kiszalad az útra* című alfejezetben: „kitolja nyelvével a protézisét”, „feltáru az ínye, a torka, a vörös mély”. „Egy részeg nő leül a szemközti ház elé pisilni, a szomszédom undorodva elfordul, mi biztatjuk a tömörebb ürítésre, a kutyák megeszik.” Vagy Zápszony és Beregszász közt a vonaton (*Szorosan áll a vonaton. Felszáll egy tarka kutya*) ahol megtudható, hogy a dédai tó azért büdös, mert „az alján elvágott nyakú emberek ülnek egy kisbuszban”; „odaöntik az afgánokat”; hogy „a rendőrruhás főnöke tizennégy éves lányt rendelt, a lány először a főnökével volt, aztán vele, majd a többiek. Mindenki után bevett egy posztinort, majd az ágy mögé hányt”...

Különös világ, -látás és nyelvhasználat ez. A regény alfejezeteinek egyes szám harmadik személyű megfogalmazása lehet egy korhagyományra történő utalás, de inkább valamiféle távolságtartás az írói személyiség és a műbéli megszólaló között. Ugyanakkor az alcímekben a mondatépítés (-fűzés) tökéletes

stilizációja a rövidformákban beszélő én nyelvezetének. Lehet ironia, de lehet más például ez a két cím: *Kutyaismerősei*; *Férfiismerősei*. Különösen, amikor a „szomszédom” alakja felmerül, akit „a falusiak” közül „szívesen” hallgat és lát a beszélő: „Kinézek az ablakon, látom a hóban. Vesztés, földre került, havas lett a ruhája. Sárga kutyája, Csernobil, hozzászalad, tétovázik, melléfekszik.” Aztán a szomszéd „feláll, elimbolyog. Egy gyors mozdulattal még megvakarja a szemérmét, mert felállt a farka. Készen áll a tavaszi baszásra.”

És még hosszan idézhetőek jellemzői a *Kilátás*-világnak, melyből hiányoznak az emberi mély kapcsolatok, és lefokozott mindaz, ami a humánus része szokott lenni; melyben a művészi hatás leginkább a viszolygással-döbbenettel, majd a sajnálattal kapcsolódik össze, hisz felkavaróan mély hatású világ az, ahol leginkább szembeötlő a kosz, a gané, a bűz, a váladék, szemét, dög, brutalitás, pusztulás, az elmesélt-hallott gyilkosság, az embercsempészet, perverzió, gyermekprostitúció; ahol a szexualitás-érzékiség is csaknem érzelemmentes testi munkavégzés; ahol az obszcenitás a megnyilatkozás természetes eleme...

*

A *Kilátás* gazdag poétikussága összetett kompetenciára épül. Filmesztétikai, műfaj- és irodalomelméleti, valamint nyelvszemléleti illetékesség egyaránt közrejátszhatott e forma létrehozásában, de mindenekelőtt a művészet azon örök alaptörvényének sejtése-belátása, hogy jó műalkotás sohasem már megállapított szabályok szerint készül: a benne később észrevehető törvényszerűségeket neki kell előbb létrehoznia poétikumokként. Valószínűsíthető, hogy így született meg a nyelvi rövidforma epizód-sor, valamint az önmagát bolygóként látó, és ekként jól körülírható szövegbeni nő: az egyedi, öntörvényű és nem hétköznapi megnyilatkozó, aki zavarba ejtően „lenti”, negatív, így kilátástalan világot beszél maga köré múltként és jelenként, de aki zavarba ejtően közeli rokonságot mutat a *Kilátás* írójával. A regény gazdag poétikuságának leginkább figyelemre méltó részét éppen ez biztosítja. A regényfikció állandó, kényes és szándékolt megfeleltetése az ismert tárgyi-tényszerűségeknek, valójában a regény folyamatos elbizonytalanításává alakul az önéletírással, élettörténettel szemben. Ez fokozott izgalmat kölcsönöz a *Kilátás*nak. Súlyát és jelentőségét ugyancsak megnöveli.

Ha a Lónyai Éva név alatt közölt írásokat lehet életműépítő állomásnak tekinteni, majd a *Próbaidő* antológiában már Brenzovics Marianna névvel megjelent írásokon keresztül ezt a regényt a következőnek, akkor valószínűsíthető, hogy izgalom, súly, jelentőség tekintetében aligha ez volt a szerző utolsó megállója az önéletírás felé közelítő úton. Mondhatni: a *Kilátás* folytathatósága korántsem *kilátástalan*.

GÖRÖMBEI ANDRÁS

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: TÁBORI POSTA

Vári Fábián László nagyon hosszú alkotói munka után megjelent önéletrajzi regénye a szerző életének azt az időszakát mutatja be, amikor a kelet-európai abszurdítások következtében magyar fiatalembert szovjet mundérban Poroszföldön szolgált.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján a kárpátaljai magyarság életlehetőségeit keresve került szembe a hatalmi diktatúrával. Személyisége közérzetét kifejező versei miatt nemcsak az egyetemet kellett elhagynia, hanem távoli szolgálatra is ítélték. A szegedi Tiszatájban megjelent versei miatt ítélik meg fölötté úgy, hogy akinek keserű a szovjet kenyér, azt elküldik olyan helyre, ahol megtanulja megbecsülni azt. Az édesapja saját sorsával is hallgatásra ösztönözte, hiszen ebben a világban még az ártatlanok is sok évi börtönbüntetést kaptak.

„Aki nem látott még tábori Lenin-szobát, annak halvány gőze sincs arról, hogy az ideológiai nevelés hatékonysága érdekében mi mindenre voltak képesek a szovjet hadsereg politikai tisztjei.” Hiába hangzik gyakran a Leninnek tulajdonított mondás, mely szerint „ha a lózung idejét múltá, le kell cserélni”, itt a falakon állandó helyük van a szovjet állami és pártvezetők arcképeinek.

A katonák ilyen közegben gyakran kerülnek a teljes létbizonytalanság állapotába.

A szolgálat rengeteg képtelenséget kér a katonától, de ezeket a képtelenségeket Vári Fábián László úgy mutatja be, mintha természetesek volnának. Így a regény világa a kiszolgáltatottság mechanizmusát érzékelteti. Általános következtetés az, hogy a szovjet harcos, különösen a szovjet haderő németországi hadcsoportjának katonája, politikailag legyen megingathatatlan és széleskörűen képzett. Ezek a katonák azonban a helyzetükből következően rengeteg elemi hibát követnek el, s ezeknek a hibáknak olykor súlyos következményei vannak. Még bizonytalanabb létezésűvé, még kiszolgáltatottabbá teszik a katonákat.

Van azonban arra is példa, hogy a megaláztatást nem viseli el a katona, hanem fellázad ellene. Az egyik altiszt harminc kört akar futtatni Fábiánnal, ő azonban nem hajlandó erre. „– Egyet se többet! – nézek elszánt daccal savószínű szemébe, s érzem, hogy halántékom lüktet, füleimben dobol a vér.” Fábián nem hagyja megalázní, nevetségessé tenni magát.

Az orosz nyelvi fennhatóság alatt sokféle anyanyelvű katona szolgál. Különleges szemléleti értéke a *Tábori posta*nak az, hogy érzékletesen mutatja be a különféle nemzetiségű katonák életét az orosz nyelvi kizárólagosság köze-

pette. Az anyanyelvhez való bensőséges ragaszkodás számtalan példájával találkozunk a regényben. Az örmény nyelv a megszólításban szívesen használja a drága szót. A bizalmasabb megszólítás egyik állandó kelléke ez – kapjuk meg a magyarázatot. „Lám, ők sem oroszul, a szovjet népek egységes nyelvén, hanem anyanyelvükön gondolkoznak, s többnyire ennek logikájával kerekítik orosz nyelvű mondataikat is.”

Fél éve már, hogy Fábián magyarul senkihez sem tudott szólni. Ezért volt számára nagy öröm az első magyar katona megtalálása annak ellenére, hogy nagyon-nagyon különböztek egymástól. A kis nemzeti összetartozás tudat erősítése sokféleképpen szerepet kap a regényben. Amikor Fábián segítségéért hálás egy örmény férfi, magyarázatként annyit mond neki Fábián, hogy „ti örmények vagytok, én pedig magyar”. Az oroszok még az ukránokat és beloruszokat is lenézik. Hogyan érezhetnek hát irántunk? „Nekünk legalább lélekben, gondolatban össze kell tartanunk, s ha megtehetjük, legyünk segítőkészek egymás iránt” – vallja Fábián. A nemzeti közösségeből kiszakított fiatalember rosszul érzi magát a világban.

Fábiánnak sokat jelent az az egy két magyar, akivel találkozik a táborban. Ők különleges élményben részesítik. Új dimenzióval gazdagítják a katonaéletemet. Az anyanyelv varázsa különleges nagy érték itt. Nem véletlen az, hogy ungvári egyetemista éveire is ekkor emlékezik vissza Fábián, személyes irodalmi emlékeit is ekkor idézi fel. Vall arról is, hogy Kovács Vilmos, a legjelentősebb otthoni író példája is azt a meggyőződésünket erősítette, hogy „az irodalom művészet legyen inkább, s ne a pártpolitika szócsöve”. Feltörő vallo-mása bemutatja azt a kiszolgáltatottságot, amelyet el kellett szenvednie, amikor tudása ellenére megbuktatták és negyed éves korában kizárták az egyetemről, majd a szocializmus távoli szolgálatára ítélték. Vendéglátója a szovjet hűsége fölesküdt tisztt, belőle azonban gátlástalanul feltör sorsának vallo-mása. Elmondja, hogy tisztább és magyarabb irodalmat kezdtek művelni az ungvári egyetemen, de ezt a törekvésüket az irodalompolitika alakítói ellenségesen fogadták 1971 augusztusában. A következő egyetemi féléve már állandó megfigyelések és zaklatások közt telt, majd elbocsátották az egyetemről. Elgondolkodik azon is, hogy ha törekvéseiből mindent ismerne beszélgetőtársa, aki hivatásos katonaként fölesküdt a szovjet rendszer szolgálatára. Óvatosságra, visszafogottságra inti őt. „- Mintha csak az apámat hallanám, mintha csak az ő örökös intelme szólalna meg benned”- mondja neki. Majd megismerteti vele az édesapja sorsát, aki értelmiségi sorsot képzelt el magának, de alig múlt tizenhét éves, amikor több ezredmagával munkaszolgálatra vittek, s csak csodával határos módon maradt életben. Az élet más történelemben részesítette őket, mint amit az iskola tanított. Sok szenvedést megélt édesapja

azonban nemcsak a félelmet erősítette benne, hanem az igazságot is. Így amikor Fábián még kis gyerekként sajnálta, hogy a szovjet hadsereg napjának méltatására tervezett iskolai szereplés elmaradt, édesapja felvilágosította őt arról, hogy ez a nap nekik nem ünnep, hiszen amikor a szovjet katonák hozzájuk bevonultak, elvitték az embereket, elvitték Fábián édesapját is. Elmondja neki, hogy pusztultak el körülötte a katonák, hogy történt kudarccal végződött szökési kísérlete. S csak most mondja el, hogy a forradás a bal szeme alatt egy orosz derékszj nagy rézcsatjának a nyoma. „Hát ezért nem örülünk mi a hadsereg napjának, kisfiam, nekünk ez nem ünnep.”

Fábián úgy hallgatott el apja szavaira, mintha saját történetének ért volna a végére, mintha 1945 februárjában ő lett volna az a szőkesbarna legény, akit a szovjet hadsereg ünnepén az oroszok agyba-főbe vertek. „Gondolkodás nélkül vállamra vettem volna apám akkori sorsát, melynek öröksége attól kezdve nyomaszt igazán, amióta magam is ugyanazt a szovjet egyenruhát viselem.”

Vári Fábián László regényének kitüntető értéke az egyes eseményeknek ez a történelmi összekapcsolása, sorsszerű értelmezése.

A regény harmincöt fejezete a bevonulástól a hazatérésig követi Fábián katonaéletének eseményeit.

Módszere aprólékos. Atmoszférájának kitüntető jegye az unalom: apró események sorát részletezi. Ezzel fejezi ki, hogy ebben a különös katonaéletben minden megtörténhet, de lényegét tekintve nem történik semmi. Illetve ami történik, az a szegényedéssel, pusztulással kapcsolódik össze. A kiszolgáltatottság atmoszférája fogja össze az eseményeket, melyeknek nincs igazi tétje. Parancsok és a parancsok teljesítése határozzák meg a regényvilág légkörét. Jellemző, hogy Fábián magánélete is ezt az ábrát mutatja. Szerelmét is szétfoszlatja a kiszolgáltatottság. Meg az a tény, hogy választottja tovább tanulhat, midőn ő az egyetemről a hadseregbe kerül.

A hazatérés öröme is visszafogott. Túlságosan sok tényező árnyalja be. Szemléletileg gazdag világa van a regénynek. Mégis azt sugallja legerősebben, hogy az emberi kiszolgáltatottság abszurd légköre uralja a *Tábori posta* világát. Szovjet mundérban Poroszföldön tölteni az élet drága idejét – lassú pusztulás képeiből épített világ.

Kortárs Kiadó, 2011.

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

A BEREGI, UNGI ÉS MÁRAMAROSI VÁRAK SZEREPE A II. RÁKÓCZI FERENC VEZETTE SZABADSÁGHARCBAN

A mai Kárpátalja területét képező négy történelmi vármegye – Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros – a XIII–XVI. századi történelmében nagyban befolyásolták azok, a többségükben királyi, illetve főúri tulajdonú várak, amelyek az ország északkeleti határait védték. Ezek az erősségek, amellelt hogy védelmi funkciókat láttak el, egyben a kultúra bölcsői is voltak. Példa erre Munkács, a Hunyadiak sásfészké, ahol Göröcsöni Ambrus diák, korábban Homonnai Drugeth Gáspár lantosa, majd később Munkács várának gondnoka „tollából” látott napvilágot a „Históriás ének a felséges Mátyás királynak a nagyságos Hunyadi János fiának jeles viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő e világból való kimúlásáról”¹ című költemény. Vagy a szomszédos Nyaláb vára, ahol Perényiné Gáborné Frangepán Katalin megbízásából ültette át magyar nyelvre Szent Pál leveleit Komjáthi Benedek².

A XVI. század, amely tanúja volt az erdélyi fejedelemség megszületésének és felemelkedésének, egyet jelentett a felvidéki kisebb várak pusztulásával. Először a rablólovagok fészkévé vált Kovásztót érte utol a végzete. 1564-ben Schwendi Lázár császári főgenerális erdélyi hadjárata során Munkács környékét is megtisztította, s ennek során a kovásztói várat is hatalmába kerítette és leromboltatta³. A homonnai Drugeth család ősi várát, Nevickét⁴ felvidéki hadjárata során maga I. Rákóczi György vette ostrom alá, majd leromboltatta. A Perényiek által birtokolt Nyalábvár 1672-ben érte utol a végzete⁵, amikor az uralkodó megelégtelve azok panaszait, elrendelte a vár lerombolását.

A Rákóczi-szabadságharc kezdetére maguk az erősségek is elveszítették korábbi jelentőségüket. Ebben alapvető fontosságúak voltak a XVII. század második felében újabb hadügyi változások. A harmincéves háborúhoz képest folyamatosan növekedett a háborús eseményekben mozgósított haderő száma, ezzel párhuzamosan pedig a hadsereg költségei is. A kisméretű várak gazdasági, és

katonai értelemben is haszontalanná váltak, mert fenntartásuk, és a benne állomásoztatott személyzet ellátása nagyobb erőforrásokat vont el a hadseregtől, mint amekkora előnyt egy ilyen kisméretű vár megtartása biztosított. Ezek a várak ugyanis érdemben nem voltak képesek befolyásolni egy tömeghadsereg mozgását, az ott foglalkoztatott tüzérek pedig a hadseregből hiányoztak.

A karlócai béke után teljesen megváltozott az ország védelmi struktúrája, a korábbi végvárak elvesztették funkcióikat, mi több a legtöbb esetben a rendi ellenállás gócpontjaivá váltak. Éppen ezért próbálták meg a térség főurait a bécsi udvarba csábítani. A vizsgált térségben a fennmaradó várak közül Ungvár Bercsényi Miklós, Munkács és Szentmiklós II. Rákóczi Ferenc tulajdonát képezte. Egyedül a máramarosi Huszt képezett kivételt, amely erre az időre az erdélyi fejedelemség tulajdonából magyar királyi kincstári igazgatásba ment át. Az ugyancsak Máramaros megyében fekvő Dolha várkastélya azért kerülhetett el a pusztulást, mert teljesen kívül feküdt az országos közlekedési hálózaton.

Mivel Munkács és Ungvár Rákóczi-korabeli történetét már többen is feldolgozták, figyelmemet Huszt várára és környezetére gyakorolt hatásaira koncentráltam.

I. Apaffy Mihály erdélyi fejedelem 1692. április 15-én szenderült jobblétre, miután tapasztalnia kellett, hogy országát a császári haderő teljesen megszállta. Utóda fia, II Apaffy Mihály lett utódja. Máramaros főispánjává a bécsi udvar Bethlen Miklóst nevezte ki, akit 1692. május 29-én be is iktattak hivatalába. Ekkor a várban német zsoldosok tanyáztak, akik sem az öt koronaváros, sem a többi lakosság jogait nem respektálták. Maga a vár, amelyet Behtlen István kormányzó, majd pedig a Rhédeyek nagy gonddal csinosítottak elpusztult. 1664-es felvidéki útja során Evlia Cselebi török utazó még így írta le a várat: *„Huszt vára. Építője Ján Ezder nevű király volt. Az erdélyi királyok alá tartozik, de mivel Felső-Magyarország földjén van, egy ideig Felső-Magyarország fejedelmének Kurusz Palatínusnak birtokában volt. Azután Erdély uralkodója, Bethlen Gábor király Szulejmán khán engedélyével ezt a várat Kurusz Madsartól elvette s az oszmán erővel oly erős várrá tette, hogy a ki éjnek idején meglátja, az ajka is remeg. Jelenleg németek vannak benne, őrei, fegyveresei mind németek, de Zo-lomi-oglanak³ birtoka. Vára a Haszán-hegy tövében fekszik, falai erős tömések s Iszkender erődítményéhez hasonló erős vár; bástyájának magassága az égbolttig ér. Külvárosának házai a vár nyugati oldalára néznek s egyik a másik fölött van. Palotáinak teteje színes cseréppel van fedve, a templomok tetejét őn fedi s a keresztek tiszta arannyal vannak bevonva úgy, hogy az ember szemei elbámulnak rajtuk. A szőlőknek, kerteknek vége nincs. Vize és levegője kellemes”*⁶.

Sajnos 1692-ben az erre látogatónak siralmas látványban volt része: 1692-ben a felsővárban a puskaapor felrobbant és a levegőbe röpítette az épületeket,

ezáltal a vár jó része lakhatatlanná lett. Lipót király Eisner Godfréd Ferenc báró commendáns kérésére utasítást adott a vármegyének a vár kijavítására. 1699. február 9-én kelt rendeletében a király hangsúlyozza a huszti vár fontosságát, hiszen Moldvából, Lengyelországból és Erdélyből az országutak alatta vezetnek el, nem szabad tehát elhanyagolni. Felszólította a vármegyét, különösen az öt koronavárost, hogy a szükséges gerendákat a karókerítések számára szállítsák a várba s adjanak munkásokat. A rendelet alapján az alsóvárat úgy ahogy rendbe hozták, de a felső részét nem építették fel.

Mínthogy Apaffy úgyis ritkán tudta megkapni jövedelmét máramarosi uradalmait megvételre ajánlotta a kincstárnak. Lipót meg is vette azokat 175.000 rénes forintért, a vételről értesítette Bethlen Miklóst, hogy az átadásnál jelenjék meg. A kincstárt Kleinburg báró képviselte. 1701 októberében a huszti várat s a sóbányákat átúrták a kincstár nevére. Két év múlva Kleinburg báró a huszti uradalmat megvételre felajánlotta az időközben grófi rangra emelt Bethlen Miklósnak. A vételár egy részét (8.000 forintot) a máramarosiak szedték össze.

Lipót Máramaros népét 1701. novemberében azzal biztatja, hogy aki Rákóczit élve elfogja, annak 10.000, aki halva kézre keríti, annak 6.000 rénes forintot ad. Rákóczival egy hírnök június 12-én Drohobiczon tudatta a szomorú hírt, hogy *„azon vezérek és örök nélküli fegyveres népség borba és álomba merülten Károlyi által Máramarosba Dolhánál szétveretett és zászlóit is elvesztette, s hogy az ideamoda futók a szomszéd begyekbe menekülve további parancsát várják.”*⁷

Rákóczi táborába csak a szegényebb nemések kezdtek szállni, azok is csak akkor, miután az Tiszabecsnél, Kállónál stb. sikereket ért el. Máramaros meghódítására Ilosvay Bálint és Imre érkezett Majos Jánossal augusztus elején. Ilosvay Imre álruhában belopózott a huszti várba és ígéretekkkel Rákóczi pártjára vonta a várórséget. Nem ment az ügy nehezen, mert Eythner báró parancsnok évek óta nem fizette ki a zsoldot. Augusztus 17-én lőtték agyon saját katonái Eythnert és Huszt várát átadták Ilosvay Bálintnak és Majos Jánosnak. Huszt megvétele után behódol Rákóczinak Máramaros nemessége is, s ezzel a gazdag sóbányák is Rákóczi tulajdonába mentek át.

Máramarosból kerültek ki Fodor János és Debreczeny István Técsőről, budfalvi Bujdosó Mihály zászlótartó, alsóapsai Papp György strázsa-mester, Szány Márton, Bányai Ferenc Szigetről, Lengyel Mihály és Birtok Demeter Szarvaszóról, Bod Gáspár Szigetről, Visky István Viskről, Bánky Mihály Técsőről, Técsi András, Kaszab András, Nagy Mihály Técsőről és 4000 gyalogos, 800 lovas.

Érdekes, hogy Szentiványi Sándor vezetése alatt 400 lovas tatár is harcolt Rákóczi seregeiben. Rákóczi a huszti főkapitányságra Dolhay Györgyöt emelte, 1705 júniusában pedig Máramaros főkapitányává tette Barclay Mihályt és Vay Mihályt pedig helytartóul helyezte mellé. Huszt várának alkapitánya técsi Mó-

ricz István, Máramaros kamaraispánja Majos Ferenc, az aknák és kincstári birtokok főinspektora pedig Buday Zsigmond lett. Buday 1704. március 7-én kelt leltára szerint a huszti vár bástyáit nagyon megrongálta az idő úgy, hogy „*ledüllöngőzésüktől*” lehetett folyton tartani, a felső vár meg teljesen hasznavehetetlen volt már, mert ennek tatarozását a kuruc harcok miatt be nem fejezhették.

A fő és vicekapitányok fizetése egyforma volt, de míg azt az előbbi az erdélyi kormányzékától, az utóbbi a huszti uradalomtól húzta, mégpedig 400 forintot, természetben 300 köböl bort, 10 köböl ecetet, 100–100 köböl búzát és zabot, 6 vágómarhát, 12 kövér disznót, 30 berbécsot, 100–100 bárányt és tyúkot, 25 ludat, 2 köböl borsót, 6 köböl köleskását, 2–2 köböl aszaltszilvát és vaját, 1 köböl mézet, 2 köböl lenmagot, 1–1 köböl kendermagot, 500 fej káposztát és 12 szekér szénát.

A várórség: „*hun 100, hun 130*” emberből állt, „*kiknek egy hadnagyoknál soha több nem volt, kinek fizetése havonként 8 magyar forint, a hajdúknak 3 magyar forint*” volt. Élelmet nem kaptak már Buday idejében. A hajdúk feleségeinek is dolgozni kellett.

Úgy tűnik, hogy Rákóczi azért cserélgette folyton az őrséget, miért azok elégedetlenek voltak. A vár rabjainak jobb dolguk volt koszt dolgában, mint az öröknek; ezek 2 font húst és ugyanannyi kenyeret kaptak naponta.

1706. január 6-án Vay Ádám leltárt készített a vár felszereléseiről, amit a löszerszámok közül 3 öreg ágyú, 8 tarack, 1 négycsöví seregfontó képezett. Ugyanezen, év április 4-én Pap Mihály vicekapitány által végzett leltár szerint „*sehol a várban jó csatorna nincs, esős időben a víz a kőfalakat mossa, a bolthajtások burkolata kezd lefelé hullani.*”

A fejedelem Huszton salétromgyárat létesített 3 üsttel (havonta 3–4 mázsa kapacitással), illetve kordoványgyárat is működtetett. Chilkó Christián erdélyi számvevőnek ezzel kapcsolatban meghagyták, hogy mindenütt szorgalmatosan vigyáztasson, hogy a kecskebőröket Máramarosból el ne szállítsák, mert azokra „*karmazsin csinálás kedvéért*” szükség van Huszton. A máramarosi sóbányák nagymértékben járultak hozzá a fejedelmi kincstár megtöltéséhez. Sót eleget, pénzt viszont keveset kapott Rákóczi. Valószínűleg ez lehetett az oka, hogy a fejedelem nem erősítette meg az öt koronaváros kiváltságait 1707-ben, illetve 1710-ben elutasította azon kérésüket is, hogy a huszti várnak ne adózzanak. A kuruc hajdúk sok zavart okoztak, pl. 1701 márciusában Almásy Márton alkapitány emberei Remetéről Sztojka László három „jó marháját” elhajtották, Técsőn leölték, többi marhát a faluból elhajtották, Técsőn egy Szigeti Józsa nevű nemes embert megverték, fegyverét, lovát elszedték.

A fejedelem a hozzá panasszal fordulókat Buday István főstrazsameszterhez és generálishoz utasította, s csodálkozásának adott hangot, hogy „*az ilyenek-*

ben a megye maga autoritását nem tuelálja” (védi), parancsot adott, hogy az élelem adásában szófogadatlan parasztságot büntessék meg.

Néhány nap múlva újra rendeletet kapott Máramaros Rákóczitól, hogy „az eloszlott széjjel lézengő és mulatozó csavargó és lappangó hadainkat minden kedvezés nélkül hadaink közzé táborunkba visszaiűze és kergesse, minden város és falu határán akasztófát emeltessen, hogy elszánt indignációnk (méltatlankodásunk) és büntetésiünk nem csak az olyan lézengő, lappangó hadaink iránt, hanem az oly helyek bírái ellen is ott hol aféle csavargók hadaink közül találhatnak és az iránt való parancsolatunkat nem effektuálták, minden kegyelem, s kedvezés nélkül a végre kibocsátandó hadi tiszteink, s hadaink által mehessen véghez”.

A következő év elején a fejedelem felhatalmazást adott Máramaros alispánjának, hogy „mindenkit felakasztasson, aki csak megakadályozza a szökevényekre vonatkozó rendelkezéseinek foganatosítását.”

A fejedelem neheztelt a megyei előjáróságra azért a 600 emberért is, akiket felszólítására a szatmári sáncba küldtek, mert „fegyvertelen és nagyobb részént hadakozásra alkalmatlan és teljességgel inhabilis” emberek. 1704. május 19-én elrendelte, hogy „Parancsolatunk publikálásától fogva tíz nap alatt köteles az egész vármegye minden késedelem nélkül Szatmárra menni és fegyvertelen hadait felváltani”.

Augusztus 7-én kelt levele már szívesebb: megerősítette a máramarosiakat az I. Rákóczy Györgytől nyert kiváltságukban, hogy t. i. csak 150 gyalogost és 50 lovast kell kiállítaniuk, de a lengyelországi határszélekre való vigyázást kötelességükké teszi (továbbra is).

Ugyanazon év szeptemberében Rákóczi exekutort küld a máramarosiakra, Orosz György főkomisszáriust, hogy zabot adhassanak gabona helyett.

1706. március 18-án az erdélyi rendek itt kötöttek szövetséget a magyarországiakkal, hogy Ausztriával külön békére nem lépnek és Rákóczit a magyarok is elismerik Erdély fejedelmének. A huszti gyűlésen részt vett gróf Pekry Lőrinc, az erdélyi fővezér is, akinek elveszett erdélyi birtokaiért máramarosiakat adott a fejedelem, illetve (bereg)szentmiklósi kastélyát a generális családjának rendelkezésére bocsátotta. Petróczi Kata Szidónia Husztról hamarosan Beregszentmiklósi kastélyba költözött, ahol hamarosan el is halálozott.

1708. februárjában a huszti várban hunyt el Dolhay György Máramaros főkapitánya, felesége csebi Pogány Krisztina a huszti református templomban temettette el. A későbbiekben itt nyert végső nyugalmat a velük rokonságban lévő Pekry főgenerális és felesége is⁸.

A főispáni helytartó Vay Ádám udvari főkapitány, Huszt főkapitánya pedig Móricz István lett, akinek indítványára II. Rákóczi Ferenc 1708. májusában megparancsolta Kismariai Albert prefektusnak a huszti vár kijavítását.

Huszt városa több alkalommal volt országgyűlés helyszíne, így 1709-ben is. 1711-ben a fejedelem a lengyelországi Sztriből helyettesét, Károlyi Sándort azzal bízta meg, hogy a rendek gróf Pálffy békefeltételeit Huszton összeülve vitassák meg. A fejedelem nem tudott személyesen részt venni a rendi gyűlésen, amelyet Károlyi végül is Szatmárba tett át, ahol április 20-án a rendek elfogadták a békefeltételeket. S bár Szatmáron megkötötték a békét, Móricz István főkapitány, amíg a császári parancsnoktól az általa kért szabadságlevelet meg nem kapta, a várat fenntartotta. Báró Acton császári főkapitány 1711. május 12-én vonult be Huszt várába.

Mint említettem, a máramaros vármegyei Dolha vára a kisebb erősségek körébe tartozott, építését Dolhay Ambrus kezdte meg Mátyás király uralkodásának második felében. Az 1700-as évek elején a család feje (V.) Dolhay György⁹ volt. Dolhay bizalmas híve volt Thököly Imrének, a „kuruc királynak” (*aki egyben máramarosi főispán és a huszti uradalom birtokosa volt anyai ági Bethlen-Rhédey rokonság révén*). 1703–1705 között mint huszti főkapitány tevékenykedett volt. Birtokán, Dolhán került sor 1703. június 8-án az Esze Tamás vezette kuruc felkelők és a Károlyi Sándor szatmári, illetve Csáky István beregi főispánok vezette nemesi seregek. A csata után Dolhay György szedette össze és temettette el az elesett kurucokat.

A beregszentmiklósi Telegdy-Rákóczi kastély egyik a kevés épen maradt várkastélyoknak. Milyen körülmények fogadhatták az ide érkezőket? Az kastély első ismert urbáriuma 1648-ban készült Nyári Krisztina örökösei számára, ebben boltozott pincéit, palotáját, élésházát említik. Az 1673-as összeírás részletesen tájékoztat a kastély beosztásáról és berendezéséről: a földszint boltozott helyiségei közt *Öreg Palotát, Sáfárházat*, tömlöcöt találunk, az emeleten pedig a gerendamennyezetes *Nagyságok házát, Frayczimerek házát, Ebédlő Palotát*. A közlekedést *kő Grádics* és mindkét szinten kőboltozatos *Ambitus* biztosítja. *Felvono Kapuja* előtt orsós-karfás *Filegoria* húzódik zsindeletetű alatt¹⁰.

II. Rákóczi Ferenc is többször tartózkodott a kastélyban, gyakran vadászott a környéken. 1709. február 7-én itt fogadta Sieniawski lengyel koronahetman feleségét, aki lengyelországi bűjdosása idején otthont adott számára brezáni várában. A lengyel vendégek megérkezése előtt a fejedelem „*a házakat drága kárpitokkal és ezüstös mobiliákkal*” felékesítette. „*Amint a sok lengyelek előre jöven, midőn maga a fejedelmi asszony közelgett volna, a hintóból ő felsége kiszállott és annak szánjához menvén szerencsés elérékezését appreciálta; annak utána pedig szánba együtt beülvén, szentmiklósi kastélyában sok lengyel urakkal és Maron nevű francia tiszttel bevitte és fejedelmi módon accomodáltatta, úgy, hogy a közlengyelek is a hegyaljai bornak iván és megrészegedvén, magok között is vagdalkoztak*”¹¹ – számol be az eseményről Beniczky Gáspár, a fejedelem titkára.

A szentmiklósi kastély adott otthont egy rövid ideig Petrőczy Kata Szidóniának, a jeles költőnőnek, aki 1708-ban Husztról a közelgő ellenség híre elől menekült ide leányaival. Csöndre, pihenésre vágyott beteg lelke és teste, s itt találta meg még az év októberében az örök nyugalommal. Augusztus végén még visszavágyott Husztra, de a közel négy esztendeig tartó betegsége, sűrűn megismétlődő rohama végképp ágyhoz szorította. Innen út már nem volt más előtte, mint amely az örök dicsőségű halhatatlanságba vezetett. Sokan tévesen úgy tudják, hogy Huszton halt meg a magyar irodalom első kiemelkedő költőnője. A huszti református templomban helyezték végső nyugalomra, ideiglenes temetésére 1708. december 23-án, végleges sírba tételére pedig 1709. május 26-án került sor, sírja azonban nem maradt fenn korunkig.

A szentmiklósi várkastélyban töltötte II. Rákóczi Ferenc a száműzetésbe vonulása előtti éjszakát, 1711. február 18-át is.

Ungvár várkastélya, amelyet Bercsényi Miklós első házasságával szerzett meg, inkább volt a „műzsák lakhelye” mint igazi erődtény. Igaz, hogy az új tulajdonos a kor szellemében alaposan megerősítette, azonban egy jelentősebb ostromnak nem tudott volna ellenállni. Miután letartóztatása elől Bercsényi Lengyelországba menekült, s a „királyi fiscus számára az unghvári uradalmat és várat lefoglalván, az utóbbit szobáról szobára bejárta, s az ott lelt bútorokat stb. tüzetesen összeírta” a királyi kamarai bizottság az alábbi értékeket találta: „az unghvári paloták és termek mind tele valának válogatott képekkel, oly annyira, hogy nemcsak a várúr s neje lakosztályai ékeskedtek becses olaj- és vízfestményekkel, – de még a várnagy lakására és a kerti pavillonokba is nevezetes olajfestmények jutottak; úgy, hogy az Ungvárott létezett olaj- s vízfestményű képek és rézmetszetek száma, az említett lajstrom tanúsága szerint 6 – 700-ra tehető.

A tükörsima márványból vagy ében- és palizanderfából készült, aranyozott lábú asztalokat nehéz bársony, vagy egyéb drága kelméjű takarók borították, dús aranyhímzésekkel és középiitt a gr. Bercsényi s gr. Rechberg, a gr. Forgách és gr. Rechberg, gr. Bercsényi és gr. Homonnay, vagy a gr. Bercsényi és gr. Csáky- címzésekkel. Mindenütt fény és elegancia. A grófné termeiben férjének és némely kedves rokonának, péld. gr. Erdődy Erzsébet képei, továbbá mythologiai képek: Acteon Diánával, Orpheus a műzsákkal; ismét egy más Diána; a bibliából: a kis Mózes, Pharao leányával; Mária s a gyermek Jézus és Szt. József képei együitt; Szt. István király, Szt. Miklós, Szt. Krisztina, Szt. Móríc képei; továbbá I. József, akkori király és Amália királyné, úgy a négy évszakot ábrázoló négy művészi festmény. A pompás asztalok mellett aranyozott ékszer tartók, csillárok, kargyertyatartók, aranykeretű velencei tükörök, selyemkárpitok és függönyök. Elefántcsonttal kirakott ébenfa-almáriumok florenczi mozaik-képekkel s dús aranyozással; kis kerek játékasztalok, ismét elefántcsont és ébenfával kirakott sakk- és ostáblákkal, koczkavetőkkel¹², stb.

A felvidéki sikereket követően 1703 augusztusában a fejedelem Perényi Farkast, mint az „*Méltóságos Fejedelem felső vadászai Rákóczi Ferencz ... Ungvár alatt lévő hadainak Directora*”-t¹³ küldte hadakkal Ungvár alá 1703 augusztusában, azzal, hogy a várban lévő labanc sereget a megadásra és az elvonulásra felszólítsa: „*Bercsényi Miklós Uram eő Maga Isteni félelemtől s kereszttyén magyarságátul indítatva engemet küldött ide, s-énáltalam kéreti s-istehére lel-kére kinszeriti Kegyeteket, ne fogyattassa el maga életét, ne prédáitassa fel jószágát, ne juttassa árvaságra s koldusságra Feleségeit, gyermekeit, adja fel magát jószágosint, vegyen példát azokrul, kik már jószágosint felatták magokat, senkinek semmi karja nem lőtt, egy haja szállá el nem esett, jószágában ben maradott, azokrulis penigh tanullyn, kik keménykedvén, mint jártak.*”

Ung vármegye közgyűléseinek egy részét az ungvári várból datálta, úgy látszik, hogy a nemesség jelentős része itt húzta meg magát a vészterhes időkben. A kuruc ostromlók mellett megjelentek az Ung völgyében élő szegénylegények is. 1703. szeptember 17-én a nagybereznai ruszin Beca Iván az Ung völgyében toborzott „gubás hada” elfoglalta Ungvár városát, és félévi ostrom után, 1704. március 16-án a várat is bevette. Pálóczi Horváth György ezt írta naplójába: „*Ugyanezen esztendőben (1704) die 17 martii Svetlik Ferenc ungvári német commendáns Ungvár várát nagy hosszas disputatio után, minthogy már Munkács várát feladták vaía, látván, hogy az... munkácsi német ezen megyén el, feladta jó capitulatio mellett Ung várát*”¹⁴.

Rákóczi Ferenc szívesen tartózkodott az ungvári várban, gyakran fogadta itt külföldi követeit. Beniczky Gáspár, Rákóczi titkárának a naplója eleven részletességgel örökítette meg Rákóczi ungvári napjait.

A fejedelem emlékirataiból tudjuk, hogy milyen szomorú emlékei is fűződnek ehhez a tájhoz az 1710. esztendőből:

„*Soha életemben még nem fogott el olyan eleven szánalom, mint Patakról Ungvárig tartó másfél napi utamon. November hava volt a földet már hó borította. Hosszú szekérsorokkal találkoztam melyeken alsó-magyarországi, azaz Vágon túli nemesek és tisztek feleségei menekültek az ellenség elől. Könnyekkel szemükben bizonyították nekem férjük hűségét és ragaszkodását. Szállást és ellátást kértek tőlem. A sárban és a félig megfagyott latyakban összetört és megrekedt szekereken hidegtől átjárt kisgyermekeik sírtak. Helyzetük meghatott, megtettem, amit tehettem, de mindez nem volt képes enyhíteni pillanatnyi helyzetükön, sem biztosítani jövőjüket. Nem sokáig tartózkodtam Ungvárt, hanem átmentem Munkácsra...*”¹⁵

Emlékirataiból megtudhatjuk, miként vívta Munkács főutcáján szabadságharcának első véres küzdelmét. Két héttel azután, hogy a kurucok élére állt – 1703. június 28-án – rátörték a városra a császári vasasok, hogy elfogják. Rákóczinak csak éppen annyi ideje maradt, hogy talpásait udvarházának sö-

vénykerítése meg a piaci bódék mögött védelemre felállítsa, azután lóra pat-
tanjon, s maroknyi csapatával a hegyekbe meneküljön.

Rákóczi innen védte édes hazáját, amíg csak lehetett, s amikor nem folytat-
hatta tovább a harcot, 1711. február 18-án Munkácsról indult el örökös szám-
kivetettségére.

Ennek a vidéknek a népe még Károlyi elpártolása után is hű maradt a fejedelem-
hez: „Ezután már csak Munkács és Ungvár vára maradt hű hozzám. Az első testőr-
ségem tartotta védelem alatt báró Sennyei Istvánnak, a szövetség kancellárjának
főparancsnoksága alatt. Ő egykor rendíthetetlen katona volt, most azonban a kösz-
vény akadályozta minden testi mozgásban. Mivel szíve és lelke mégis az ügy és a
nemzet szabadságának szolgálatára szegődött, nem haboztam rábízni a vár védel-
mét, s ő sok esküvel meg is ígérte, hogy dicsőséges sírhelyet fog szerezni benne.
Másrésről azonban a szabályos körülzárásnak és a heves megostromlás szándéká-
nak egyáltalán nem fenyegetett veszélye, ugyanis a mező közepén kimagasló sziklá-
ra épült, és mindenünnen árkokkal övezett vár elhelyezkedése miatt magát a hegyet
egy másik, a hadviselés szabályainak megfelelően épített erőd övezte, mely elzárta a
hegyre vezető utat, a hegy pedig a mélyebben fekvő erőd bejáratát. Ezenkívül nem
volt hiány ágyúban és másban sem, ami szükséges a lankadatlan védekezéshez. A
németeknek viszont hiányzott a vár megtámadásához szükséges gyalogságuk, hiá-
nyoztak az ágyúk, melyek közül még ha egyik sem hiányzott volna, maga az évszak
tette volna kivihetetlenné a támadást. Az erődöt körülvevő mezőseget ugyanis oly
sűrű, mocsaras és hegyi patakoktól átszelt erdő övezte hosszú úton és sok mérföldnyi
távolságban (s e mezőhöz néhány napi sáros és szennyes úton lehetett elérkezni),
hogy a nagyobb ágyúk és a hadsereg felszerelésének szállításához csupán a nyári
időszak és az is csak a rendkívüli időjárás okozta szárazságban szolgáltatott alkal-
mat. A hegyek ugyanis, melyek csaknem egyórányi távolságban emelkedtek, s körül-
zárták a vár félköríves alakját, és egész Lengyelorszáig csaknem háromnapi járás
távolságra terjednek ki, minden időben járhatatlanok a löfegyverek és háborús
felszerelések számára. Ily sok és ily hatalmas védelme volt ennek a várnak, melyet én
az egész éven át tartó védekezés érdekében minden kívánatos eszközzel felszereltem.
Itt tartózkodott Károlyi felesége is egész családjával és minden csomagijával az én
ellenőrzésem alatt. Mivel azonban mind róla, mind énrolam másképpen rendeltetett
a te ítéleteid határozatában, jogosan történt minden másként, mint ahogyan én
akartam¹⁶” – írta Vallomásaiban Rákóczi a szabadságharc befejeződéséről.

A vár feladása után sem hosszú időre hátrált meg a kurucmozgalom, mivel
1703-ban már újabb csatározásokra került sor. 1703 júniusának elején még a szat-
mári főispán katonáival rátámadt a kuruc legényekre. A kuruc csapat szétszéledt az
erdőben, de később összeverődve Esze Tamással az élen folytatták útjukat, és
június derekán végre a Vereckei-hágónál találkoztak Rákóczi Ferencsel. A rosszul

felfegyverzett, de annál lelkesebb kuruclegényeket a fejedelem itt, a Latorca völgyében tanította meg a hadviselés legelemibb szabályaira. Az idő sürgetése miatt a gyakorlatozás élesbe fordult. 1703. június 26-án birtokukba vették Munkács városát és a Rákóczi-birtok fő udvarházát, a Fejér-házát. A Nagyságos Fejedeleml Munkácson hadba szólító felhívást tett közzé. A császári Montecuccoli-ezred, amely korábban eltávozott Munkácsról, visszafordult és felvette a harcot a felkelőkkel. Június 28-án a fejedelem féltve gyengén felszerelt, harci tapasztalattal még egyáltalán nem rendelkező csapatát, heves harcok árán, saját testi épségének kockáztatásával a biztos menedéket nyújtó hegyekbe vonta vissza csapatát.

1704 februárjában Rákóczi kurucai ostrommal vették be a munkácsi várat. A következő években Demoiseux, francia hadmérnök a fejedelem felkérésére korszerűsítette a vár védrendszert. A falak és a bástyák jelenlegi architektúrája is ebből az időből való. Ez a vár volt a szabadságharc és egyben Rákóczi utolsó támasza. 1711 februárjában Rákóczi Ferenc innen indult el, hogy szövetségeseivel, I. Péter orosz cárral személyesen tárgyaljon. Az 1711. május 1-jei majtényi fegyverletétel után több mint két és fél hónappal, július 23-án került a vár császári kézbe.

IRODALOMJEGYZÉK:

Váradi-Sternberg János. Századok öröksége. Gondolat Kiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzsgorod, 1981.

Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája, I–III. Ungvár, 1881–1882.

Sas Andor: Munkács város múltjából, Munkács, 1928.

Szilágyi István: Máramaros vármegye egyetemes leírása. Bp., 1876.

Rákóczi virágai. Kárpátaljai történeti és helyi mondák (Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs) Ungvár–Bp., 1992.

Ungvár és Ung vármegye. Ungvár és Ung vármegye községei. Szerk. Csík-vári Antal. Kiadja a Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala. Bp., 1940.

Pap József: Adalékok Máramaros vármegye történetéhez. Máramarossziget, 1909

JEGYZETEK:

¹ Keresztyén Balázs. Mátyás király históriája. Kárpátaljai Magyar Kalendárium 2008., Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2008, 9. old.

² Keresztyén Balázs. Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 181. old.

³ Zubánics László. Peri-e még ezt a hont más? Ezer évig nem volt itt semmi? Vagy mégis?! Honismereti Tanulmányok, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2010, 92. old.

⁴ S. Benedek András. A tettenérhető történelem. Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 48. old.

⁵ Ozsváth Lajos. Királyháza korok váltóin (Emlékfoszlányok a legrégebbi időktől 1945-ig). Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1995, 18. old.

⁶ Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai : 1660-1664. Budapest : MTA, 1904. 93-94. old.

⁷ Zubánics László. Tájba írt történelem. Intermix Kiadó. Budapest-Ungvár, 2011., 28. old.

⁸ Józán Lajos. A megmaradás szilárd oszlopa. Templomerőd Máramaros kapujában. Kárpáti Igaz Szó, 2005. május 26.

⁹ Dolhay (V.) György valamiként belekeveredett valamilyen főbenjáró ügybe, ebből szabadulandó egyezséget kötött Teleki Mihály erdélyi kancellárral, hogy halála után reá és családjára hagyja a Dolhay-uradalmakat. Bár az egyezséget Apaffy Mihály erdélyi fejedelem és I. Lipót császár is megerősítette, maga Dolhay György kezdett pert Teleki özvegye, Veér Judit ellen a rá nézve sérelmes egyezés miatt. Dolhay kétszer is nősült: első felesége Szuhay Erzsébet, második csebi Pogány Krisztina volt. Második házasságából egyetlen leány, Borbála született. Dolhay György 1708 elején halt el, a huszti református templom sírboltjában temették el. Özvegye báró Perényi Imréhez ment férjhez, akit II. Rákóczi Ferenc fejedelem kinevezett a kis Dolhay Borbála gyámjává. A kis örökös mindössze egy évvel élte túl apját. Halálával a családi sírbolton, mint magvaszakadt famíliáét, lefelé fordították a Dolhay család évszázados címerpajzsát. //Zubánics László. Perli-e még ezt a hont más? Ezer évig nem volt itt semmi? Vagy mégis?! Honismereti Tanulmányok Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2010, 102. old.

¹⁰ Emődi Tamás. A beregszentmiklós Telegdy-Rákóczi kastély. Korunk, 2005 december. (<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2005&honap=12&cikk=8043>)

¹¹ Lehoczky Tivadar. Egy hajdani fejedelmi lak Munkácson. Vasárnapi Újság, Pest, 1873. szeptember 28., 463-464. old.

¹² Thaly Kálmán: Unghvár Bercsényi korában [Ungvár in Bercsényi's time] = Magyarország és a Nagyvilág 1867. 48. sz.

¹³ Váradi-Sternberg János. Századok öröksége. Gondolat Kiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest-Uzgorod, 1981. 132. old.

¹⁴ Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. XXXIV. 252 old. Csátary György. Ung megyei közgyűlések anno 1700–1706. KMKSZ – Ungvár, 2008.,

¹⁵ II. Rákóczi Ferenc. Emlékiratok. Mercator Kiadó, 2006, 38. old.

¹⁶ II. Rákóczi Ferenc. Emlékiratok. Mercator Kiadó, 2006, 43. old.

DUPKA GYÖRGY

„ŐRTÜZEKET FOGUNK GYÚJTANI A HEGYEKEN...”

SZÁZTÍZ ÉVVEL EZELŐTT GYILKOLTÁK MEG EGÁN EDÉT,
A RUSZINOK JÓTEVŐJÉT

*„Őrtüzeket fogunk gyűjtani a hegyeken és fáklyákkal fogunk bevilágítani a hegyek közé szoruló legszűkebb, legsötétebb völgyekbe. Azért fogunk össze ezen nemes cél megvalósítására, melytől százvezreknek sorsa függ. Fogjunk össze, hogy a magyar glóbus ezen legsötétebb Afrikájában európai viszonyokat teremtsünk és hogy Magyarország hegyvidéki részeit valóban magyarrá tegyük!”*¹ – ezeket a gondolatokat Egán Ede magyar kormánybiztos 1897-ben fogalmazta meg, amikor Darányi Ignác földművelésügyi miniszter felkérésére vállalta a *hegyvidéki akció* vezetését az Erdős-Kárpátokban.

Ki volt ő? Elismert mezőgazdasági szakember, gazdálkodó, aki 1890-től nemesi előnévvel, *Borostyánkői Egán Ede* néven szerepel a hivatalos iratokban. 1851. július 3-án született Csáktornyán. Édesapja, Edward Egan Írországból menekült Magyarországra, ahol különböző uradalmak jószágigazgatójaként dolgozott sikeresen, majd 1865-ben Batthyány Gusztávtól megvásárolta a Vas megyei borostyánkői uradalmat. Középiskolai tanulmányai elvégzése után Egán Ede két éven át egy szászországi birtokon gyakornokoskodott. A bécsi mezőgazdasági főiskolán és a halleini egyetemen tanult. Több német-, cseh- és magyarországi gazdaságban – köztük apja borostyánkői uradalmában – tevékenykedett. 1883-tól a saját kezdeményezésére szervezett Országos Tejgazdasági Felügyelőség vezetőjeként elősegítette a magyarországi tejgazda-

ság és sajtópar fellendülését. 1890-ben megnősült. A havasi tejgazdaságok rendszerének kiépítésével kapcsolatosan több dolgozata² jelent meg, amelyekre magas szakmai körök is felfigyeltek.

A Firczak Gyula munkácsi görög katolikus püspök által szorgalmazott gazdasági-társadalmi segélytervet felkarolva a földművelésügyi minisztérium 1897-ben akciót indított a ruszin nép szociális nyomorúságának enyhítésére. Az akció kormánybiztosaként Egán Ede lelkiismerete és mély tudása szerint élete kioltásáig tette a dolgát a ruszinok gazdasági felemelkedéséért, akiket igyekezett kiszabadítani a zsidóság (kazárok³) uzsorakamat-hálójából. Ebben az időben a Galíciából kárpátaljai hegyvidéki falvakba beszívargó, a ruszin családokra rátelepedő kazárok körmönfont eszközökkel semmizték ki, csapták be és döntötték rabszolgasorba a helyi lakosság túlnyomó többségét. A lelketlen kocsmárosok, uzsorások elől menekülve, a jobb megélhetés reményében több százezren Amerikába „tántorogtak ki”.

A felkészült és elkötelezett közgazdász igen nagy ambícióval látott munkához. Kísérleti telepét a Bereg megyei Szolyvai járásban alakította ki, ebben a térségben indította el a hegyvidéki akciót, amelyről Bartha Miklós⁴ politikus és író *Kazárföldön*⁵ címmel szociográfiai könyvet írt. Munkájának központi hőse Egán Ede, aki az elnyomott ruszinok és a kizsákmányoló kazár uzsorások földjén „*rálépett arra a tövises útra, melyen a jó hazafiak szoktak járni. Edzett lélekkel tűri a méltatlan gáncsolódást. Űzi, hajtja egy történelmi feladat s természetesnek tartja, hogy az úttörés akadályokkal jár.*”⁶ Szócs Zoltán szerint „*ez az első nemzeti szociográfia, alapmű, továbbá történelemkönyv, hiszen amit felvázol, a nemzet sorsának korszakos fordulója, de mindemellett líra is, mert valódi emberek, nevesíthető sorsok, megélt tragédiák summázatos foglalata*”. A Bartha-kötet előszóírója azt is kiemeli, hogy az erdélyi író *Kazárföldön* című tárcasorozatát 1901. január 1-én kezdte el közölni az *Ellenzékben*, majd ugyanezen év végén könyv alakban is kiadta. Életrajzírója, a kortárs Sebesi Samu így látta mindezt: „*A stílusművészet megvesztegető bájával írt könyv tüzetesen ismerteti azt a hegyvidéki akciót, amelyet a magyar földművelési kormány a rutének megmentése érdekében indított, és a Kárpátok bércei közt lakó összes népek javára folytatott. (...) Ellenségei behatódó bíráló nélkül ráfogták, hogy (a Kazárföldön) antiszemita irányzattal íratott. Ennek az állításnak csak annyiban van némi alapja, hogy Bartha az élösködés céljából bevándorolt idegen zsidónak testi és lelki szennyét olyan elementáris erővel festette meg, hogy a magyar zsidók is megdöbbenek fajuk rütségének hűséges rajzától. Az elfogulatlan és intelligens zsidóság azonban nem látta benne az antiszemita tendenciát.*”⁷

Egán Ede sokrétű tevékenységi köréről, sikereiről és kudarcairól, az utókor emlékezetéről Botlik József írt részletező, alapos elemző tanulmányt; napja-

inkban is ez a munka tartalmazza a legnagyobb adatanyagot, amely feldolgozza az ide vonatkozó levéltári forrásokat és a szakirodalmat is.⁸

Egán Ede két hegyvidéki kirendeltségi irodát nyitott: az egyiket Szolyván, a másikat Munkácon. A program célja nem csak a ruszinság pénzügyi segítése volt, hanem a feltételek megteremtése ahhoz, hogy meg tudjanak élni a saját lakóhelyükön. Számos eredményes módszert sikerült kidolgoznia. Állami pénzen hatalmas földterületeket bérelt (elsősorban a Schönborn-uradalomtól), s azokat jutányos áron bérbe adta a ruszinoknak. Megtanította őket a hegyi legeltetés technikájára, s erre alkalmas állatállományt importált Svájc-ból. Számos tejgazdaság is alakult. Hitelszövetkezeteket hozott létre, ahol a ruszinok térítésmentesen vagy nagyon alacsony kamattal juthattak kölcsönhöz. Mindez csak néhány kiragadott példa a sikeres programból, amely a hegyvidékeken kívül Bereg megye számos más vidékére is áterjedt.

Egán Ede és programja a magyar országgyűlés liberális köreinek állandó célpontja volt, a politikai támadásokon kívül számos életveszélyes fenyegetést is kapott, ezek azonban nem tántorították el munkájától. A korabeli liberális sajtóban „376 hírlapi közlemény jelent meg Egán Ede ellen.”⁹ Az ír származású, de magyar hazafiról egyes újságcikkeiben¹⁰ Ady is elítélően nyilatkozott, véleménye csak Egán Ede halálakor változott megbecsülésé¹¹. *Egán* című versében így fogalmazta meg elévülhetetlen érdemeit: „*Egán úr vétkezett talán, / Ha majd Darányi asztalán / Lesz, mit beszélt, a dikció – / Igaz a vád vagy fikció: / Megvállik az... / De szentigaz, / Hogy most ezerszer izgatóbb / A búrok sorsa, mint a tót / Avagy ruthén kenyere. / Valljuk be: így vagyunk vele. / Már kedvessé tevő magát, / Ki annyit mond, hogy búr-barát / S tudjuk – minden lap ígyn ír –, / Hogy búr-barát ma minden ír. / Dublinba' mind / Mámorba ring / Szegény vagy úr, / Ha győz a búr – / S ez érdem % mindenek fölött... / –Kérem: Egán úr ír-szült...!*”¹²

Hol és hogyan halt meg Egán Ede?

1901. szeptember 20-án bekövetkezett halálának helyszínéként a különböző lexikonok tévesen Szerednyét¹³ tüntetik fel. Ennek ellentmond az a tény, hogy nem Munkács, hanem Ungvár felől érkezett, és az sem felel meg a valóságnak, hogy balesetben vesztette életét. Hitelesebb S. Benedek András művelődéstörténész tömör megállapítása, hogy „*Egán Edét Láz község közelében meggyilkolták.*”¹⁴

Ki és mi okozta Egán Ede halálát? Annak körülményeiről a megyei és a fővárosi lapokban számos ellentmondás, találgatás, félremagyarázás jelent meg. Bizonyos körök befolyásolták a hivatalos vizsgálóbizottság munkáját és zárójelentését is. Ma már egyértelmű, hogy a haláleset körülményeinek a vizsgálatát felületesen végezték el. A rejtélyes esetet a sajtó és közvélemény hónapokig vitatta, és ez a folyamat ma sem zárult le.

Íme, néhány vitagerjesztő vélemény:

1. A korabeli liberális sajtó azt akarta elhíttetni a közvéleménnyel, hogy Egán Ede öngyilkosságot követett el.

3. Ung megye alispánja a vármegyei soros közgyűlésen, a szeptember 24-ei jegyzőkönyv szerint hivatalosan bejelentette: „*Férfiúi erejének, tudásának teljességében virágzó életét saját fegyvere okozta véletlen baleset oltotta ki.*”¹⁵

3. A liberálisokkal szemben felvonuló másik tábor magánnyomozást folytató újságírói, köztük Bihar Jenő (1882–1951) újságíró arra a felismerésre jutott, hogy „*Egán Ede orvgyilkosságnak áldozata*”¹⁶ lett. Azóta már nyílt titok, hogy a bérnyilkosság megrendelői, a felbujtók kazár uzsorások voltak. A sors tragédiája, hogy az ügyet balesetnek minősítve eltussolták.

Fentebb említett dolgozata 5. fejezetének címében Botlik József szintén felteszi a kérdést: „*Egán halála: baleset vagy gyilkos merénylet?*” A korabeli sajtóanyagok, levéltári iratok, vallomások alapján mindkét tábor okfejtését megvizsgálva ugyanarra a következtetésre jut, mint dr. Szakáts Istvánné Egán-kutató: Egán Edével a kazárok bérnyilkosa végzett. Szakáts oknyomozói tapasztalatait a következőképpen foglalta össze: „*Egán Ede azon a bizonyos napon éppen a Plotényi-kastélyba (Nagyláz faluban) volt hivatalos ebédre. Kocsin indult el Ungvárról. A hintóban mellette foglalt helyet barátja, Rochlitz erdőtanácsos, a bakon meg a kocsis. A lovak lassan húztak fel a Nagyláz felé vezető kaptatón. Amikor már majdnem a dombtetőre értek – ahonnan messzi vidékre látni, jön-e jármű vagy ember –, a kazárok csapata előszaladt a fák mögül és túlerőben lévén, kirángatta Egánt a kocsiból. Mindez villámgyorsan történt. Egánt a saját revolverével lőtték agyon az árkon túli mogyorófa bokor mögött. A másik két utast azzal rémítették halálra, amennyiben mást vallanak, mint hogy Egán öngyilkosságot követett el, családtagjaiknak még az írmagját is kiirtják. S nagy fenyegetés volt az akkor, így emlegették később is mindég Ungban... A kocsis röviddel azután visszabujdosott verhovinai kis falujába, Rochlitz erdőtanácsos később, a halálos ágyához kért két tanúnak mondotta el a gyilkosság hiteles történetét.*”¹⁷ Hasonló véleményen van Mandrik Iván jeles ukrán történész, az Ungvári Nemzeti Egyetem tanszékvezető professzora, a korszak ukrainjai szakértője, aki így ír a kérdésről: „*Egyesek öngyilkosságról, mások véletlen balesetről beszéltek. Halálának legvalószínűbb oka: orvgyilkosság.*”¹⁸

A hatósági vizsgálatok lezárása után (a vizsgálóbizottság véletlen balesetet állapított meg) az Ungvár-ceholnyai templomban felravatalozott Egán Ede emlékére gyászszertartást tartottak, amelyen a korabeli sajtókiadványok tudósítása szerint több ezer magyar és ruszin vett részt, búcsúzott el jötevéjétől. Egán Edét a Vas vármegyei Borostyánkő községben, a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

Ma már tudjuk, hogy Egánnak mi volt a bűne: a ruszinokat megsegítő hegyvidéki akció vezetőjeként a kazár érdekeket igen érzékenyen sértette, jövedelmeiket szűkítette.

Egán művének méltó folytatója volt Kazy József¹⁹ (1856) miniszteri tanácsos, akit szintén Darányi Ignác, a földművelésügyi tárca vezetője bízott meg a hegyvidéki kirendeltség vezetésével, de ez már egy másik történet.

A kárpátaljai szovjet-ukrán történészek lekicsinyítően jelenítik meg Egán Edét. Szerintük ő nem más, mint „magyar burzsoa közigazdász”, aki csapatával „Magyarország belső gyarmatán” az „uzsorások élősködő ténykedése... megszüntetésére lényegében semmit sem tett”. V. I. Ilko²⁰ ungvári kommunista történész is elhallgatja Egánnak a lakosság érdekében kifejtett tevékenységét, eredményeit, szerinte a kormánybiztos a magyar parlamentnek csupán „interpellációt írt” a „parasztok XIX. század végi gazdasági helyzetéről”, érdekükben nem fejtett ki semmilyen jobbító tevékenységet. Vele ellentétben Mandrik Iván nagydoktori disszertációjában Egán hegyvidéki akcióját következetesen pozitívan értékelte. Levéltári kutatások alapján beszámolt arról, hogy *„a ruszin lakosság nagy tömege vett részt Egán Ede temetésén Ungváron. Nyomban felvetődött a gondolat a lakosság körében, hogy állítsanak emlékművet a tragédia helyszínén, megindult az adományok gyűjtése. A Lázi-dombon, az emlékezetes helyen nemsokára vaskerítéssel körülvett, feliratos kőkeresztet állítottak fel Egán Ede emlékére Daróc község lakosai. (...) Noha a mai nemzedék (nem az ő hibájából) keveset tud Egán Ede tevékenységéről, a történelmi igazságszolgáltatás megköveteli, hogy ne feledkezzünk meg arról az emberről, aki felemelte szavát ínségben élő vidékiünkért és megfeszített erővel küzdött a felemelkedésért.”*²¹

A közadakozásból megvalósított emlékkeresztet Firczák Gyula görög katolikus megyéspüspök szentelte fel. Talapzatán mindig gyertya égett és friss virágot helyeztek el, a ruszinság emlékhelyévé vált. A keresztet 1990-ben, a szovjet korszak végén az autópálya szélesítésekor lerombolták.

A kárpátaljai ruszinok és magyarok a mai napig nagy tisztelettel emlékeznek Egán Edére, mint a kárpátaljai ruszinság jótevőjére. Az elismerés jele, hogy a rendszerváltás után, 2002 márciusában ifj. Vaszil Olásin ungvári szobrász és Vladiszlav Hanzel építész kivitelezésében új emlékművet emeltek Börvinges (Barvinok) határában, az Ungvárt Munkáccsal összekötő autótú mentén, nem messze az eredeti emlékjel helyszínétől. Az emlékmű 27 mecénásának (neves kárpátaljai vállalkozók, önkormányzati képviselők, közéleti személyiségek) nevét is márványtábla örökíti meg. Az emlékmű fölött a 2005. október 5-én Ungváron bejegyzett Egán Ede Alapítvány²² vállalt védnökséget (alapítói: Pavlo Csucska, Mihajlo Szirohman, Vaszil Varga, Andrij Zajac, Bogdan Pilipiv). Az alapítvány egyik feladatának tekinti Egán tevékenységé-

nek népszerűsítését, ennek keretében ukrán nyelven kiadták a havasi állattenyésztésről 1890-ben írt könyvét.²³

A civil szervezetek ungvári aktivistái, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Községe, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az ungvári Duhnovics Társaság képviselői halálának évfordulóján koszorúzással egybekötött megemlékezést tartanak borostyánkői Egán Ede (1851–1901) egykori kormánybiztos börvingesi emlékművénél. 2010-ben többek között kezdeményezték tényfeltáró szociográfiai munkák megírását a korabeli Egán-jelentések és Bartha Miklós *Kazárföldön* című kötete alapján, s évégett arra biztatták az ukrán/ruszin és magyar alkotókat, hogy keressék fel azokat a szolyvai, volóci és ökörmezői járási településeket, ahol Egán Ede, a „ruszin nép atyja, és védelmezője” beindította a hegyvidéki akciót, ily módon szembesítsék a múltat a jellel.

Egán Edéről utcákat, tereket neveztek el. 1938–1944 között Ungvár egyik tere is az ő nevét viselte. A szovjet megszállás után a teret Karl Marxról nevezték el, Ukrajna függetlenné válását követően a városi tanács képviselőtestülete a térnek visszaadta Egán Ede nevét. A belvárosi Volosin utcában megnyílt kávézó Egán Ede nevét vette fel. Ungváron Egán Ede Alapítványt hoztak létre, Munkácson a KMKSZ városi szervezete nemrég Egán Ede emléktáblát avatott. Az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség a Kárpátaljai Magyar Nívódíjak egyik kategóriáját, a gazdaságfejlesztést Egán Edéről nevezte el.

Kárpátaljai magyar és ukrán kutatók továbbra is foglalkoznak az Egán-örökség feldolgozásával. Ezek közül kiemelhető Gönczi Andrea²⁴ publikációja, amely a beregszászi főiskola évkönyvében jelent meg. Az ukrán nyelvű publikációk közül említésre méltó az ökörmezői Alsókalocsáról (Kolocsava) írt nagymonográfia²⁵, amelyben Sztanyiszlav Arzsevitin parlamenti képviselő a megyei levéltár anyagai alapján elemzi, milyen gazdasági-szociális hatást gyakorolt szülőfalujára a hegyvidéki akció.

2011 októberében Alsókalocsán Egán Ede emlékét ápoló, hagyományteremtő rendezvényre került sor a „Sztare Szelo” (Régi falu) falumúzeum és skanzen területén szervezett Magyar Kultúra Napja keretében. Felavatták Egán Ede emléktábláját, ugyanitt elhelyezték Egán Ede lovaskocsiját, amelyet egy tiszaujlaki régiséggyűjtőtől szereztek be.

A szervezők népszínmű keretében mutatták be a település XX. századi történetét az Osztrák–Magyar Monarchiától egészen napjainkig. Korhű öltözetben felvonult a jegyző, a csendőr, a kisbíró, a zsidó kocsmáros, a nincstelen favágó, az első és a második világháborúban részt vett magyar és szovjet katona, a tutajosok, a betyárok, a földosztók. A „falugyűlés” apropóját az adta, hogy a településre látogatott Egan Ede kormánybiztos, felmérni munkássága eredményét, és megküzdni a ruszinságot folyondár-szívóssággal fojtogató zsidóság

képviselőivel. A hintón érkező, cilinderes, szivarozó Egán Edét a rendezvény házigazdája, Sztanyiszlav Arzsevitin parlamenti képviselő személyesítette meg. Tóth István, a Magyar Köztársaság beregszászi főkonzulja, Szalipszki Endre, a Magyar Köztársaság ungvári konzulja, Vaszil Scsur, az Ökörmezői járási állami közigazgatási hivatal elnöke meleg szavakkal emlékezett a felvidéki akció hő-sére, a ruszin nép életének jobbra fordítójára. Sztanyiszlav Arzsevitin felolvas-ta emlékbeszédét, amelynek szövege 2011 szeptemberében Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa szószékéről hangzott el Egán Ede, a nagyszerű ember tiszteletére.

Jó tudni, hogy a száztíz éve meggyilkolt Egán Edét újra felfedezik/felfedez-zük, hogy az idő rostáján fennmaradt bölcs tanácsait újraértelmezzük, aktualizál-juk. Hiszen az ő „*ruszin völgyekben és hegyeken*” bolyongó szelleme ma is jelen van, a történelem egymást váltó viharai sem tudták elsodorni, mert „*hegyek közé szorult*” emléke kitörölhetetlenül él a ruszinok szívében is, erőt ad nekik és min-den itt élő népnek egymás megsegítéséhez, Kárpátalja újjáépítéséhez.

JEGYZETEK:

¹ Bosnyák Zoltán: Egán Ede. – In: betiltva.com/files/egan.php

² Egán Ede fontosabb munkái: A tejjgazdaság állása a mai gazdasági üzlet-ben. Bp., 1882; Értekezés a Budapesten szövetkezeti alapon létesítendő Köz-ponti Tejcsarnok tárgyában. Bp., 1883; Magyarország tejjgazdasági termelésé-nek és kereskedésének mai helyzete. Bp., 1885; A tejjgazdaság fontossága Er-dély marhatenyésztési viszonyának fejlesztésére. Kolozsvár, 1887; Intő szó a magyarországi havasi gazdaság érdekében. Bp., 1890; Magyar állattenyésztő, föl a havasra! Bp., 1899; A hegyvidéki földművelő nép közzgazdasági helyze-tének javítását célzó állami akció ügyében Munkácson 1900. február 12-én tartott értekezletről szóló jelentés. Bp., 1900).

³ Kazárok: a XIX. századi Oroszországból és Lengyelországból Galícián át Magyarországra beszivárgott zsidók.

⁴ Bartha Miklós (Rugonfalva, 1848. november 14. – Budapest, 1905. októ-ber 19.) magyar jogász, politikus, publicista, 1873–1905 között függetlenségi párti országgyűlési képviselő.

⁵ Bartha Miklós. Kazárföldön. Útleírás. Kolozsvár, 1901, új kiadások: Bp., 1939, 1996.

⁶ Bartha Miklós: Kazárok földjén. Budapest, 1939, 26. old.

⁷ Szöcs Zoltán: Előgondolatok Bartha Miklós Kazárföldön című művéhez. In: Bartha Miklós: Kazárföldön. Útleírás. Kolozsvár, 1901, új kiadások: Bp., 1939., 1996.

⁸ Botlik József: *Egestas Subcarpathica*. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Szaklektorok: Kocsis Károly, Kótyuk Erzsébet, Soós Kálmán. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.

⁹ Bartha Miklós. Kazárföldön. Kolozsvár, 1901, 323. old.

¹⁰ Eganizmus és a székelység. NN, 1901. júl. 14. 1. In: Ady Endre összes prózai művei II. - MEK mek.niif.hu/05500/05551/html/adypr0052.html

¹¹ Lásd Ady Endre: Egan Ede öngyilkossága című cikkét.

¹² Ady Endre összes versei. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1977, 895. old. (hu.wikisource.org/wiki/Egán)

¹³ Új magyar életrajzi lexikon. II. D-GY. Főszerkesztő: Markó László. Magyar Könyvklub, 2001, 305. old.

¹⁴ S. Benedek András: *A gens fidelissima: a ruszinok*. Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, Budapest, 2003, 29. old.

¹⁵ KTÁL. Fond 4., op. 14., od. 3 B., nr. 592., sztr. 485.

¹⁶ Bihar Jenő: Egán Edét meggyilkolták. Budapest, 1901, 29. old.

¹⁷ dr. Szakáts Istvánné: „Ung megyei üstökösök”. Magyarság, Pittsburgh, USA, 1972. december 29–30.

¹⁸ Mandrik, Ivan: Egán Ede és a hegyvidéki akció. In: (Kárpáti) Kalendárium '91. Ungvár (Uzshorod), Kárpáti Kiadó, 1990, 57. old.

¹⁹ Kazy József: Az északkárpatmenti hegyvidéki nép gazdasági helyzetének javítására irányuló állami segítő akció hat évi működésének ismertetése. Bp., 1904.

²⁰ Ilko, V. I.: A kapitalizmus fejlődése a mezőgazdaságban. In: *A boldogság felé*. Kárpátontúl vázlatos története. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1975, 50. old.

²¹ Mandrik, Ivan: Egán Ede és a hegyvidéki akció, 57. old.

²² Honlap: <http://www.eganfond.com.ua/index.php>

²³ E. Egan: *Економічні можливості наших Карпат*, 2010.

²⁴ Gönczi Andrea: Egy magyar kísérlet az alpesi gazdálkodás megvalósítására – a hegyvidéki akció. *Acta Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola évkönyve, IV. Beregszász, 2005.

²⁵ Аржевітін С. М. Релігія: Історія верховинського села Колочава / Передм. М. Болдижара, Ю. Сливки, В. Малети. К.: Майстерня книги; Чернівці, Видавничий дім „Букрек”; Укр. письменник, 2007. – 832 с.: іл.

EGY KÉNYSZERŰ „TÚLÉLÉSI STRATÉGIA”: A TÖBBSÉGI NYELVEN VALÓ TANULÁS

A kisebbségi közösségek előtt három út áll: az integráció, az asszimiláció, esetleg a szegregáció. A kárpátaljai magyarság számára az integráció a járható út. Az integrációnak azonban szükséges eszköze a kétnyelvűség: a többségi nyelv ismerete biztosítja a teljes körű részvétel lehetőségét a társadalmi életben, az anyanyelv megőrzése pedig a saját identitás és kultúra megtartását.

A többségi nyelv elsajátításának legfőbb színtere az iskolai oktatás. Nem mindegy azonban, hogy milyen nyelven oktató iskolákban tanulják a kisebbségek a hatalom nyelvét. A mai Kárpátalja területén a nyelvoktatás körülményei nem tettek és máig nem teszik lehetővé, hogy a régió lakossága magas szinten megtanulhassa a többségi nyelvet (Csernicskó 1998, 2009). Ám mivel a nyelvtudás minden korszakban a társadalmi mobilitás, a „boldogulás” egyik lényeges összetevője volt a régióban, az anyanyelvi iskola intézményes nyelvoktatási hiányosságainak ellensúlyozására kialakult egy „túlélési stratégia” a kárpátaljaiakban: az épp aktuális többségi társadalom nyelven oktató iskolában való tanulás.

Bár erről az utóbbi években egyre gyakrabban esik szó, ez a tendencia nem új keletű jelenség a mai Kárpátalja területén. Lehoczky Tivadar (1881–1882/1996: 327) *Bereg vármegye* című monográfiájában így ír: „II. Józsefnek az 1784. évbéli intézkedései hatást kezdtek gyakorolni nyelvünk elnyomása tekintetében, amennyiben még Beregszász tősgyökeres magyar ajkú református lakói is nem átallozták tanodáikba a németet tannyelvül befogadni”.

Az első világháborút követően Csehszlovákiához került Kárpátalján is sok magyar szülő döntött a cseh vagy szlovák nyelven oktató iskola mellett. Az *Őslakó* című helyi lap 1929. február 2-i számában olvasható, hogy „Sok magyar, magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű szülő, olyan helyeken is, ahol van magyar iskola, cseh vagy szlovák iskolába íratja be gyermekét már az elemi oktatásra. Úgy gondolkoznak, hogy így jobban megtanulja gyermekük

a szükséges cseh vagy szláv nyelvet s így majd könnyebben nyer elhelyezést” (idézi Fedinec 2002: 178). A hatalom nyelvén való tanulás elsősorban a városi értelmiségiek körében volt vonzó: „a kárpátaljai városi magyar iskolákban csak elvétve fedezhető fel a magyar intelligencia gyermeke. A városi magyar elemi iskolák tanulóserégét már csak az iparosok, gazdálkodók és napszámosok szolgáltatják” – olvashatjuk a Kárpátaljai Magyar Hírlap egyik 1933. évi számában (idézi Fedinec 2002: 217).

A nem anyanyelven tanuló kárpátaljai magyar iskolások arányáról képet kaphatunk a korabeli dokumentumokból. 1933-ban a régió magyar gyermekeinek 74,8%-a járt magyar, 25,2%-a nem magyar nevelési nyelvű óvodába (Fedinec 2002: 210); ugyanebben az évben 17400 magyar gyermek közül 12100 (69,5%) tanult magyarul (Fedinec 2002: 216–217). 1935-ben a statisztikák szerint 3 ezer (Fedinec 2002: 237, 239–240), 1938-ban pedig 3417 magyar gyerek tanult nem anyanyelvén a régióban (Fedinec 2002: 278–279).

A többségi tannyelvű iskolákba járó magyar gyerekek közül korántsem mindegyik tanult azonban a szülők döntése következtében cseh nyelven; több településen nem volt magyar nyelven oktató iskola, Ungváron pedig a magyar gimnázium túlsúlyossága miatt kényszerültek többen más tannyelvű intézménybe (Fedinec 2002: 269).

Az akkori Kárpátalján élő magyarok küzdöttek az asszimiláció egyik legfontosabb ellenszerének tartott anyanyelvi oktatásért. 1922. július 30-án Ungváron, Munkácson és Nagyszőlősen tartottak a szülők iskolanapot a magyar nyelvű oktatásért (Fedinec 2002: 108). 1933 nyarán a Kárpáti Magyar Hírlap az anyanyelvi oktatás szerepéről tájékoztatta a lap olvasóit: „az anyanyelven való elemi iskoláztatás óriási jelentőségűvé válik a további tanulás során, mert a fogalmak megismerése csakis és egyedül az anyanyelvünkön történhetik (...). Statisztikai adatokkal igazolhatja [a magyar nyelvű oktatásban részesült] ifjúság, hogy – kivéve egy pár zseniális tehetségű ifjút – az átlag is nagyobb eredményeket ér el az egyetemen, ha magyar nyelvű középiskolából kerül ki, mintha kezdettől fogva idegen nyelvű iskolába járt” (idézi Fedinec 2002: 217). 1938 augusztusában a régió magyar kulturális egylete „*A magyar kultúrjövőt meg kell menteni!*” című felhívásában azzal fordult a magyar szülőkhöz, hogy a nem magyar iskolába íratott gyermeküket írassák át magyar tannyelvűbe (Fedinec 2002: 283). A Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésének 1931 decemberében hozott határozata „elkötelezi a lelkeseket arra, hogy ott, ahol nincs magyar tannyelvű iskola, a református magyar gyermekeket magyarul írni s olvasni tanítsák” (idézi Fedinec 2002: 198).

Amikor 1939-ben az egész Kárpátalja ismét Magyarország fennhatósága alá került, a magyar vált az érvényesülés nyelvévé. Nem meglepő hát, hogy számos

helyi ruszin szülő vélte úgy, hogy gyermeke boldogulását az szolgálja a leginkább, ha nem anyanyelvén, hanem magyarul tanul. Arra, hogy ez viszonylag széles körben elterjedt vélekedés lehetett, következtethetünk a Kárpáti Magyar Hírlap 1941. szeptember 29-én kiadott számában megjelent, az oktatási hatóságok rendeleteit ismertető alábbi mondatokból: „Magyar iskolába csak olyan rutén nemzetiségű gyermekek vehetők fel, akik már tudnak magyarul és akiknek a szülei a felvételt frásban kérik” (idézi Fedinec 2002: 382).

Kárpátalja Szovjetunióhoz kerülése után gyorsan újraindult a korábbi érá(k)ból örökölt magyar nyelvű oktatás. Amikor 1953-ban megnyílnak az első magyar tannyelvű középiskolák, a magyar nyelvű intézmények tanulólétszáma folyamatosan emelkedni kezd. Ám ekkorra a cseh és a magyar helyett az orosz vált presztízsnnyelvűvé. Ám az 1960-as évek közepétől a magyar iskolák tanulólétszáma erőteljesen csökkenni kezd (Fedinec 1999: 57). A csökkenés egyik oka az lehet, hogy a szovjet hatóságok az 1950-es évek elejétől sorra nyitották Kárpátalján az úgynevezett internacionalista iskolákat, főként az orosz nyelv eredményesebb elsajátíttatására hivatkozva. Ezekben egy oktatási intézményen belül párhuzamosan két, akár három különböző tannyelvű osztályok is működtek: például az egyik osztály magyar, a másik pedig orosz vagy ukrán tannyelvű. Ám az internacionalista iskolák nem magyar tannyelvű osztályaiba is rendszerint magyar ajkú gyermekek jártak. A propaganda szerint a gyerekek itt – amellet, hogy tantárgyként oktatták számukra a magyar nyelvet és irodalmat – sokkal alaposabban elsajátíthatták az orosz nyelvet, ami a boldogulás, az előrejutás fontos eszköze (Orosz 1992: 53–54).

A magyarul tanulók számának csökkenését egyértelműen az internacionalista iskolák megjelenésével hozza összefüggésbe Fedinec Csilla (1999: 100): „A vegyes iskolák, illetve később – internacionalista iskolák a magyar osztályok tanulólétszámának gyorsuló csökkenését idézték elő. A folyamat az önfelszámolás képét mutatta, hiszen minden szülő önként dönthetett arról, milyen tannyelvű iskolába adja a gyerekét”. Elemzésében megállapítja, hogy a magyar tannyelvű iskolák tanulólétszáma „az 1966–1967. tanévi 21,8 ezerről az 1988–1989. tanévre 17,1 ezerre csökkent, járásokra lebontva a Beregszászi járásban 28,6 százalékkal, az Ungvári járásban 8,4 százalékkal, a Huszti járásban 29,7 százalékkal, Técsőn 45 százalékkal, Ungváron 43,8 százalékkal csökkent a magyar iskolák tanulólétszáma” (Fedinec 1999: 86). Az is kiderül azonban a statisztikai adatokból, hogy az 1980-as évek végén a Beregszászi járásban az orosz nyelven tanulók 60,8%-a, az ukrán nyelven tanulók 35%-a magyar nemzetiségű volt, illetve Beregszász városában az orosz nyelvű oktatásban részesülők 38%-a, az ukrán nyelvű képzésben résztvevők 25%-a volt magyar (Fedinec 1999: 86). Más adatok szerint a Beregszászi járásban a magyar

nemzetiségű iskolások 72,4%-a tanult magyar nyelven, 12,9%-uk oroszul, 14,7%-uk pedig ukránul (Veress–Popovics 1999: 28–31).

Az internacionalista iskolák száma folyamatosan emelkedett Kárpátalján. Az 1960-as évek második felére a magyar nyelven is oktató iskolák negyede, az 1980-as évek végére pedig már 40 százaléka volt ilyen vegyes tannyelvű intézmény. Az ilyen iskolák elsősorban az asszimilációt szolgálták, hiszen az orosz tannyelvű osztályokba járó gyerekek voltaképpen befulladású oktatási programban vettek részt (a programról lásd Skutnabb-Kangas 1997: 25). Fedinec (1999: 86) úgy véli: „Az internacionalista iskola a népek barátsága jelszó alatti elnemzetietlenítés hatékony eszközének bizonyult. Az 1950-es, 60-as évek meggyőzték a szülőket, hogy a jövő az orosz nyelv, a vegyes iskolák csak elébe mentek a szülők kívánságának, így az 1970-es, 80-as években az oktatás szerkezeti kereteire is kiterjedő internacionalizmus eszméje hivatalos politikai jelszóvá válhatott, megvolt a népből jövő támogatottsága”. Az internacionalista iskolák és a magyar szülők „önkéntes” döntése mellett azonban az is közrejátszott abban, hogy sok magyar gyerek oroszul vagy ukránul tanult, hogy számos magyarok lakta településen nem voltak magyar nyelven oktató iskolák, az orosz nyelvű oktatás azonban szinte mindenütt hozzáférhető volt.

A Szovjetunió széthullása után a magyar tannyelvű iskolák/osztályok tanulólétszáma ismét jelentősen emelkedni kezdett (Orosz 1995: 17), és egyre csökkent az internacionalista iskolák száma is (1. táblázat).

1. táblázat. A magyar és „internationalista” tannyelvű iskolák számának alakulása Kárpátalján 1966 és 2011 között

Összeállítva Orosz 1995: 15, Csernicskó 1998: 108, a kárpátaljai megyei oktatási hivatal adatai alapján.

Tanév	1966/ 1967.	1988/ 1989.	1989/ 1990.	1990/ 1991.	1992/ 1993	2005/ 2006.	2006/ 2007.	2007/ 2008.	2008/ 2009.	2009/ 2010.	2010/ 2011.
Tannyelv											
Magyar	74	50	53	59	61	75	76	75	71	71	69
Vegyes	26	35	31	29	29	29	27	28	31	31	33
Összesen	100	85	84	88	90	104	103	103	102	102	102

A független Ukrajna 1991-es megalakulását követően az orosz nyelvű oktatás és az orosz nyelv oktatása visszaszorult Kárpátalján. Az új presztízsszlovák nyelvű fokozatosan az ukrán vált. Ám ehhez szükség volt a központi oktatási kormányzat nyelv- és oktatáspolitikai lépéseire is.

Kezdetben ugyanis a magyar nyelv presztízse magasabb volt Kárpátalján, mint az ukráné. Az 1990-es évek elején a szomszédos Magyarország gazdasági

és politikai szempontból egyaránt messze megelőzte Ukrainát, Kárpátalját, így nem meglepő, hogy a magyar nyelv gazdasági értékének is szerepe lett, hiszen „egy kisebbségi nyelv vonzó ereje nő, ha ez a nyelv összeköti beszélőit szimbolikusan vagy gyakorlatilag egy gazdaságilag és politikailag fejlettebb világrésszel” (Gal 1991: 75). Ám amikor a kijevei kormány erőltetni kezdte az oktatás ukránosítását, és – miközben nem biztosította az alapvető feltételeit annak, hogy a kisebbségi iskolákban alapos ukránnyelv-tudásra lehessen szert tenni – olyan helyzetet teremtett az országban, amelynek következtében az ukrán nyelv magas fokú ismerete a társadalmi mobilitás (például a felsőoktatási felvételi) egyik legfontosabb feltételévé vált (lásd pl. Ferenc 2009), a kárpátaljai magyar szülők egy része ismét abban látja gyermeke boldogulásának zálogát, ha nem anyanyelvén, hanem ukrán tannyelvű iskolában tanul.

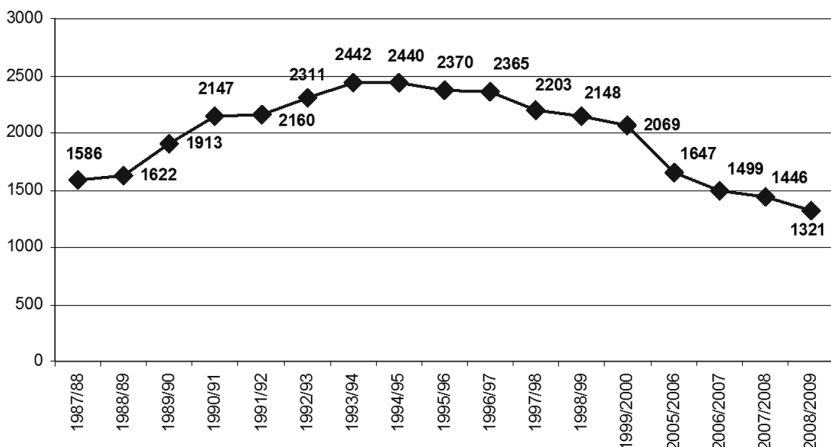
Az ukrán nyelv- és oktatáspolitikai ukránosító törekvéseinek egyik első lépése az volt, hogy 2008-tól kötelezővé vált az ukrán nyelv és irodalom központi tesztvizsga mindenki számára, aki a felsőoktatásban szeretné folytatni tanulmányait, függetlenül attól, milyen szakra jelentkezik. Az erről szóló rendelet megtette a hatását. Az 1. táblázat adataiból látszik, hogy a 2007–2008. tanévtől lassan ismét emelkedni kezdett a egyes tannyelvű iskolák száma, azaz: a szülők kezdeményezésére újra nem magyar tannyelvű osztályokat nyitottak a magyar gyerekek számára. Ilyen ukrán tannyelvű osztályok indultak (újra) például a nagydobronyi vagy szürtei középiskolában, de arra is van példa (a karácsfalvi görög katolikus líceum), hogy olyan intézmény indított magyar ajkú gyerekek számára ukrán párhuzamos osztályokat, amelyben korábban nem folyt ilyen képzés.

Mindez azt eredményezte, hogy – az 1980-as évek végén kezdődött fokozatos emelkedést követően – ismét csökkent a magyar nyelven tanuló gyerekek száma (1. ábra). Ahogyan az 1960-as években, a csökkenés oka most sem írható teljes mértékben a negatív demográfiai trendek rovására. Egy a kárpátaljai magyar nyelven (is) oktató iskolák többségét érintő kutatási program adatai szerint a magyar nemzetiségű iskolások közel 8 százaléka a egyes tannyelvű iskolák nem magyar tannyelvű osztályait látogatja, azaz ukrán nyelven tanul (Orosz és mtsai 2010: 12). A vizsgálat során az is kiderült, hogy 2005 és 2009 között a kutatásba bevont intézményekben 287 gyereket vittek át a magyar nyelvű képzésből ukrán nyelvűbe (Orosz és mtsai 2010: 13). A kutatás során több iskolaigazgató azzal indokolta, hogy magyar tannyelvű intézményében ukrán tanítási nyelvű osztályokat nyitott, hogy ezzel megpróbálta megőrizni a gyereklétszámot és ezáltal a pedagógusi munkahelyeket (Orosz és mtsai 2010: 28). Az ukrán tannyelvű Beregszászi 1. Számú Középiskola igazgatójával készített kutatási interjúból az is kiderül, hogy 2009-ben már ko-

moly problémát okozott az iskola vezetése számára, hogy az első osztályba beiratkozott gyerekek jelentős része egyáltalán nem érti az oktatási folyamat nyelvét, azaz az ukránt (Orosz és mtsai 2010: 15).

1. ábra. A magyar tannyelvű első osztályba beiratkozott gyerekek számának alakulása Kárpátalján 1987 és 2009 között

Összeállítva Orosz 2005: 119 és a megyei statisztikai hivatal adatai alapján.

A 2. táblázat adataiból látható, hogy bár a két legutóbbi népszámlálás idején, 1989 és 2001 között fokozatosan növekedett a magyar nyelven tanulók száma és aránya Kárpátalján, a magyar nyelven tanuló iskolások aránya nem érte el a magyar nemzetiségűek arányát. 1989-ben csaknem 3%-kal, 2001-ben több, mint 5%-kal magasabb volt az ukrán nyelven tanulók aránya, mint az ukrán nemzetiségűeké. Az 1989-es adatok szerint körülbelül kétszer annyian tanultak oroszul, mint amennyi az orosz nemzetiségűek aránya volt a régióban, de 2001-re ez az arány jelentősen módosult: már kevesebben tanultak orosz tannyelvű iskolában, mint amekkora az orosz etnikumúak aránya volt. A románok és a román nyelven tanulók aránya nagyjából azonos volt 1989-ben, 2001-re viszont a románul tanulóké alatta maradt a román nemzetiségűek arányának. A szlovák tannyelvű iskolák pedig csak Ukrajna függetlenné válása után jelentek meg ismét Kárpátalján.

Nem sokat változik a kép akkor sem, ha nem általában vesszük figyelembe az egyes nemzetiségek arányát Kárpátalja lakosságán belül, hanem az adott időszakban iskolaköteles korú (6–17 éves) korosztály nemzetiségi összetételét vetjük össze a tannyelvi adatokkal.

A 2008/2009-es tanévben a magyar tannyelvű iskolák tanulóinak 17,13%-a (16768 iskolásból 2872) roma nemzetiségű volt (Braun–Csernicskó–Molnár 2010: 74–75). Ebből az adatból látszik, hogy a magyar tannyelvű iskolák tanulólétszáma még kevésbé fedi az iskolaköteles korosztály magyar nemzetiségű részét. Azaz: a magyar nemzetiségű gyerekek jelentős része nem magyar tannyelvű iskolát látogat.

2. táblázat. Kárpátalja lakosságának nemzetiségi összetétele (1989 és 2001), valamint a tanulók tannyelv szerinti megoszlása (az 1989/1990. és 2000/2001. tanévben)

Nemzetiség	Arányuk az össznépességen belül (%)		Arányuk az <u>iskolás</u> korú (6–17 éves) népességen belül (%)		Az adott nyelven tanulók száma és aránya			
					1989/1990-es tanév		2000/2001-es tanév	
	1989	2001	1989	2001	tanuló	%	tanuló	%
Ukrán	78,41	80,51	80,1	83,0	166245	81,12	174700	85,76
Orosz	3,97	2,47	3,4	1,1	16598	8,10	3400	1,67
Magyar	12,50	12,08	11,5	10,8	17275	8,43	20900	10,26
Román	2,36	2,56	2,7	2,6	4827	2,36	4600	2,26
Szlovák	0,58	0,45	0,3	0,2	0	0,00	102	0,05

A fenti adatokból azonban nem derül ki, hogy a kárpátaljai magyarok megközelítőleg mekkora hányada végezte/végzi nem magyar nyelven tanulmányait. Erre a kárpátaljai magyarok körében végzett szociológiai vizsgálatok adatai alapján következtethetünk. Az Oktatási Kataszter kárpátaljai adataiból az derül ki, hogy a 2009-ben megkérdezett 47 kárpátaljai iskola 9725 magyar nemzetiségű tanulója közül 9006 (azaz 92,6%) tanult magyar nyelven (Hires-László 2011: 28). Hat, a közösségben végzett, több szempontból reprezentatív kérdőíves kutatás¹ eredményeiből kiderül, hogy a mintákban szereplő adatközlők között 13–20% között ingadozik azoknak az aránya, akik nem magyar nyelven végezték (általános) iskolai tanulmányaikat. Okkal feltételezhetjük tehát, hogy átlagosan csaknem minden ötödik kárpátaljai magyar többségi tannyelvű iskolába jár(t). Egy részük valószínűleg azért, mert lakóhelyén nem volt/nincs magyar tannyelvű iskola, így a szülők a gyakorlatban nem élhettek tannyelv választási jogukkal.² Másik részük azonban nyilvánvalóan azért, mert szüleik úgy vélték, hogy a magyar tannyelvű iskolában nem lehet eredményesen elsajátítani az érvényesülés nyelvét (Balogh–Molnár 2008, Séra 2009). Azaz a szülők egy része úgy döntött a többségi nyelven oktató iskola mellett, hogy volt választási lehetőség.³

Ha figyelembe vesszük, hogy a szociolingvisztikai és pszcholingvisztikai kutatások eredményei alapján (lásd pl. Göncz 2004, Lanstyák–Szabó Mihály 1997, Lampl 2008, Sorbán 2000, Beregszászi–Csernicskó 2006, Csernicskó szerk. 2010b, Molnár 2009) a nem anyanyelven iskolázottak körében magasabb az asszimiláció esélye, korosztályonként minimum 13–20%-nyi kárpátaljai magyart érint erősebben a beolvadás lehetősége.

A kárpátaljai magyar szülők iskola- és tannyelvválasztásában a magyar tan nyelvű intézmények felé való orientációt hivatott segíteni a Magyarország által folyósított úgynevezett oktatási-nevelési támogatás. A 2011-ben 20 ezer forint összegű egyszeri támogatás elvileg a magyar nevelési vagy tannyelvű oktatási intézményt látogató gyermekeknek jár. Ám, amint erre Hires-László Kornélia (2011: 29) rámutat, „Azok a gyerekek, akik ukrán tannyelvű képzésben vesznek részt – ahol tantárgyként heti egy-két órában tanítják a magyart –, mindannak ellenére megkapják a magyar állam által folyósított oktatási-nevelési támogatást, hogy gyakorlatilag nem magyar nyelvű képzésben vesznek részt. Ezzel a folyamattal is erősítik azt a tendenciát, mely a 2008-as [ukrán oktatási minisztériumi] rendelet következményeként indult el a kárpátaljai magyarság körében, vagyis a magyar szülők az ukrán tannyelvű iskolába íratták gyermekeiket. (...) Azaz: az ilyen támogatáspolitikát – eredeti célkitűzései ellenére – sokkal inkább gyengíti, mintsem erősíti a kárpátaljai magyar oktatás presztízsét, és ilyen helyzetben az oktatási-nevelési támogatásoknak az a célja, hogy a magyar tannyelvű iskola választására ösztönözze a szülőket, voltaképpen kioltódik.” Hasonló véleményen van a Kárpátalja (2009. március 6., 4. old.) c. hetilap zsrnalisztája is: „Kérdés, hogy ilyen körülmények között mennyire ösztönözheti a magyar szülőket a magyar iskola választására ez a magyar állami támogatás, mondjuk a beregszászi járási Bakosban, ahol a helyi ukrán iskolában korábban a magyar osztályokba járó gyerekek mellett az ukrán osztályokba járók is megkapták az oktatási-nevelési támogatást arra hivatkozva, hogy vasárnapi iskolába járnak – a felerészben magyarok által lakott faluban megszűntek a magyar osztályok. Mi jöhet ezután? Most már például azoknak a szülőeknek is jár támogatás (ha hittanra jár gyerekük), akik külön kérvényezték az ukrán osztályok megnyitását olyan színmagyar falvakban – ahol eddig csak magyar iskola működött –, mint Nagydobrony, Szürte, Bótrágy, Verbóc, Kisbégány?”

Felmerül a kérdés: mi áll az ilyen nyelv- és oktatáspolitikát háttérben? Miért érdeke a többségi politikának, hogy a nem anyanyelven oktató iskola felé terelje a kisebbségeket?

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy mindenkinek van anyanyelve, és természetesen tartjuk: a) az anyanyelv és b) az államnyelv iskolai tantárgyként való tanulásának jogát, akkor észre kell vennünk: az ukrán anyanyelvű tanulók esetében az

ukrán nyelv tantárgy lefedi az a) és b) pontban megjelölt jogot, a kisebbségi tanulóknál ellenben az a) pontnak az *anyanyelv*, a b)-nek pedig az *ukrán nyelv* tantárgy felel meg. Ez azt jelenti, hogy az ukrainai ukrán és nem ukrán anyanyelvű tanulók iskolai terhelése eltér egymástól: amíg az ukrán anyanyelvű gyermek pihen, játszik vagy épp az egyetemi felvételre készül, kisebbségi kortársa az államnyelv elsajátításán fáradozik. Nagy luxus tehát, hogy bár sok időt, energiát és pénzt fektet a gyerek az államnyelv elsajátításába, a jelenlegi körülmények között mégsem tanulhatja meg megfelelő szinten az ukrán nyelvet.

Ám az, hogy az ukrán állam függetlensége 20 éve alatt sem teremtette meg a feltételeket kisebbségi polgárai számára az ukrán nyelv elsajátításához, akár a kisebbségi közösségek nyelvi szegregációját is szolgálhatja. Az államnyelv oktatásának jelenlegi körülményei ugyanis az ún. *szegregációs oktatási modellre* emlékeztetnek (Skutnabb-Kangas 1997). A szegregációs oktatási modell kisebbségekkel szembeni alkalmazásának lényege, hogy az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, és nem, vagy csak nagyon alacsony határfokon oktatják a többségi nyelvet a kisebbség szegregálásának céljából.

Talán nem véletlenül hiányoznak a feltételek az államnyelv elsajátításához az ukrainai kisebbségi iskolákban. Szlovákiai magyar nyelvészek a következő következtetésekre jutottak saját országuk oktatáspolitikája kapcsán: „A beolvasztó célú politikának nem érdeke, hogy az anyanyelvű iskolában tanuló diákok jól elsajátítsák a többségi nyelvet, ezért nem törekszenek a korszerű módszerek bevezetésére. Az idegen nyelvek oktatásában természetes, hogy a tanulókat nyelvtudásuk alapján sorolják a kezdő, haladó stb. csoportokba, s minden csoport más program szerint halad, más tankönyveket használ. Nem tudunk arról, hogy ilyenfajta differenciálás a kisebbségi oktatásban megjelenne – és pedig sem a többségi, sem pedig az anyanyelv vonatkozásában” (Lanstyák–Szabó Mihály 2002: 87). Azaz Szlovákiában – akár csak Ukrajnában – az állami oktatáspolitikát a kisebbségeket általában homogén tömbként kezeli, és nem tesz különbséget sem az egyes kisebbségek, sem pedig az egyes közösségeken belül az eltérő nyelvismerettel rendelkező, eltérő társadalmi, nyelvi és demográfiai körülmények között élő csoportok között.

A szegregációs oktatási modell elvetése után az ukrán oktatáspolitikát – az oktatási tárca 2008. évi 461. sz. rendelete révén – a tranzitív (átírányítási) oktatási modellt kívánta bevezetni a kisebbségi nyelveken oktató iskolákban. Ennek a modellnek a célja már nem a szegregáció, hanem az asszimiláció (Skutnabb-Kangas 1997).

Ám a tranzitív modellnél is jóval nagyobb eredménnyel kecsegtet a befulasztásos oktatási modell, melynek lényege, hogy az oktatás teljes egészében a többségi nyelven folyik. Ennek érdekében az ukrán oktatáspolitikát fokozatosan

olyan feltételeket teremtett, melyek egyre több kisebbségi szülőt arra ösztönöztek, hogy többségi nyelven oktató intézménybe járassa gyermekét. Ám ez a gyakorlat egyértelműen hátrányosan különbözteti meg a kisebbségeket. Péntek János (2008: 149) a romániai oktatási gyakorlatról írott szavai Kárpátaljára is érvényesek: „A magyar nyelvű oktatást hátrányosan befolyásoló tényező, hogy az oktatási hatóság az államnemzeti koncepció jegyében egy alapvetően diszkriminatív elvet tekint az esélyegyenlőség feltételének: az államnyelvnek a többségiekével azonos szintű ismeretét. Általánosan a helyzetet úgy lehet jellemezni, hogy az államnyelv ismeretét már korai gyermekkortól nemcsak elvárják, hanem meg is követelik, de módszeresen soha nem tanítják”.

A kisebbségeket a többségi nyelven folyó oktatás felé terelése nem új keletű gyakorlat. A Szovjetunió is az orosz nyelven oktató iskola irányába terelte a nemzetiségeket. Fedinec (1999: 64) úgy látja, hogy „bár az állam nem folyamodott nyílt kényszerítő eszközökhöz, de a felülnézetben példamutató elképzelések a valóságban olyan körülményeket teremtettek, amelyek kettős ellentmondásba vitték a szülőket: egyrészt nem látták értelmét annak, hogy gyermekeik iskolába járjanak, hiszen nem láttak tényleges lehetőséget a megszerzett tudás kamatoztatására, gyarapítására; másrészt láttak ugyan kiutat, de csak abban, ha nem anyanyelvű, hanem a többségi nemzet iskolájába járatják gyermekeiket, mert így tudnak érvényesülni, továbbtanulni”.

Legújabb kötetében Skutnabb-Kangas és Dunbar (2010) a leggyakoribb és egyben legveszélyesebb oktatási módszernek nevezik ezt az oktatási modellt, mert a kisebbségiek a többségi nyelvet anyanyelvük rovására tanulják. A kisebbségek oktatási jogairól szóló Hágai Ajánlásban az áll, hogy „A tananyagot kizárólag a hivatalos nyelven tanító, a kisebbséghez tartozó gyermekeket a többségiekkel egy osztályba integráló alámerítési típusú megközelítések nincsenek összhangban a nemzetközi normákkal” (16–17. old.). Ennek ellenére az ukrán állam az érvényesülés eszközeként kínálja az ukrán nyelvet számunkra. „A kisebbségi nyelven történő oktatásnál a többségi (...) állam részéről elhangzik az, hogy abban az esetben, ha a tanuló nem a többség nyelvén tanul és szerez diplomát, nem tud érvényesülni, tudása nem lesz egyenértékű. Ebben a kérdésben általában az oktatás nyelvének problémáját összemossák a nyelvoktatás kérdésével, a tudást a nyelvtudással” – figyelmeztet Orosz Ildikó (2007: 376).

A nem anyanyelvű iskoláztatás erőltetése azonban nem kizárólag Ukrajnára jellemző. „A közép-európai államok úgy vannak berendezkedve (...), hogy az oktatáshoz való jogot csak államnyelven tekintik emberi jognak, a kisebbségi nyelvek tannyelvként való használatát privilégiumnak tartják” – írja Kontra (2006: 572).

Az, hogy egyre több kárpátaljai magyar szülő dönt az ukrán tannyelvű iskola mellett, nem véletlen, hanem az ukrán állami nyelvpolitika stratégiájának a következménye. „Ezeknek a stratégiáknak a hosszú távú eredménye, hogy a kisebbségi szülők közül sokan már nemcsak külső befolyásra, hanem ’maguktól is kezdik úgy érezni’, hogy saját korábbi és gyerekeik vélt vagy valós tanulási nehézségei, esetleges rosszabb iskolai előmenetele, korlátozottabb társadalmi és gazdasági mobilitási esélyei közvetlen összefüggésben állnak az államnyelv ismeretének az egynyelvű többségi beszélőkénél alacsonyabb fokával, s minthogy – elképzeléseik szerint – a magyar nyelvű oktatás hátráltatja a többségi nyelv magas szintű elsajátítását, az anyanyelvi oktatást egyre kevésbé érzékelik ’megtérülő befektetésnek’, így az szemükben a mobilitás gátjává válik” (Bartha 2003: 64–65). Valójában azonban a szülők a látszat ellenére nem szabad akaratukból választják a többségi nyelvű iskolát. „A szülők és gyermekeik iskola- és programválasztási szabadsága – még az esetleges meglévő jogi garanciák és több program esetén is – mindaddig látszólagos, ameddig a különféle egy- vagy kétnyelvű oktatási-nevelési módok, illetőleg a rendelkezésre álló intézmények, nevelési célok, valamint a különböző nevelési módszerek között – adekvát tájékoztatás híján – nem a tudományosan is megalapozott információk, hanem tévhitek és hiedelmek alapján döntenek” – írja Bartha Csilla (2003: 68–69).

Nem véletlen, hogy más Kárpát-medencei magyar közösségekhez hasonlóan Kárpátalján is készültek olyan tájékoztató kiadványok, melyek azt foglalják össze röviden és közérthető módon, hogy a szülők milyen következményekkel számolhatnak, ha a magyar, vagy ha a többségi nyelven oktató iskolát választják gyermekeik számára (Csernicskó–Göncz 2009, Csernicskó szerk. 2010a, Kezében a jövő). A kisebbségek anyanyelvi oktatásának fenntartása mellett érvelők ugyanis „olyan társadalmat képzelnek el, amelyet kulturális és nyelvi sokféleség jellemez; az átmeneti nyelvhasználatot támogatók szeme előtt pedig egy kulturálisan homogén társadalom lebeg, amelyet a kisebbségek asszimilálódása és a nyelvváltás jellemez” (Crystal 1998: 457). A megoldás nem a többségi nyelven tanulás, nem az önfeladás, hanem az anyanyelvi iskolarendszer fejlesztése, az államnyelvvoktatás feltételrendszerének megteremtése.

IRODALOM:

Balogh Livia – Molnár Eleonóra 2008. Az államnyelv elsajátításának ára a nemzeti identitás feladása? *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Випуск XVII–XVIII: 10–19.

Bartha Csilla 2003. A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: Nádor Orsolya és Szarka László szerk. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, 56–75. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2006. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése*. Ungvár: PoliPrint.

Braun László – Csernicskó István – Molnár József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár: PoliPrint.

Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.

Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.

Csernicskó István 2009. Tények, adatok a kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról. *Együtt* 2009/3: 70–77.

Csernicskó István szerk. 2010a. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet.

Csernicskó István szerk. 2010b. *Nyelvek, emberek, helyzetek: a magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.

Csernicskó István – Göncz Lajos 2009. *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Budapest: Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala.

Csernicskó István – Soós Kálmán 2002. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, 91–135. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Fedinec Csilla 1999. *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ.

Fedinec Csilla 2002. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely: Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.

Ferenc Viktória 2009. Kárpátaljai magyar diákok az ukrainai emelt szintű érettségi útvesszőiben. In: Kötél Emőke szerk., *PhD konferencia. A Tudomány Napja tiszteletére rendezett konferencia tanulmányaiból*, 199–213. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.

Gal, Susan 1991. Mi a nyelvcseré és hogyan történik? *Regio* 1991/1: 66–76.

Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest: Osiris.

Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. Szabadka: Magyar-sághkutató Tudományos Társaság – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Hires-László Kornélia 2011. A kárpátaljai magyarság közoktatási intézményei a 2009-es évben – az Oktatási kataszter elemzése. In: Kötél Emőke szerk., *Kataszter – Kárpátalja. Gyorsjelentés. A Kárpát-medence magyar oktatási és tudományos intézményei – adatbázisfrissítés, 2009*, 23–41. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.

Kezdedben a jövő. Anyukáknak és apukáknak. Beregszász: Alma Mater Civil Kezdeményezés, 2011.

Kontra Miklós 2006. A határon túli magyar nyelvváltozatok. In: Kiefer Ferenc főszerk. *Magyar nyelv*, 549–576. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Lampl Zsuzsanna 2008. *Magyarok és szlovákok. Szociológiai tanulmányok nem csak az együttélésről*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 2002. Nyelvpolitika a kisebbségek oktatásában. In: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*, 76–83. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Lehoczy Tivadar 1881–1882/1996. *Bereg vármegye*. Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó. Szerkesztett kiadás.

Molnár Anita 2009. Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*, 122–127. Ungvár: PoliPrint.

Orosz Ildikó 1992. Non scholae, sed vitae... A kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás helyzete 1944 után. In: *Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája*, 52–63. Budapest–Ungvár: Hatodik Síp.

Orosz Ildikó 1995. *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár: PoliPrint.

Orosz Ildikó és mtsai 2010. Beszámoló a „Magyarok oktatási-képzési stratégiája Kárpátalján az új ukrán oktatáspolitikai törekvések fényében. http://www.htmtpop.mtaki.hu/palyamunka_pdf_2010/2009C00109CS_kutatasi_beszamolo.pdf

Papp Z. Attila – Veres Valér szerk. 2007. *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet.

Péntek János 2008. A magyar nyelv erdélyi helyzete és perspektívái. In: Fedinec Csilla szerk. *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, 136–152. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.

Séra Magdolna 2009. Képzelet és valóság találkozása a kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási döntéseiben. In: Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*, 154–157. Ungvár: PoliPrint.

Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.

Skutnabb-Kangas, Tove “Dunbar, Robert 2010. *Indigenous Children’s Education as Linguistic Genocide and a crime Against Humanity? A Global View*. Geaidnu/Kautokeino: Gáldu Èála, Journal of Indigenous Peoples Rights no. 1/2010.

Sorbán Angella 2000. „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen”. Az asszimiláció természetrajzához. *Magyar Kisebbség* 2000/1: 167–180.

Veress Gábor – Popovics Vladimir 1999. *Nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991*. Beregszász: Vizhibu.

JEGYZETEK:

¹ A hat kutatásról lásd: Gereben 1999, Csernicskó–Soós 2002, Beregszászi–Csernicskó 2006, Molnár 2009, Papp–Veress szerk. 2007, Csernicskó szerk. 2010b.

² Ennek kapcsán Kontra (2010: 168) nyelvi genocídiumot emleget: „A nyelvi genocídium kitüntetett színtere az oktatás, különösen az állami közoktatás. Amikor egy A anyanyelvű kisiskolás csak B tannyelvű iskolába járhat, magyarán amikor egy állam bizonyos polgárait megfosztja az anyanyelven iskolába járás lehetőségétől, akkor nyelvi genocídium történik”. A nyelvi genocídium egy nyelv használatának tiltása a mindennapi érintkezésben vagy az oktatásban.

³ Hogy ez nem csupán Kárpátalján fordul elő, arról lásd Kontra (2010: 174–176), Lampl (2008), Sorbán (2000).

A MAGYAR NAPLÓRÓL

A Magyar Napló a Magyar Írószövetség havonta megjelenő irodalmi folyóirata. Egyidős a rendszerváltozással – 1989-ben Cseres Tibor, az Írószövetség elnöke ajánlotta a magyar olvasók figyelmébe azzal, hogy „politikai értékek, erkölcsi normák és egy kikezdehetetlen minőségesszmény jegyében” induljon útjára.

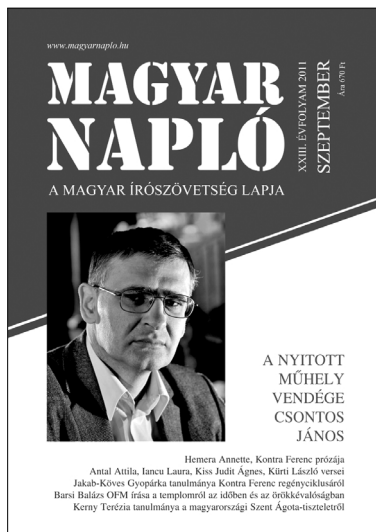
Jelenlegi formáját 1994-ben nyerte el, amióta Oláh János, József Attila-díjas író, költő, a „Kilencek” néven indult költőcsoport tagja jegyzi főszerkesztőként. „Túl a Cseres Tibor által meghirdetett nyitottságon, a nemzeti irodalomnak ahhoz a fájdalmas, őszinte hangütéséhez kell visszatérni, hűnek maradni, amely először, de máig képletes tömörséggel az Ómagyar Mária siralomban hangzik fel, s máig hallik” – vallja a lap szellemiségéről.

A lap népszerű rovatai között meg kell említeni a Nyitott Műhelyt, amely írók költők, irodalomtörténészek alkotói műhelyébe nyújt bepillantást, valamint az Európai Figyelőt, amely elsősorban kis népek irodalmára fókuszál.

A Magyar Napló szerzői többek mellett Csoóri Sándor, Farkas Árpád, Ferenczes István, Ferdinandy György, Juhász Ferenc, Kalász Márton, Kontra Ferenc, Kiss Benedek, Kovács István, Vasadi Péter, Vathy Zsuzsa, Vári Fábián László, valamint Alföldy Jenő, Márkus Béla, Szakolczay Lajos irodalomtörténészek stb., de ott volt közöttük a közelmúltban elhunyt Határ Győző, Lászlóffy Aladár, Nagy Gáspár, Rába György, Utassy József is. Szerkesztőbizottságának elnöke Jókai Anna író.

A folyóirat mellett 1999 óta könyvkiadó is működik. A rangos és ismert írók, költők, műfordítók, irodalomtörténészek mellett rendre jelenteti meg tehetségüket bizonyító fiatal szerzők könyveit is mind az anyaországból, mind a határon túlról. A szépirodalom mellett helyet ad történelmi, néprajzi, szociográfiai tanulmányköteteknek is. Megjelentetett már impozáns grafikai albumot, fotóalbumot is, és egyre népszerűbbek sorozatai.

2002-ben indította útjára *Az év esszéi*, *Az év novellái* és *Az év versei* című antológiákat. Ezek a reprezentatív gyűjtemények évről évre széles panorámát nyújtanak a kortárs magyar irodalmi és szellemi életről. Másik közkedvelt soro-

zata a *Magyar Irodalom Zsebkönyvtára*, amely a diákságnak és az irodalomszerető olvasóközönségnek hatékony segítséget nyújt egy-egy magyar régi és kortárs klasszikus életművének megismerésében. Ezért az adott válogatáshoz mindig értő kísérőesszé társul. Eddig *Ady Endre, Ambrus Zoltán, Arany János, Balassi Bálint, Berzsenyi Dániel, Cholnoky László, Cs. Szabó László, József Attila, Kányádi Sándor, Kovács Imre, Mezey Katalin, Mikszáth Kálmán, Szabó Dezső, Szabó Lőrinc, Takáts Gyula, Tollas Tibor, Tömörkény István, Utassy József, Vasadi Péter* életművéből készített válogatást, valamint *Minden népnek az ő nyelvén* címmel a régi magyar irodalomból szerkesztett értékes szemelvényt. A Magyar Napló folyóirat közkedvelt rovatából, a *Nyitott Műhely*ből a kiadó reprezentatív albumsorozatot indított 2006-ban. A beszélgetést fényképek és saját alkotások gazdagítják, majd egy átfogó tanulmány zárja. A sorozatban eddig *Csoóri Sándor, Nagy Gáspár, Juhász Ferenc, Bella István* és *Tornai József* munkássága és élete került górcső alá. 2009-ben sikerült Németh László világirodalmi írásainak befejező, harmadik gyűjteményét is megjelentetni *Szimultán utazás* címmel. 2008-ban regénysorozatot indítottunk egy pályázat nyerteseinek műveiből, amelyek a magyar rendszerváltás és az azóta eltelt időszak társadalmi változásait dolgozzák fel igényes irodalmi eszközökkel. Eddig *Kiss Judit Ágnes, Kondor László, Nagy Gábor, Berta Zsolt, Burns Katalin, Horváth (EÖ) Tamás, Pósa Zoltán, Tompa Z. Mihály* regénye látott napvilágot.

A folyóirat előfizetésére és a kiadványok megrendelésére az info@magyarnaplo.hu e-mailcímen és a Magyar Napló honlapján (www.magyarnaplo.hu) van lehetőség.

BÍRÓ GERGELY

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2011. SZEPTEMBER- OKTÓBER- NOVEMBER

ELISMERÉSEK

* A magyar államfő a *Köztársasági Elnöki Érdemérem* kitüntetést adományozta: **Majnek Antalnak**, a Munkácsi Római Katolikus Püspökség megyéspüspökének, **Józan Lajos** huszti református lelkipásztornak, valamint **Antonenkó Miklósnak**, az Ungvári Nemzeti Egyetem tanárának.

* A *Köztársasági Elnök Díszoklevéle* *Éremmel* kitüntetést vehette át **Majoros Béla**, a Barkaszoói Középiscola igazgatója, a Nagyszőlősi Ferencs Rendház – az elismerést **Bán Jónás** rendházfőnök, valamint **Nádor Albert** atya vette át –, továbbá **Bábicsuk Júlia**, a Nagybocksói Katolikus Óvoda és a Romzsa Tódor Karitás vezetője; **Czébely Lajos**, a Viski Középiskola magyartanára, költő, helytörténész, a református gyülekezet kántora; **Mácsek Szidónia**, a gyertyánligeti Pádai Szent Antal Katolikus Óvoda vezetője; **Milován Jolán**, a Nagyszőlősi Járási Tanács képviselője, a KMKSZ–UMP frakcióvezetője; **Szántó Edit**, a Bányai Középiskola nyugalmazott magyartanára; **Vizaver Magdolna**, a Kőrösmezői Magyar Iskola nyugalmazott tanára, hitoktató, valamint a Kárpátaljai Ma-

gyar Cserkészszövetség (a kitüntetést **Popovics Pál** elnök vette át).

* A **Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal** díszoklevélével tüntették ki **Bartosh József** festőművészt, a beregszentmiklósi vároprojekt vezetőjét; a **Kárpátaljai Megyei Tanács** oklevélével tüntették ki **Vári Fábián László** néprajzkutatót és **Dupka György** kultúraszervezőt, a **MÉKK** elnökét.

* A Magyar Írószövetség kuratóriuma *Arany János-díjat* ítelt oda **Vári Fábián László** József Attila-díjas költőnek.

* A Magyar Tudományos Akadémia posztumusz *Arany János-díjjal* ismerte el **dr. Soós Kálmánnak**, a főiskola néhai rektorának tudományos és oktatásszervező munkáját.

* Díszoklevéllel és emlékéremmel ismerték el a benei születésű **Hmelnickijben** élő **Szikora Attila** munkásságát. A kitüntetést **Szerhij Melnik** polgármester nyújtotta át.

* **Majnek Antal** megyéspüspök megalapította a Szent Márton Palástja Díjat, melyet Szent Márton és a Munkácsi Egyházmegye székesegyháza búcsújának napján hirdetett ki. A díjjal a Munkácsi Egyházmegye területén végzett kiemelkedő szociális-karitatív (Pro Caritate emlékérem),

illetve hitoktatói (Pro Fide emlékérem) munkát ismerik el. A *Pro Fide emlékérem* első kitüntetettje a munkácsi **Balogné Sverha Anna**, aki a szovjet időszakban 45 éven keresztül titokban tanította hittanra a gyermekeket. A *Pro Caritate emlékérmét Szedlák Istvánnak*, az aknaszlatinai Karitász vezetőjének ítelték oda.

* **Olekszandr Ledida**, a megyei állami közigazgatási hivatal elnöke sok éves áldozatos munkájának elismeréseként oklevéllel tüntette ki **Sepa Jánost**, a Beregvidéki Múzeum igazgatóját.

* A Beregszászi Magyar Gimnázium a 2011–2012-es tanévben méltatja újraindulásának 20. évfordulóját. Ebből az alkalomból a pedagógiai munkájuk során elért kimagasló eredményekért a Kárpátaljai Megyei Pedagógus-továbbképző Intézet oklevelét vehette át **Hnatik-Riskó Márta**, **Györffy István**, **Kocsis Mária**, **Máté Ágnes**, **Orosz Magdolna**, **Pokrityuk Szvitlana**, **Paládi Éva**, **Homa György**. A beregszászi járási tanács és a járási állami közigazgatási hivatal oklevelét vehette át **Szabó Árpád** igazgató, **Nedbál Klára**, **Szabó Éva** és **Gogola István** tanárok. A beregszászi járási közoktatási osztály szintén oklevéllel ismerte el azon tanárok munkásságát, akik az első napoktól kezdve fáradoznak a gimnazisták tudásának gyarapításán. Ők **Horkay Zsuzsanna**, **Bálási Borbála**, **Csulák Erzsébet Katalin**, valamint **Udvari István**.

* Harminckilencedik alkalommal került megrendezésre Sátoraljaújhegyen az „Édes Anyanyelvünk” nyelv-

használati vetélkedő döntője, melyen öt kárpátaljai diák is részt vehetett. Az *Anyanyelvápolók Országos Szövetségének különdíját* és az ezzel járó könyvjutalmat a Nagyberegi Református Líceumot képviselő **Babják Ivett** (felkészítő tanára **Kovács András**) vehette át. *Kazinczy-éremmel* (Sátoraljaújhely város emléklapoktájával) és 10-10 ezer forinttal jutalmazták **Gajdos Evelint**, a Nagyberegi Református Líceum diákját (**Kovács András** tanítványa), valamint **Nagy Flóra Boglárkát**, a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium tanulóját (felkészítő tanára **Barta-Nyistyák Gabriella**).

ESEMÉNYNAPTÁR

SZEPTEMBER

* Tanévnyitó ünnepségek meggyeztette. A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium udvarán a 396 diákot, valamint a tanárokat, a szülőket és a meghívott vendégeket **Szabó Árpád**, a gimnázium igazgatója köszöntötte. Csatlakozott a jókívánságokhoz **dr. Kerekes Henrietta**, a Magyar Köztársaság beregszászi konzulátusának konzulja, **Ihor Szviszso**, a járási közigazgatási hivatal elnöke, **Zubánics László**, az Ukrajnai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, **Michels Antal** római katolikus plébános és **Maksai Attila** református lelkész is.

* A beregszászi református templomban egyházkerületi tanévnyitó

ünnepséget tartott a Kárpátaljai Református Egyház. Igét hirdetett **Zán Fábíán Sándor** püspök.

* 59. alkalommal rendezték meg a Magyarkanizsai Írótábort a Tisza-parti városban (házigazda **Tari István** vajdasági író, költő, a programbizottság elnöke). A meghívottak között volt **Vári Fábíán László** költő, aki egyúttal lírai teljesítménye alapján kiérdemelte az Írótábor Vándorkulcsát is.

* A Megyei Ukrán Zenei Drámai Színházban nagyszabású előadást láthatott a közönség a budapesti Honvéd Együttes közreműködésében. Az előadás a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusának szervezésében jött létre. Az egybegyűlteket **Bacsikai József**, ungvári főkonzul köszöntötte. A **Zsuráfszky Zoltán** rendezte *Monarchia* című produkció a kiegyezés korának Magyarországot idézte elő. Bemutatták többek között az Osztrák–Magyar Monarchia népeinek szokásait, táncait.

* A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia nyári programokat értékelő és az őszi programokat elfogadó ülését tartották meg **Pomogáts Béla** elnökletével. A testület munkájában **Dupka György**, a MÉKK elnöke is részt vett. A *Nyelvünk és Kultúránk* c. folyóiratról **Cservenka Judit** főszerkesztő tartott tájékoztatót.

* A Kaposvári Egyetem szenátusa „címtetes egyetemi tanár” címet adományozott **Vidnyánszky Attila** Kosuth-díjas rendezőnek, a debreceni

Csokonai Színház igazgatójának. A címet **Szávai Ferenc** rektor ünnepélyes keretek között adta át az egyetem tanévnyitó ünnepségén.

* Jótékonyági hangversenyt rendeztek a ráti rehabilitációs központ támogatása céljából. Az ungvári római katolikus templomban tartott ünnepi eseményen a magyarországi **Tóka Ágoston** orgonaművész és **Nagy Ivett** hegedűművész lépett fel, akik **Szóts Pál** székesfehérvári vállalkozó támogatásának köszönhetően érkeztek Kárpátaljára.

* Hagyományteremtő céllal Rahón megrendezték a *Kárpátaljai Felső-Tisza Vidéki Magyarok I. Találkozóját* (FELTISZA). A seregszemlén mintegy 12 település szórvány-magyarjai vettek részt. A megjelenteket **Mikulyák László** plébános, a szervezőbizottság elnöke köszöntötte. Az eseményen kerekasztal-beszélgetésre, előadásokra és a résztvevő települések bemutatkozására került sor.

* Balatonföldváron a Kárpátaljai Szövetség szervezésében a Riviéra Park Hotelben kárpátaljai napokat rendeztek. A hagyományos találkozón sor került **Pálfy Julianna** és **Pálfy István** képzőművészek kiállítására. A Kárpátaljai Hírmondóról **Füzesi Magda** főszerkesztő tartott beszámolót. A Kárpátaljai Szövetség egyben megtartotta közgyűlését is, amelyen **Katona Tamás** elnök beszámolt a szervezet tevékenységéről. **Kutlán András** festő, a hat évvel ezelőtt éppen a balatonföldvári találkozón létrejött KIKKMAK, a Kárpátaljai

Írók, Költők, Képzőművészek Magyarországi Alkotó Közösségének társelnöke tartott beszámolót. **Dr. Katona Tamás** bemutatta a bátyúi születésű **Fedinec Csilla Kárpátalja: 1919–2009** című könyvét. **Kovács Sándor** szakíró ezúttal a millenniumi magyar emlékművek sorsáról vetített egy izgalmas dokumentumfilmet. Nagy sikert aratott a **Glóger Károly** beregszászi vállalkozó vezette hattagú Beregszász Dixieland Band. A balatonföldvári találkozón emlékezetes hangversenyt adott **Benza Györgyi** operaénekesnő, aki Beregszászban született, jelenleg a Münchener Operaház tagja.

* Nyíregyházán megrendezték a Magyar Dal Napját, amelyen nagy sikert aratott a péterfalvai Kokas banda. A hatfős együttes szatmári, dunántúli, felvidéki, kalotaszegi és kárpátaljai népzenevel szórakoztatta a publikumot. **Kokas Erzsébet** népdalokat énekelt, az **ifj. Kokas Károly** és **Kokas Krisztina** az említett tájegységek néptáncaiból tartott táncbemutatót.

* A beregszászi Beatrice kávézóban az ArtTisza Képző- és Iparművészeti Egyesület szervezésében **Gogola Zoltán** festőművész kiállításának megnyitójára került sor. Mint **Szilágyi Sándor**, az egyesület vezetője megnyitójában fogalmazott: az a céljuk, hogy közelebb hozzák egymáshoz az alkotót és a befogadót, ezért egyre színesebb programokkal várják a művész-kávézóba az irodalom, a zene és a képzőművészet szerelmeit. Ezúttal **Imre Ádám** és **Fodor-Nagy Gergely** olva-

sott fel legújabb verseiből, majd **Oláh Szilveszter** szobrász, grafikus, az Olajág Keresztény Művészeti Társaság/ Művésztelep, illetve a Szent Kristóf Alapítvány nevében köszöntötte a kiállító művészt és a megjelenteket.

OKTÓBER

* A beregszászi járási Mezővári község adott otthont a **XXII. Kárpátaljai Magyar Folklórfesztiválnak**, amelyre közel 30 néptáncscsoport, népi zenekar és szólóénekes nevezett be. A felépők létszáma elérte a négyszázat.

* Boksay József (1891–1975) festőművész születésének 120. évfordulója alkalmából Ungváron a szépművészeti galériában megemlékezésekre került sor. Az egykori megyeháza kápolnájában emlékmisést tartottak, majd a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban a Boksay-munkákból válogatott kiállítást **Erfán Ferenc** igazgató nyitotta meg. Közreműködött a Kárpátaljai Megyei Filharmónia Népi Énekkara.

* A **MÉKK**, az **UMDSZ** aktivistái és a **KMMI** munkatársai megkoszorúzták a 160 évvel ezelőtt született és 110 évvel ezelőtt meggyilkolt **Egán Ede** magyar kormánybiztos (1851–1901) emlékművét Börvingesen. A „hegyvidéki akció” atyjáról, a kárpátaljai ruszinság jótevőjéről Dupka György, a **MÉKK** elnöke tartott rövid emlékbeszédet.

* Az tizenhárom aradi vértanúra emlékeztek az ungvári Kálvária teme-

tőben a MÉKK, az UMDSZ és a KMMI aktivistái, akik megkoszorúzták Szegelethy János honvédhadnagy síremlékét. Rövid méltató beszédet tartott **dr. Ljah Erzsébet**, az UMDSZ városi szervezetének elnöke.

*Kárpátalja számos településén megemlékeztek az aradi vértanúkról. Nagyszőlősen, Perényi Zsigmond szobránál **Lezsák Sándor**, a Magyar Országgyűlés alelnöke volt a KMKSZ által szervezett rendezvény ünnepi szónoka. Ungváron, a megyei filharmoniaiban nagyszabású emlékkoncertet adott **Fellegi Ádám** zongoraművész. A Kálvárián a Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Községének (MÉKK) ifjúsági szervezete emlékezett és koszorúzott Szegelethy János honvéd hadnagy sírjánál és Bémer László püspök, egykori felsőházi tag emléktáblájánál.

*Ünnepi kiállítássorozatot rendeztek Budapesten és Szentendrén a „*Magyar Festészet Napja – Kárpát-medence festésze*” seregszemle 10. évfordulójának megünneplésére. A rendezvény fővédnöke **Tőkés László**, az Európai Parlament alelnöke. A program koordinátora **Kron Zsuzsa** kárpátaljai gyökerű festőművész, a Magyar Festészet Napja Alapítvány kurátora.

– A „*Doyenek és ifjú tehetségek*” című kiállításra Kárpátaljáról a neves **Sütő Jánost** hívták meg, az ifjú tehetségek közül pedig **Kulin Ágnes** és **Györke Géza** mutatkozott be a Magyar Nemzeti Galériában.

– Az Újbudai program keretében a Gellért szálló Forrás-termében Szimpó-

ziumra is sor került, amelyen földink, **Matl Péter** szobrászművész tartott előadást „*Van-e a magyar festészetnek nemzeti karaktere itthon és a határon túl?*” címmel.

– A derékhad – **Micska Zoltán**, **Ivancsó András** és **Kopriva Attila** (Munkács), **Klisza János**, **Réti János**, **Manajlo Viktória** (Ungvár), **Kovács Attila** (Nagyszőlős) – a Szentendrei Malom Galériában állította ki munkáit. A Kárpát-medencei és magyarországi festők grandiózus kiállítása volt ez, határon túli művészekből országokonként hét művész szerepelt egy-egy képével.

– **Micska Zoltán** egy alkotásával részt vett a Bartók Béla úti print kiállításon is.

– A Szent István Bazilikában a szakrális művészetek kiállításán két kárpátaljai képzőművész vett részt: **Földessy Péter** és **Danó Miklós**.

* Ungváron, a Kárpátaljai Megyei Bábszínházban **Edvin Marton** hegedűvirtuóz közreműködésével jótékonysági koncertet rendeztek a Ráti Szent Mihály Gyermekeház javára **Dupka Nándor**, az UMDSZ ISZ elnökének szervezésében.

* A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnáziumban rendhagyó irodalomóra keretében került sor az Intermix Kiadó új könyveinek, valamint az *Együtt* című irodalmi folyóirat legutóbbi számának bemutatójára.

* **Sztanyiszláv Arzsevityin** ukrán parlamenti képviselő szervezésében az ökörmézői járási Alsókalocsán

(Kolocsava) a „Sztare Szelo” (Régi falu) falumúzeum és skanzen területén került sor a *Magyar Kultúra Napja Alsókalocsán* című egéssznapi rendezvénysorozatra. A skanzen központi épületének falán felavatásra került Egan Ede kormánybiztos emléktáblája. **Tóth István**, a Magyar Köztársaság beregszászi főkonzulja, **Szalipszki Endre**, a Magyar Köztársaság ungvári konzulja, **Vaszil Scsur**, az Ökörmezői járási állami közigazgatási hivatal elnöke meleg szavakkal emlékezett a „felvidéki akció” hősről, a ruszin nép életének jobbra fordítójáról. A megemlékezéseken a külképviseletek képviselői mellett a kegyelet koszorúit helyezték el: **Sztanyiszláv Arzsevitin** parlamenti képviselő, **Vaszil Scsur**, az Ökörmezői járási állami közigazgatási hivatal elnöke, **Ivan Jarema**, az Ökörmezői Járási Tanács elnöke, **Jurij Hlanta**, Alsókalocsa (Kolocsava) polgármestere, **Zubánics László**, a KMMI elnöke, **Dupka György** a MÉKK elnöke és mások. A Magyar Kultúra Napja Alsókalocsán az eszenyi *Ritmus* néptáncgyűttes fergeteges folklórműsorával zárult, akik ezúttal magyar, ruszin, ukrán, szlovák, német tematikával bővítették programjukat.

* A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK), a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI), a Somi Általános Iskola tantestülete, valamint a Somi Irodalmárok Emlékmúzeuma szervezésében Somban idén is megrendezésre került az *V. Sütő Kálmán- és Kecskés Béla szavalóverseny* a

két kárpátaljai költő emlékére, és egyben Kecskés Béla születésének 70. évfordulója alkalmából.

* Kárpátalja-szerte megemlékeztek az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc kitörésének 55. évfordulójáról. Számos rendezvényre olyan településen került sor, ahol annak idején a helyi fiatalok ellenálló csoportokat hoztak létre, hogy kifejezzék szolidaritásukat a pesti sráccokkal. Az Ungvári Magyar Főkonzulátus diplomatái megkoszorúzták az 56-os hősöknek az ungvári börtön falán lévő emléktábláját. Az UMDSZ központi megemlékezését Mezőkaszonyban tartotta. A KMKSZ központi rendezvényére szintén vasárnap került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

* Az *Alkotóértelmiségiek V. Találkozója – Együtt-fórum* elnevezésű rendezvény idén az ugocsai Tisza-bökenyben és Péterfalván került megrendezésre a MÉKK szervezésében és a KMMI közreműködésével. A programban részt vett az *Együtt* c. folyóirat szerkesztőbizottsága és alkotóközössége, akik egyben rendhagyó irodalomórát tartottak a Tivadari Református Líceum és a péterfalvai Kölcsey Középiskola diákjainak. Az Együtt-fórum keretében a jelenlévők eszmecsere-t folytattak a folyóiratról, értékelték a publikációk színvonalát, szóltak a kiadvány határon túli kapcsolatairól. Az alkotók másnap Kiss Ferenc irodalomtörténész emléktáblájánál emlékeztek az 1956-os forradalom és szabadságharc 55. év-

fordulójára (Kiss Ferenc résztvevője volt a forradalmi eseményeknek, ezért Kádár börtönét is megjárta). Itt **Vári Fábián László** József Attila-díjas költő és **Tóth István**, a Magyar Köztársaság beregszászi főkonzulja tartott ünnepi beszédet, majd a jelenlévők megkoszorúzták Kiss Ferenc emléktábláját.

* A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet közreműködésével megrendezte az *V. Munkácsy Mihály Alkotótábort*, amely tartalmas programmal várta a képzőművészeket. Az idei táborban **Asztalos Éva** (Ungvár), **Bálint Livia** (Nagydobrony), **Bartosh József**, **Bartosh Tatjana** (Beregszentmiklós), **Kalitics Erika**, **Matl Péter**, **Matl Szilárd** (Munkács), **Fuchs Andrea**, **Réti János**, **Klisza János**, **Soltész Péter**, **Soltész Gabriella** (Ungvár) a tiszaháti plein air keretében lelkesen kapcsolódtak be a természetfigyelő barangolásba. A magyar képzőművészeti napok keretében több magyarlakta településre is ellátogattak, ahol a rendhagyó művészeti órákra érkező képzőművészek találkoztak a magyar kultúra és a művészet szerelmeseivel. Az alkotótábor zárásaként a képzőművészek 11 alkotással gyarapították a Péterfalvai Képtár gyűjteményét, amely fölött a továbbiakban is védnökséget vállaltak.

* A lembergi magyarok, lengyelek, ukránok ünnepségsorozattal méltatták Liszt Ferenc 200. születésnapját. Mint arról **Szarvas Gábor**, a Lembergi Magyar Kulturális Szövet-

ség elnöke beszámolt, ötnapos nemzetközi zenei fesztivál keretében adóztak a világhírű komponista emléke és munkássága előtt. A Lembergi Megyei Filharmóniában megrendezett ünnepi koncerten olyan neves kárpátaljai származású művészek léptek fel, mint **Csuprik Etella**, **Örmény József**, **Lába Marianna**, **Szokolai Balázs** Magyarországról, illetve **Valerij Skapura**, az Urali Állami Konzervatórium rektora.

* A hmelnickiji zenerajongók is megemlékeztek Liszt Ferenc születésének 200. évfordulójáról. A világ „hírhedett zenésze” 1847-ben vendégeskedett a városban. A hálás utókor emléktáblát helyezett el annak a kastélynak a falán, melyben a komponista megszállt. Az emlékjel felavatását követően a helyi magyar és lengyel kulturális szövetségek, valamint az ukrán zenebarátok megalakították a Liszt Ferenc Társaságot, mely a világhírű komponista emlékének ápolását, a magyar zene népszerűsítését tűzte ki céljául. A szervezet elnökévé **Jevhenyija Belovát**, Liszt helyi rajongóját választották. Az ünnepségsorozat a Hmelnickiji Megyei Filharmóniában folytatódott, ahol **Szikora Attila**, a helyi Szent István Magyar Egyesület elnöke anyanyelvén köszöntötte a résztvevőket, méltatta a nagy zeneszerző munkásságát.

* A kárpátaljai cigányzenészekről jelent meg könyv Ungváron. A kötetet, amely a **Horváth Béla–Horváth Sándor** szerzőpáros többéves gyűjtő-

munkájának eredményét adta közre, a kárpátaljai megyei könyvtárban mutatták be. A kiadvány 180 kárpátaljai cigánymuzsikusi életrajzát tartalmazza.

* **Kátai Zoltán**, Tinódi-lantos énekmondó adott koncertet a magyar-lakta települések református templomaiban és líceumaiban.

* **Majnek Antal** munkácsi megyéspüspök Scheffler János vértanú püspök domborművét áldotta meg Ungváron.

NOVEMBER

* Budapesten tartotta közgyűlését az időközben köztestületté vált Magyar Művészeti Akadémia. Az alakuló ülés munkájában szűkebb pátriánkat **Erfán Ferenc** festő- és iparművész, **Füzesi Magda** költő, **Magyar László** festőművész, **Nagy Zoltán Mihály** író, **Vári Fábián László** költő, író, műfordító, néprajzkutató, **Vidnyánszky Attila** színházi rendező képviselték.

* A Váci Madách Imre Művelődési Központban „*Itthonatlanul*” címmel irodalmi műsort rendeztek **S. Benedek András** (1947–2009) kárpátaljai költő és művelődéstörténész emlékére. A rendezvény moderátora **Székelyhidi Ferenc** volt. **Kutlán András** festő, grafikusművész, a Kárpátaljai Írók, Költők, Művészek Magyarországi Alkotó Közössége (KIKMMAK) társelnöke felidézte személyes emlékeit. A költő verseit a váci Selye János Humán Szakiskola diákjai adták elő.

* Megrendezték a XII. Aranyósz Kórustalálkozót Técsőn a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a KMKSZ Felső-Tisza-vidéki Szervezete és a KMKSZ Técsői Tiszavirág Nyugdíjas Egylete szervezésében.

* A 20. századi kárpátaljai magyar irodalom nagy alakjára, Kovács Vilmos költőre emlékeztek szülőfalujában, Gáton. Az *V. Kovács Vilmos Szavalóversenyt* Román Erika, a helyi középiskola igazgatója nyitotta meg, aki a zsűfólásig megtelt teremben meleg szavakkal üdvözölte a tanintézet diákjait, tanárait. A nívós eseményt számos vendég tisztelte meg jelenlétével, így **Kókai Krisztina**, a Magyar Köztársaság Beregszászi Konzulátusának konzulja, **Medvigy István**, a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője, **Kádár Rozália**, az UMDSZ Beregszászi Járási Szervezetének vezetője, akik köszöntő beszédükben hangsúlyozták az esemény jelentőségét, illetve köszöntötték a Beregvidék iskoláiból jelentkezett félszáz versenyzőt. A rendezvény vendégei, illetve a zsűri tagjai voltak még **Bakos Kiss Károly**, **Dupka György**, **Fodor Géza**, **Lengyel János**, **Lőrincz P. Gabriella**, **Weinrauch Katalin** írók, költők, akik a kárpátaljai magyar írócsoportot képviselték.

* A beregszászi Európa-Magyar Házban „*Ez volt a végállomás*” címmel nemzetközi emlékkonferenciát rendeztek meg a sztálini táborokba elhurcolt Kárpát-medencei magyarok és németek emlékére a Szolyvai Emlékparkbizottság, a MÉKK, a

KMMI és a Pécsi Német Kör szervezésében. **Pocsai Vince** református lelkes imával emlékezett a sztálinizmus áldozataira. Ezen a fórumon a túlélők, a lágerben elhunytak érdekeinek képviselői, valamint tudományos kutatók tartottak előadást, közöttük **Matkovits Kretz Eleonóra**, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke, **dr. Bognár Zalán** történész, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának tanszékvezetője, **Dupka György** Gulág-kutató, **Korszun Alekszej** ungvári hadtörténész. A fiatal kutatók közül sikert aratott **Csordás László** előadása: *A „malenykij robot” megjelenése Nagy Zoltán Mihály A sátán fattya című regényében*. A könyvbemutatón ezúttal **Kurmai-Ráti Szilvia**: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében* című munkája szerepelt, amely a KMMI-füzetek sorozat 14. kiadványaként, a Szolyvai Emlékparkbizottság támogatásával jelent meg. A konferencia munkájában részt vett és előadást tartott **Scherczer Károly**,

a Magyar Köztársaság beregszászi konzulátusának konzulja is.

* **A 70 éves Ferenczi Tihamér költő tiszteletére irodalmi délutánt szerveztek a badalói könyvtárban. A költőt Dupka György, a MÉKK elnöke, az Intermix Kiadó vezetője köszöntötte, Nagy Zoltán Mihály író pedig bemutatta Ferenczi Tihamér ez alkalomra kiadott *Tölgyből gerincet* című verseskötetét.**

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán és a beregszászi római katolikus plébániatemplomban a nyíregyházi Cantus kamarakórus előadásában került sor Liszt Ferenc *Missa choralis* c. orgonakíséretes miséjének bemutatására.

* Boldog Romzsa Tódor görög katolikus mártírpüspök születésének 100., pappá szentelésének 75., és boldoggá avatásának 10. évfordulója alkalmából a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Szent Miklós Egyesület szervezésében ünnepélyes megemlékezésre került sor.

Összeállította: Dupka György

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT:

* **Vári Fábián László:** *Tábori posta*. Szovjet mundérban Poroszföldön. Kortárs Könyvkiadó, 2011.

* **Pilipkó Erzsébet:** *Identitás és hit III.* A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai. Tanulmányok. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 204. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

* **Kosztó Gyula:** *Az Osztrák-Magyar Monarchia propaganda-tevékenysége 1914-1915-ben a korabeli „kárpátaljai” magyar sajtóban*. Tanulmány. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 205. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

* **Zubánics László:** *Tájba írt történelem*. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 207. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2011.

* **Dupka György:** *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján*. Hatásvizsgálatok a regionális történelmi folyamatok és a szociológiai-demográfiai adatok, nemzetiségi politika tükrében. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 208. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

* **A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”**. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.) Előadások, tanulmányok magyarul és ukránul. Összeállította: Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek,

209. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet–Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

* **Balla D. Károly:** *Tejmozi*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2011.

* **Bartha Gusztáv:** *Jelen-lét*. 1991-2009. Rendszerváltástól korszakváltásig. (Elbeszélések, drámák). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 210. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

* **Szalai Borbála.** *Mesevásár*. Verses mesék iskolásoknak. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 211. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

* **Ferenczi Tihamér.** *Tölgyből gerincet*. 70 vers a költő 70. születésnapjára. Nagy Zoltán Mihály utószavával. Kárpátaljai Magyar Könyvek 212. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

* **Fodor Géza.** *Angyalok kezéből kihulló tájon*. Válogatott versek. Csordás László utószavával. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 213. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

* **„Véred tinta/lelkedben oldalak...”** Válogatás Bakos Kiss Károly és Lőrincz P. Gabriella verseiből. Összeállította: Csordás László. KMMI – füzetek X., 2011.

* **„Kettős pálya bolygó vándora”**. Sütő Kálmán (1910-1997) emlékére. Összeállította: Nagy Zoltán Mihály. KMMI – füzetek XII., 2011.

* **„Hogy ti is ragyogjatok”**. Kecskés Béla (1941-1997) emlékére. Összeállította: Nagy Zoltán Mihály. KMMI – füzetek XIII., 2011.

* **Kurmai-Ráti Szilvia:** A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. Felelős szerkesztő: Zubánics László. KMMI – füzetek XIV., 2011.

Az Intermix Kiadó könyveinek elektronikus változata a KMMI honlapján (www.kmmi.org.ua) olvasható.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

* **Weinrauch Katalin.** *Kunkorodó kutyahang.* (Versek, mesék iskolásoknak.) Fedélterv, illusztrációk: Veres Ágota. Fe-

lelős szerkesztő: Nagy Zoltán Mihály. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 214. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2011.

* **Dupka György.** *SZOLYVA, a magyar golgota.* A szovjet hatóságok megtorló tevékenysége Kárpátalján. (Előszó: dr. Tóth Mihály. Utószó: Alekszej Korszun.) Kárpátaljai Magyar Könyvek, 215. Szolyvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2011.

* **Vári Fábán László.** *Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 216. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

AZ OLVASÓHOZ

Folyóiratunk a következő esztendő tavaszán 10 éves lesz, ezért úgy gondoljuk, eléggé gyakorú ahhoz, hogy saját lábán is megálljon – kezdetben legalább az egyikén. Ennek érdekében a 2012-es esztendőre előfizetőket toborzunk, akik az évi hat lapszámért 30 hrvnyával támogathatják a kárpátaljai magyar irodalmat.

Előfizetőink és támogatóink névsorát – engedelmükkel – lapszámainkban közzé tesszük. Felvilágosítást, további tájékoztatást a következő címek valamelyikén kaphatnak: egyutt.lap@gmail.com, varifabian@freemail.hu, kmmi@swi.net.ua, titkarsag@mekk.uz.ua

Tisztelettel és köszönettel:

A Szerkesztőbizottság

SZERZŐINK

ARVO VALTON (1936) Tallinn
BAGU LÁSZLÓ (1972) Budapest
BARTHA GUSZTÁV (1962) Nagyberég
BÍRÓ GERGELY (1979) Budapest
BORBÉLY ANDRÁS (1982) Gyergyóremete
BUDA FERENC (1936) Tiszakécske
CSERNICKÓ ISTVÁN (1973) Beregszász
CSORDÁS LÁSZLÓ (1988) Eszeny
DUPKA GYÖRGY (1952) Ungvár
ERNYEI BEÁTA (1988) Beregszász
FERENCZI TIHAMÉR (1941) Badaló
FINTA ÉVA (1954) Sárospatak
FODOR GÉZA (1950) Ungvár
FÜZESI MAGDA (1952) Kolozsvár
GÖRÖMBEI ANDRÁS (1945) Budapest
KECSKÉS BÉLA (1941-1997)
KOVÁCS ELEONÓRA (1989) Szalóka
LENGYEL JÁNOS (1973) Beregszász
LŐRINZ P. GABRIELLA (1982) Beregszász
MARCSÁK GERGELY (1990) Kincshomok
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY (1949) Csonkapapi
PENCKÓFER JÁNOS (1959) Beregszász
RÉKASY ILDIKÓ (1938) Szolnok
SZOCSKA LÁSZLÓ (1951) Ungvár
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (1951) Mezővári

E lapszámunkat **Szocska László** kispasztikáival illusztráltuk